

TAMPEREEN YLIOPISTO
Taloustieteiden laitos

PYHÄ JA PROFAANI LASKENTATOIMEN
TUTKIMUKSESSA

Kriittinen analyysi

Yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2008
Ohjaaja: Eeva-Mari Ihantola

Tapani Höök

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Taloustieteiden laitos; yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Tekijä:	HÖÖK, TAPANI
Tutkielman nimi:	Pyhä ja profaani laskentatoimen tutkimuksessa, kriittinen analyysi
Pro gradu -tutkielma:	86 sivua
Aika:	Toukokuu 2008
Avainsanat:	Fenomenologia, johdon laskentatoimi, kirkot, laskentatoimen vastustus, uskonto, pyhä ja profaani

Tutkielman tavoitteena on arvioida kriittisesti laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyyttä. Arvioitava viitekehys tarkastelee johdon laskentatoimea sosiaalisessa ja institutionaalisessa kontekstissaan ja määrittelee laskentatoimen käytön uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa maalliseksi ja vähämerkityksiseksi toiminnaksi. Johdon laskentatoimeen usein yhdistetty rationaalinen ajattelutapa esitetään uskonnolliselle ajattelulle vastakkaiseksi. Tutkielmassa arvioidaan kehitetyn viitekehysten teoreettista moitteettomuutta sekä empiiristen tutkimustulosten ja viitekehysten yhtäpitävyyttä. Käytetty tutkimusote on käsiteanalyttinen, ja työ on luonteeltaan kvalitatiivinen.

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen ydin on rakennettu uskontososiologiasta ja uskontofenomenologiasta lainattujen teorioiden varaan. Epäselvästi määritelty teoreettis-metodologinen tausta lisää viitekehysten paikkansapitävyyteen kohdistuvaa epävarmuutta. Kaksi uskontotieteen tutkimustraditiota on integroitu toisiinsa puutteellisesti, ja siksi viitekehysten peruskäsitteiden ontologinen eli perimmäinen status jää epäselväksi. Viitekehystä rakennettaessa käytetään Eliaden uskontofenomenologista pyhän ilmentymän käsitettä, mutta ei tiedosteta sitä, että Eliadelle kaikki asiat ja esineet olivat potentiaalisia pyhän manifestaatioita. Fenomenologista filosofista suuntausta edustava pyhän tulkinta ei tue laskentatoimen tutkimuksessa vallitsevaa käsitystä strukturalistisesta ja suoraviivaisesta asioiden jaottelusta pyhään ja profaaniin kategoriaan.

Tutkielmassa verrataan seitsemää empiiristä tutkimusta ja viitekehysten perusoletuksia toisiinsa. Ristiriitaiset tutkimustulokset lisäävät viitekehysten paikkansapitävyyteen kohdistuvaa epävarmuutta. Pyhän ja profaanin jyrkkä vastakkainasettelu näyttää tutkimustulosten valossa ongelmalliselta ja voi yksinkertaistaa liikaa monimutkaista sosiaalista todellisuutta. Uskonnollisen johdon on havaittu pitävän johdon laskentatoimen käytäntöjä ja järjestelmiä tärkeinä johtamiskäytäntöinä. Ahtaan näkökulman myötä tarkastelun ulkopuolelle rajautuu se, että uskonnollisen organisaation johtamisen lisäksi laskentatoimen käytännöllä voi olla osa yhteisön teologiassa ja jäsenten hengellisessä toiminnassa. Viitekehys näyttää soveltuvan vain kristillisperäisissä uskonnoissa ja sekularisoituneissa yhteiskunnissa tehtävään tutkimukseen.

Ja minä halusin ottaa selville, mikä on tietoa ja viisautta, mikä taas mielettömyyttä ja typeryyttä. Mutta minä havaitsin, että tuulta vain tavoittelin.

Pyhä Raamattu 1992, Saarnaaja 1:16.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
1.1 Uskonnollisia organisaatioita tarkasteleva laskentatoimen tutkimus	6
1.2 Tavoite	9
1.3 Tieteenfilosofia ja metodologia	11
1.4 Rajaukset	13
1.5 Käsitteistä	14
1.6 Menetelmät ja menetelmät	16
1.7 Tutkielman kulku.....	18
2 PYHÄ JA PROFAANI USKONTOTIETEESSÄ	19
2.1 Laskentatoimi ja uskontotiede	19
2.2 Uskontotieteen tutkimusperinteet	19
2.3 Pyhä uskontososiologian käsitteenä	20
2.4 Pyhä uskontofenomenologian käsitteenä	22
2.5 Uskontososiologisen ja uskontofenomenologisen tutkimustradition vastakkainasettelu	23
3 PYHÄN JA PROFAANIN JAOTTELU LASKENTATOIMEN TUTKIMUKSESSA	25
3.1 Tulkitseva ja kriittinen laskentatoimen tutkimus.....	25
3.2 Viitekehyksen teoreettinen ydin	26
3.3 Viitekehyksen tarkentuminen ja laajentuminen.....	30
3.3.1 Uskonnolliset uskomukset.....	30
3.3.2 Uskonnollinen johto, kirkon jäsenet ja taloushallinnon henkilöstö.....	32
3.3.3 Taloudelliset voimavarat ja jäsenten määrä.....	34
3.3.4 Kytkeä kulttuurikontekstiin	36
3.3.5 Vallan jakautuminen	37
3.4 Kokoava käsitys viitekehystä.....	39
4 EMPIIRISTEN TUTKIMUSTEN OSOITTAMAT ONGELMA-ALUEET	42
4.1 Tutkimusten valinta	42
4.2 Viitekehyksen ala.....	45
4.2.1 Viitekehys ja sekularisaatio	45
4.2.2 Viitekehyksen piiriin kuuluvat uskonnot.....	47
4.3 Laskentatoimen luokittelu profaaniksi johtamiskäytännöksi	49
4.3.1 Pappien osallistuminen budjetointiin.....	49
4.3.2 Budjetointi seurakunnan johtamisessa	51
4.4 Laskentatoimen ja uskonnollisten uskomusten vastakkainasettelu.....	54
4.5 Asioiden suoraviivainen luokittelu pyhiin ja profaaneihin.....	56
4.5.1 Pyhyden asteet	56
4.5.2 Liiallinen yksinkertaistaminen	59

5 TEOREETTISET ONGELMA-ALUEET	62
5.1 Teoreettis-metodologinen epäselvyys.....	62
5.1.1 Uskontososiologiset lähtökohdat.....	62
5.1.2 Uskontososiologisen ja uskontofenomenologisen tutkimustradition yhdistäminen.....	64
5.2 Laskentatoimi pyhän ilmentymänä.....	66
5.3 Pyhän käsite laskentatoimen tutkimuksessa.....	68
6 PÄÄTELMÄT.....	73
6.1 Viitekehyksen paikkansapitävyys.....	73
6.1.1 Epäselvyys, ristiriitaisuus ja epävarmuus.....	73
6.1.2 Empiiristen tutkimustulosten ja viitekehyksen yhdenmukaisuus.....	74
6.1.3 Teoreettinen moitteettomuus	78
6.2 Tutkielman luotettavuus	80
6.3 Jatkotutkimusaiheita	81
LÄHTEET.....	83

1 JOHDANTO

1.1 Uskonnollisia organisaatioita tarkasteleva laskentatoimen tutkimus

”Yksikään palvelija ei voi palvella kahta herraa. Jos hän toista rakastaa, hän vihaa toista; jos hän on liittynyt toiseen, hän halveksii toista. Te ette voi palvella sekä Jumalaa että mammonaa.”¹

Positivistiset johdon laskentatoimen teorit ovat perinteisesti nojautuneet uusklassiseen taloustieteeseen. Monen teorian perusoletuksiin on siksi sisällytetty ajatukset omaa hyötyään tavoittelevista yksilöistä ja rationaalisuudesta.² Laskentatoimen tutkimuksessa tämä ajattelutapa on usein tulkittu uskonnolliselle ajattelulle vastakkaiseksi³. Miten laskentatoimen järjestelmät ja käytännöt ymmärretään uskonnollisissa organisaatioissa? Onko kirkkojen hengellisten tavoitteiden ja taloudellisten voimavarojen hallinnan välillä jännite? Miten kirkot ratkaisevat mahdollisen jännitteen, ja mikä osa laskentatoimella on tässä? Ovatko erilaiset laskentatoimen käytännöt kirkkoille vain välttämättömiä tukitoimintoja ja edustavat ei-toivottua tunkeutumista hengellisiin asioihin? Uskonnolliset organisaatiot tarjoavat laskentatoimen tutkijoille monia mielenkiintoisia ja haastavia tutkimusongelmia.

Suurin osa laskentatoimen tieteellisestä tutkimuksesta on kohdistunut yrityksiin. Voittoa tavoittelemattomia organisaatioita käsittelevän laskentatoimen tutkimuksen vähitellen laajentuessa on kirkkoja ja muita uskonnollisia organisaatioita tarkastelevan tutkimuksen määrä kasvanut. Uskonnollisia organisaatioita tarkasteleva laskentatoimen tutkimus on silti niukkaa. Tutkimusten vähäinen määrä on yllättävää, kun otetaan huomioon erilaisten uskonnollisten yhteisöjen merkittävä taloudellinen ja yhteiskunnallinen merkitys.⁴ Uskonnolliset organisaatiot muodostavat tärkeän ympäristön, jossa erilaisia laskentatoimen menetelmiä sovelletaan. Niitä käsittelevän laskentatoimen tutkimuksen niukkuuden voidaan sanoa muodostavan aukon laskentatoimen akateemisessa tutkimuksessa.

¹ Luukkaan evankeliumi 16:13, Pyhä Raamattu 1992.

² Burns & Scapens 2000, 4; Ryan, Scapens & Theobald 2002, 75.

³ Ks. esim. Booth 1993, 50.

⁴ Ks. esim. Lightbody 2000, 156–157; Parker 2001, 321–322; Jacobs & Walker 2004, 361.

Kirkkoja tarkastelevat laskentatoimen tutkimukset ovat olleet usein luonteeltaan preskriptiivisiä ja keskittyneet lähinnä 'hyvien' laskentatoimen käytäntöjen normatiiviseen esittämiseen. Monelle tutkimukselle on ollut leimaa antavaa yritystoimintaa varten kehitettyjen teorioiden ja ideoiden soveltaminen uskonnollisiin organisaatioihin sellaisenaan. Vain harva tutkimus on pyrkinyt selittämään uskonnollisissa organisaatioissa vallitsevia laskentatoimen käytäntöjä.⁵

Richard Laughlin on yleensä se henkilö, jonka nimeen yhdistetään uskontotieteen tunkeutuminen laskentatoimen tutkimukseen. Laughlinin aloittama laskentatoimen käytäntöjä uskonnollisissa organisaatioissa selittävä tutkimussuunta poikkeaa laskentatoimen tutkimuksen positivistisesta valtavirrasta. Laughlin tarkastelee urauurtavina pidetyissä tutkimuksissaan laskentatoimea ja tilivelvollisuutta Englannin kirkossa. Hän on tuonut laskentatoimen tutkimukseen laskentatoimen asemaa uskonnollisissa organisaatioissa selittävän pyhän ja profaanin jaottelun. Jaottelu erottaa uskonnollisten organisaatioiden pyhät ja profaanit asiat toisistaan. Pyhät asiat ovat tavallisuudesta poikkeavia, kun taas profaanit eli maalliset asiat ovat tavanomaisia ja arkipäiväisiä. Jaottelu luokittelee laskentatoimen käytännöt profaaniksi toiminnaksi ja pyhille asioille vastakkaisiksi.⁶

Boothin teoreettinen artikkeli on osoittautunut laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun kannalta merkittäväksi teoreettiseksi kehitysaskeleeksi⁷. Artikkelissa luodaan Laughlinin kehittämän teoreettisen ytimen päälle systemaattinen viitekehys⁸. Muodostettu viitekehys on saavuttanut vallitsevan aseman uskonnollisiin organisaatioihin kohdistuvassa laskentatoimen tutkimuksessa⁹.

Useat uskonnollisiin organisaatioihin kohdistuneet empiiriset tutkimukset näyttävät tukevan laskentatoimen tutkimuksessa käytettyä pyhän ja profaanin jaottelua. Tutkimusten lähempi tarkastelu osoittaa, että tutkimussuunta on erityisesti australialaisten laskentatoimen tutkijoiden suosiossa. Siksi yllätyksenä ei tule se, että tutkimuksen kohteena on ollut pääasiassa australialaisia uskonnollisia organisaatioita. Booth tarkastelee väitöskirjansa empiirisessä osassa johdon laskentatoimen järjestelmiä

⁵ Abdul-Rahman & Goddard 1998, 184–185.

⁶ Laughlin 1988; ks. myös Laughlin 1990.

⁷ Booth 1993.

⁸ Laughlin 1988.

⁹ Ks. esim. Hardy & Ballis 2005, 239.

ja niiden käyttöä Australian yhdistyneen kirkon johtamisessa. Tutkimus kuvaa johdon laskentatoimen vähämerkityksiseksi tukitoiminnoksi.¹⁰ Samassa kirkossa tehdyssä Lightbodyn tutkimuksessa perehdytään taloushallinnon henkilöstön oletettuun rooliin organisaation 'vahtikoirina'¹¹. Parkerin laajat artikkelit näyttävät antavan lisää tukea viitekehyselle¹². Australian yhdistyneen kirkon haluttomuus supistaa hengellisiä toimintoja kulujen karsimiseksi viittaa Parkerin mukaan pyhien tavoitteiden vallitsevaan asemaan profaaneiksi luokiteltuihin taloudellisiin asioihin verrattuna¹³. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun innokkaiisiin kannattajiin lukeutuva Kluvers on tutkinut jaottelua Australian katolisissa seurakunnissa. Tutkimustulosten mukaan budjetoinnilla on seurakuntien johtamisessa vain toisarvoinen asema, ja se voidaan luokitella profaaniksi johtamiskäytännöksi.¹⁴

Kannatuksen ohella laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu on saanut osakseen varsin ankaraa kritiikkiä. Tutkiessaan pienellä Ionan saarella toimivaa Iona-yhteisöä Jacobs ja Walker havaitsivat, että laskentatoimella saattaa olla merkittävä rooli uskonnollisten yhteisöjen jäsenten uskonnollisen identiteetin ja hengellisyyden rakentumisessa. Laskentatoimen menetelmät näyttävät kuuluvan olennaisena osana Iona-yhteisön teologiaan.¹⁵ Irvine on tarkastellut budjetointia eräässä Australian katolisen kirkon paikallisseurakunnassa. Tutkimuksen perusteella budjetoinnilla voi olla huomattava asema seurakuntien johtamisessa.¹⁶ Skotlannin kirkkoa tarkastelevassa työssään Jacobs päätelee, että laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu yksinkertaistaa liikaa kirkon monimutkaista sosiaalista todellisuutta¹⁷. Empiiristen tutkimusten osoittamien ongelma-alueiden lisäksi jaottelu on saanut osakseen teoreettista kritiikkiä. Hardy ja Ballis ovat esitelleet pyhän ja profaanin jaottelulle vaihtoehdoisen teoreettisen viitekehysten. Artikkelissaan he tarkastelevat Niebuhrin typologiaksi kutsuttua teoreettista lähestymistapaa, jonka he uskovat tarjoavan pyhän ja profaanin jaottelua paremman lähtökohdan uskonnollisiin organisaatioihin kohdistuvalle laskentatoimen tutkimukselle.¹⁸

¹⁰ Booth 1991, 153–304.

¹¹ Lightbody 2000.

¹² Parker 2001, 2002.

¹³ Parker 2002, 91–92.

¹⁴ Kluvers 2001.

¹⁵ Jacobs & Walker 2004.

¹⁶ Irvine 2005.

¹⁷ Jacobs 2005.

¹⁸ Hardy & Ballis 2005.

1.2 Tavoite

Tämä pro gradu -tutkielma on kriittinen analyysi, jonka tavoitteena on arvioida laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyyttä. Arviointi tapahtuu kahden kriteerin varassa. Ensimmäinen kriteeri on empiiristen tutkimustulosten viitekehykselle antama tuki, ja toinen kriteeri on laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen moitteettomuus.

Tieteen tai filosofian historiaan perehtyneelle lienee selvää, että kritiikin lähtökohdat ja päämäärät vaihtelevat suuresti. Tieteellisten tutkimussuuntien ja teoreettisten rakennelmien arvioimisessa voidaan hyödyntää varsin erilaisia kriteerejä. Esimerkiksi Chua on luetellut tieteellisen tutkimussuunnan arviointiperusteiksi teoreettisen moitteettomuuden, teorian ja empiiristen tutkimustulosten yhtäpitävyyden, tieteenalan eri paradigmojen vertailun ja kontribuution, joka tutkimussuunnalla on ollut tieteenalan kehitykseen¹⁹. Erilaiset arvioinnin mittapuut herättävät kysymyksen siitä, mihin kriittisen analyysin tulee kohdistua, ja mikä jää sen ulkopuolelle.

Millaisia kriteerejä teorian tai viitekehysten tulee täyttää ollakseen tieteellinen? Tieteenteoria ei anna tähän kysymykseen yhtenäistä vastausta, ja siksi on erittäin vaikeaa määritellä absoluuttisia kriteerejä teoreettisen rakennelman paikkansapitävyyden arvioimiselle. Selvää on, että tieteellisen kriittisen analyysin on aina sisällettävä teoria totuudesta ja tiedosta eli kriteerit oikeasta ja väärästä. Ajatus objektiivisesta, kaikista metodologisista oletuksista vapaasta, kritiikistä on mahdoton.²⁰ Tässä tutkielmassa esitetyt kriteerit tulee siksi ymmärtää enemmänkin laajalti hyväksytyinä kuin absoluuttisen tieteellisinä.

Tutkielmassa esitetty kriittinen analyysi kohdistuu laskentatoimen tutkimuksessa käytettyyn pyhän ja profaanin jaotteluun, jonka teoreettis-metodologinen tausta paikantuu uskontotieteeseen. Koska viitekehysten teoreettinen perusta nojautuu voimakkaasti uskontotieteen teorioihin, sen paikkansapitävyyden arvioimisen yhtenä kriteerinä käytetään sitä, onko viitekehys niiden valossa moitteeton.

¹⁹ Chua 1988, 59.

²⁰ Ryan ym. 2002, 182–183.

Luotettavuuden toista arviointikriteeriä eli empiiristen tutkimustulosten ja viitekehysten yhtäpitävyyttä voidaan kutsua arvioinnin kolikon kääntöpuoleksi. Taloustieteilijän näkökulmasta varsin houkuttelevan instrumentalistisen tieteenfilosofisen näkemyksen mukaan teoriat ja käsitteet ovat vain hyödyllisiä instrumentteja, joiden arvoa mitataan sillä, kuinka tehokkaasti ne selittävät ja ennustavat ilmiötä²¹. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyys punnitaan näin ajateltuna siinä, miten viitekehystä onnistutaan käyttämään uskonnollisten ilmiöiden tarkastelussa.

Toinen peruste empiiristen tutkimustulosten käytölle viitekehysten paikkansapitävyyden arvioimisen kriteerinä voidaan tunnistaa kahdesta viitekehysten muodostumiseen merkittävästi vaikuttaneesta tutkimuksesta. Jaottelun laskentatoimen tutkimukseen tuonut Laughlin kaipaa vaikutusvaltaiseksi osoittautuneessa artikkelissaan empiirisiä tutkimuksia sen tarkentamiseksi, miten laajaan joukkoon uskonnollisia organisaatioita viitekehys soveltuu²². Viitekehysten muotoutumiseen voimakkaasti vaikuttanut Booth kuvaa teoreettisessa artikkelissaan viitekehysten kuvaannolliseksi luurangoksi, joka vaatii aina spesifin empirian saadakseen lihaa luidensa ympärille. Viitekehys voi näin ymmärrettyinä soveltua moniin erilaisiin ympäristöihin, mutta empiiriset tutkimustulokset voivat tuoda muutoksia tai osittain jopa hylätä teorian.²³ Viitekehysten teoreettisen ytimen julkaisemisesta on kulunut kaksikymmentä vuotta. Pyhän ja profaanin jaottelua soveltava laskentatoimen tutkimussuunta on viime vuosina laajentunut huomattavasti, ja siksi nyt on otollinen hetki arvioida viitekehysten teoreettista perustaa empiiristen tutkimustulosten valossa.

Tässä alaluvussa esitettyjen arviointikriteerien avulla voidaan ilmaista tutkielman tutkimusongelma seuraavasti:

1. Onko laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu teoreettisesti moitteeton, ja
2. ovatko viitekehys ja empiiriset tutkimustulokset yhtäpitäviä?

²¹ Ryan ym. 2002, 17–19.

²² Laughlin 1988, 39–40.

²³ Booth 1993, 60.

Tutkimusongelmaan vastaamalla saavutetaan tutkielman tavoite, joka on laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyyden arvioiminen.

1.3 Tieteenfilosofia ja metodologia

“Every science is based squarely on induction – on observation of empirical facts.”²⁴

Monet taloustieteilijät ajattelevat Samuelsonin esittämällä tavalla. Empirismi on tietoteorian suuntaus, jonka mukaan tieto perustuu kokemukseen. Kun uudemmat empiristiset teoriat keskittyvät usein tieteelliseen menetelmään, tarkasteli klassinen empirismi havaintokokemusta. Empirismi vaikutti merkittävästi laskentatoimen tutkimuksen valtavirralla luonteenomaisen positivistisen tieteenfilosofisen suuntauksen syntymiseen.²⁵ Sekä empiristisen että positivistisen ajattelun ytimessä on ongelma teoreettisten käsitteiden ontologisesta statuksesta. Instrumentalistinen tieteenfilosofinen näkemys on vastannut kysymykseen tekemällä eron teoreettisten ja havaintokäsitteiden välille ja esittämällä, että havaintokäsitteillä ei ole havainnoitavissa olevaa sisältöä. Teorioiden ja viitekehysten tarkoituksena on todennettavissa olevien ennusteiden tekeminen. Mikäli ne epäonnistuvat tässä, ne voidaan hylätä, kun tyydyttävämpi vaihtoehto tulee saataville. Instrumentalistisen näkemyksen mukaan teorioiden ja käsitteiden metodologisten taustojen tutkiminen on merkityksetöntä arvioitaessa sen teoreettisen rakennelman oikeellisuutta, mihin ne kuuluvat, ja mistä ne ovat peräisin.²⁶ Se, että teoria tai sen taustalla vaikuttavat oletukset ovat 'epätodellisia' on toisarvoinen seikka, mikäli teorian avulla voidaan tuottaa toimivia ennusteita. Vaikka tässä tutkielmassa verrataan pyhän ja profaanin jaottelua empiirisissä tutkimuksissa saatuihin tutkimustuloksiin, se ei edusta jyrkkää instrumentalistista, empirististä tai positivistista suuntausta. Tutkielman tieteenfilosofisia tausta-ajatuksia on etsittävä toisaalta

Jos tälle tutkielmalle pitäisi etsiä tieteenfilosofista linjausta, se olisi löydettävissä Husserlin (1858–1938) perustaman fenomenologisen suuntauksen piiristä²⁷. Husserl nähdään fenomenologian ulkopuolelta katsottuna äärimmäisen vaikeasti ymmärrettävänä ajattelijana, ja hänen fenomenologisia näkemyksiään pidetään erittäin

²⁴ Samuelson 1952, 57.

²⁵ Ryan ym. 2002, 12–13, 27.

²⁶ Ryan ym. 2002, 19.

²⁷ Husserl 1995.

monimuotoisina²⁸. Fenomenologiasta lähtöisin olevien ideoiden avulla on pyritty hahmottamaan hyvin erilaisia ongelmia. Kun otetaan huomioon fenomenologisen filosofisen suuntauksen laajuus ja luonne, on selvää, että tässä yhteydessä ei voida esittää tyhjentävää katsausta aiheesta²⁹. Tutkielmassa esitetty teoreettinen tarkastelu edellyttää kuitenkin tiettyä fenomenologisen suuntauksen tietämystä. Erilaisten ilmiöiden ajatellaan olevan viime kädessä alisteisia fenomenologiselle tutkimukselle ja saavan statusensa ilmiöinä vasta subjektiivisen kokemuksen välityksellä. Niiden tavoittaminen ei ole mahdollista ilman kokemusta. Koska ilmeneminen on subjektin kokemus, kokemuksesta on tullut esimerkiksi uskontofenomenologiassa keskeinen kategoria. Pohjimmiltaan fenomenologia on kiinnostunut ihmisen tajunnasta. Tutkimuksen kohteena on se, miten ihmisen tajunta rakentuu ja toimii.³⁰ Tutkielmassa osoitetaan, että laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun laskentatoimen tutkimukseen tuoneella Laughlinilla on viitekehystä rakentaessaan ollut voimakas teoreettinen mielenkiinto uskontofenomenologista tutkimustraditiota kohtaan³¹. Tämä fenomenologista filosofian suuntausta muistuttava teoreettis-metodologinen uskontotieteen tutkimustraditio antaa pohjavireen tutkielmassa esitetylle viitekehyksen teoreettisten ongelma-alueiden analyysille.

Tämä pro gradu -tutkielma on kvalitatiivinen eli laadullinen laskentatoimen tutkielma. Liiketaloustieteen metodologinen tietämys oli pitkään hyvin vaatimatonta. 1980-luvun alkua voidaan pitää metodologisen keskustelun viriämisen aikana erityisesti Suomessa. On kiinnostavaa, että erityisesti suomalaiset laskentatoimen tutkijat ovat osallistuneet vilkkaasti liiketaloustieteen metodologiaan kohdistuvaan keskusteluun. Pohdinta on painottunut ns. tutkimusotteisiin ja olennaisena kysymyksenä on pidetty positivismin ja sen vaihtoehtojen analysointia.³² Suomalaisessa liiketaloustieteen tutkimuksessa tehdään usein jako käsiteanalyttisen, päätöksentekometodologisen, nomoteettisen, toiminta-analyttisen ja konstruktiivisen tutkimusotteen välillä³³. Tämän tutkielman tutkimusote on lähimpänä käsiteanalyttistä tutkimusotetta.

Laajimmassa merkityksessään käsiteanalyysin tarkoituksena on löytää ja selventää

²⁸ Jylhä 1996, 42–43.

²⁹ Fenomenologian ideasta ks. Husserl 1995 ja Himanka 1996.

³⁰ Anttonen 1996, 53.

³¹ Laughlin 1988, 24–26.

³² Lukka 1999, 129–130.

³³ Neilimo & Näsi 1980; Kasanen, Lukka & Siitonen 1991.

ajattelun apuvälineitä, jotka voivat olla yksittäisiä käsitteitä, käsitejärjestelmiä tai teorioita. Painotus voi vaihdella luonnontieteellisestä käsiteanalyysistä fenomenologisen otteen merkityksenantoon. On tärkeä tiedostaa, että ihmisillä on käsitteiden luomisessa täysi vapaus. Ne ovat ihmisten keksintöjä. Siksi käsitteitä luotaessa ja käytettäessä on vaarana sisällöttömien käsitteiden pesiytyminen tieteeseenkin. Vaikka niillä on normaalielämässä tärkeä tehtävä ihmissuhteiden pehmentäjänä, ne ovat tieteessä kuormaa ja aiheuttavat sekaannuksia.³⁴ Tässä tutkielmassa analysoidaan laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun peruskäsitteitä ja -oletuksia ja arvioidaan niitä kriittisesti. Analyysin kohteena on silloin se, mitä nämä käsitteet ja oletukset tarkoittavat ja mistä ne koostuvat. Tämän lisäksi tutkielmassa arvioidaan käsitteiden välisiä eroja ja sitä, millaisessa suhteessa ne ovat toisiinsa.

1.4 Rajaukset

Laskentatoimessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyyden arvioimiseen valitut kriteerit toimivat samalla tutkielman rajauksina. Ne ovat luonteeltaan varsin yleisiä, ja siksi niitä on tarkennettava. Laughlin ja Booth hyödyntävät viitekehystä rakentaessaan sekä Durkheimin uskontososiologisia että Eliaden uskontofenomenologisia näkemyksiä, ja siksi tutkielmassa tarkastellaan viitekehyksen teoreettista moitteettomuutta niiden valossa³⁵. Kumpaakin uskontotieteen näkemystä on kritisoitu monelta eri suunnalta³⁶. Tässä tutkielmassa tapahtuva viitekehyksen teoreettisen moitteettomuuden arviointi tehdään uskontotieteen alaan kuuluviin teorioihin tukeutuen, mutta siinä ei tarkastella niihin kohdistuvaa filosofista tai uskontotieteellistä kritiikkiä. Tämän tyyppinen tarkastelu kuuluu laskentatoimen tutkimuksen sijaan uskontotieteen piiriin.

Tieteellisessä tutkimuksessa pidetään tärkeänä käsitteiden määrittelyä tarkoin. Kaikkia käsitteitä ei voida tietenkään määrittellä, sillä ketju ei katkeaisi koskaan. Tärkeimpiä ovat teorian kannalta avainasemassa olevat perusoletukset ja -käsitteet.³⁷ Teoriat rakentuvat niiden varaan. Tässä tutkielmassa pyritään tunnistamaan laskentatoimen tutkimuksessa käytetystä pyhän ja profaanin jaottelusta sen ydinkäsitteet ja

³⁴ Tamminen 1993, 145–147.

³⁵ Laughlin 1988, 24–26; Booth 1993, 46.

³⁶ Ks. esim. Rennie 1996, 119–212; Irvine 2005, 219.

³⁷ Tamminen 1993, 146.

perusoletukset ja keskitytään arvioimaan niitä. Tutkielmassa esitellään teorian kehittyessä rakennettuja sekundaarisia malleja ja oletuksia. Ne perustuvat viitekehysten teoreettiselle ytimelle, ja siksi niiden arviointi rajataan tutkielman ulkopuolelle.

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettisen moitteettomuuden lisäksi tutkimuksessa arvioidaan sitä, ovatko empiiriset tutkimustulokset ja viitekehys yhtäpitäviä. Tutkielmassa tarkastellaan laskentatoimen tutkimuksia, joiden teoreettinen perusta rakentuu pyhän ja profaanin jaottelun varaan. Tämä rajaa tutkielman ulkopuolelle ne laskentatoimen tutkimukset, joissa on käytetty vaihtoehtoisia teoreettisia lähestymistapoja. Tutkielmaan valittuihin tutkimuksiin ei kohdisteta teknistä eli niiden metodeihin ja tekniikoihin kohdistuvaa kritiikkiä. Vaikka tutkielma ei sisällä teknistä kritiikkiä, empiiristen tutkimustulosten analyysin yhteydessä esitellään tutkimuksissa käytettyjä menetelmiä. Lyhyen esittelyn tarkoituksena on auttaa lukijaa saamaan syvällisempi käsitys analysoitavista tutkimuksista.

1.5 Käsitteistä

Pyhän ja profaanin jaottelua kehitettäessä laskentatoimen tutkijoiden mielenkiinto on kohdistunut laskentatoimen asemaan uskonnollisten organisaatioiden johtamisen välineenä³⁸. Perinteisesti johdon laskentatoimen tehtäväksi on määritelty taloudellisen informaation tuottaminen organisaatioiden johdon päätöksenteon tueksi³⁹. Viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana laskentatoimen tutkimuksessa on tapahtunut syvällisiä muutoksia. Sen sijaan, että laskentatoimi ymmärrettäisiin pelkäsi tekniseksi käytännöksi, sitä on alettu pitää sosiaalisena ja institutionaalisenä ilmiönä.⁴⁰ Samalla kun laskentatoimi on tulkittu sosiaalisesti ilmiöksi, se monimuotoinen konteksti, jossa erilaisia laskentatoimen käytäntöjä hyödynnetään, on tiedostettu. Tutkijat ovat kiinnittäneet enenevässä määrin huomiota tapoihin, joilla laskentatoimi näyttääytyy erilaisissa ympäristöissä. Heidän tavoitteenaan on ollut lisätä ymmärrystä siitä, miten laskentatoimi kietoutuu sosiaaliseen elämään, ja miten erilaiset sosiaaliset voimat vaikuttavat laskentatoimen käyttöön.⁴¹

Laskentatoimi voidaan ymmärtää joukoksi käytäntöjä, jotka vaikuttavat siihen

³⁸ Ks. esim. Booth 1993, 50.

³⁹ Ryan ym. 2002, 70.

⁴⁰ Ks. esim. Miller 1994, 1.

⁴¹ Burchell, Clubb & Hopwood 1985, 381–381; Ryan ym. 2002, 42–44.

sosiaaliseen todellisuuteen, jossa me elämme, ja niihin valintoihin, joita me teemme. Kun laskentatoimi ymmärretään näin, tiedostetaan se monimutkainen yhteys, joka on rationaalisen laskennan ja sosiaalisen ja organisatorisen elämän hallinnan välillä. Laskentatoimen tekniikoiden ja käytäntöjen, kuten kirjanpidon ja kustannuslaskennan, voidaan ajatella luovan tietyn tavan toimia ja ymmärtää erilaisia tapahtumia ja prosesseja. Johdon laskentatoimen ja muiden johtamiskäytäntöjen välinen yhteys on näin ajateltuna erittäin monimuotoinen.⁴² Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu ymmärrettiin alun perin keinoksi selittää teknis-rationaalisten johdon laskentatoimen käytäntöjen ja uskonnollisissa organisaatioissa vallitsevien pyhäksi luokiteltujen johtamiskäytäntöjen välistä suhdetta⁴³. Viitekehysten muodostuminen ja tässä tutkielmassa tarkastellut empiiriset tutkimukset ulottuvat kahden vuosikymmenen ajalle. Viime vuosina tehdyissä tutkimuksissa näkökulma laskentatoimeen on laajentunut huomattavasti⁴⁴. Laskentatoimen käsitteen tulkinnassa tapahtunut vähittäinen muutos on siksi otettava huomioon tarkasteltaessa viitekehystä hyödyntäviä empiirisiä tutkimuksia.

Tieteellisellä viitekehyksellä voidaan tarkoittaa hyvin monenlaisia teoreettisia rakennelmia. Tässä tutkielmassa viitekehykseksi kutsutaan Laughlinin ja Boothin kehittämää pyhän ja profaanin jaottelua, joka pyrkii selittämään laskentatoimen asemaa ja käytäntöjä uskonnollisissa organisaatioissa⁴⁵. Sen tarkoituksena on kuvata, miten uskonnollisiin organisaatioihin kohdistuvaa laskentatoimen tutkimusta tulisi lähestyä, tarjota tutkijan käyttöön valmis käsitteistö ja ohjata tutkimuksen kulkua. Viitekehys ei ole vapaa perusoletuksista eli premisseistä, ja siksi se sisältää tietyn rajanylityksen luonnontieteellisiin teorioihin verrattuna. Vaikka mitä tahansa ongelmaa voidaan tarkastella useammasta näkökulmasta, laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu on saavuttanut vallitsevan aseman uskonnollisiin organisaatioihin kohdistuvassa laskentatoimen tutkimuksessa⁴⁶.

Laskentatoimen akateemisen tutkimuksen lisäksi pyhän ja profaanin jaotteluita käytetään uskontotieteessä. Tässä tutkielmassa käsitellään kolmea erilaista pyhän ja profaanin jaottelua. Tarkastelun kohteena ovat laskentatoimen tutkimuksessa käytetty,

⁴² Miller 1994, 1.

⁴³ Ks. esim. Booth 1991.

⁴⁴ Ks. esim. Jacobs 2005.

⁴⁵ Laughlin 1988; Booth 1993.

⁴⁶ Hardy & Ballis 2005, 239.

uskontofenomenologinen ja uskontososiologinen pyhän ja profaanin jaottelu. Ne eroavat perustavasti toisistaan, ja siksi tutkielmassa on kiinnitetty erityistä huomiota tarkastelun kohteena olevan jaottelun täsmälliseen ilmaistamiseen.

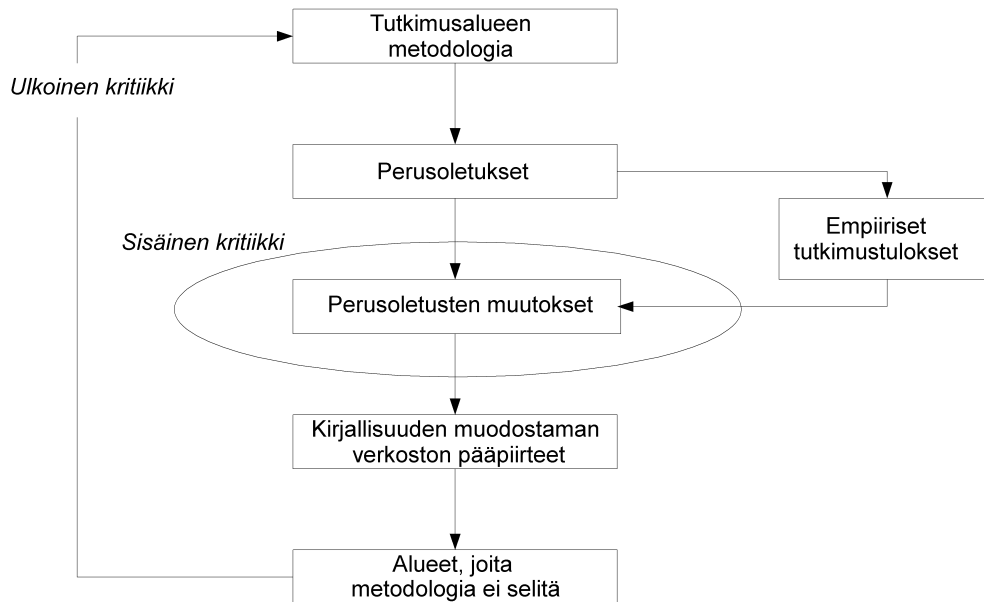
Pyhä, profaani, niiden muodostamat jaottelut ja pyhän ilmentymä eli hierofania lukeutuvat tutkielmassa käytettyihin ja laskentatoimen tutkimuksen valtavirralla vieraisiin käsitteisiin. Uskontofenomenologia, uskontososiologia ja laskentatoimi määrittelevät nämä pyhän ja profaanin jaottelulle erittäin keskeiset käsitteet eri tavoin. Tarkasteltavat käsitteet ovat erittäin laajoja, ja siksi niitä ei määritellä tutkielman johdantoluvussa. Uskontotiedettä käsittelevässä pääluvussa tutustutaan uskontotieteen käsitteisiin ja laskentatoimen tutkimuksessa käytettyä pyhän ja profaanin jaottelua esittelevässä luvussa tutustutaan siihen, mikä merkitys käsitteille on annettu laskentatoimen tutkimuksessa.

1.6 Metodit ja menetelmät

Käsitetutkimukselle ei varsinaisesti ole mitään erityisiä menetelmiä⁴⁷. Tätä tutkielmaa tehtäessä on hyödynnetty tieteellisen kirjallisuuden arviointiin kehitettyjä menetelmiä. Kun otetaan huomioon tieteellisen tutkimuksen kriittisen analyysin merkitys akateemisessa maailmassa, on yllättävää kuinka vähän aiheesta on kirjoitettu. Tutkielmassa käytetään Ryanin ym. esittelemää lähestymistapaa, joka tarjoaa tutkijan käyttöön joukon kriittiseen analyysiin soveltuvia työkaluja. Kuvio 1 esittää metodologisen viitekehyksen sisällä tapahtuvan rationaalisen rekonstruktion. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa tunnistetaan tieteellisen tutkimussuunnan eksplisiittisesti tai implisiittisesti ilmaistut metodologiset lähtökohdat. Toisessa vaiheessa tunnistetaan tutkimussuunnan teoreettisen ytimen perusoletukset. Tutkimussuunnan kehittyessä teoreettiseen ytimeen on voitu tehdä muutoksia ja erilaisia sekundaarisia malleja on mahdollisesti muodostettu. Myöhemmin teoriaa on voitu pelkistää, ja sen paikkansapitävyyttä on voitu arvioida empiiristen tutkimusten avulla.⁴⁸

⁴⁷ Tamminen 1993, 149.

⁴⁸ Ryan ym. 2002, 182–185.

Kuvio 1 Metodologisen viitekehksen sisällä tapahtuva rationaalinen rekonstruktio⁴⁹

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyyden arvioiminen edellyttää, että viitekehys ja sille rakentuva tutkimussuunta on tunnistettu täsmällisesti ja oikein. Tämän varmistamiseksi tutkielmassa on sovellettu kahta lähestymistapaa. Niistä ensimmäinen käsittää tieteellisen kirjallisuuden solmuina teoreettisista ja empiirisistä kehityslinjoista muodostuvassa verkostossa. Jotkut tutkimukset sisältävät merkittäviä teoreettisia kehitysaskeleita. Niihin voidaan viitata 'isoäiteinä', ja ne muodostavat tutkimusalueen teoreettisen ytimen. Muodostettaessa tutkimuksien välistä verkostoa ja analysoitaessa niiden välisiä suhteita saatetaan tunnistaa muita artikkeleita, jotka ovat vaikuttaneet merkittävästi tutkimusalueen kehitykseen. Niitä kutsutaan 'äideiksi'. Loput tutkimusalueelle kuuluvat tutkimukset voidaan nimetä 'tyttäriksi'. Tämä verkoston muodostaminen on analyysin ensimmäinen vaihe. Toisessa vaiheessa tunnistetaan syyt sille, miksi tietyt artikkelit esiintyvät usein ja analysoidaan niiden väliset yhteydet. Lopuksi tarkastellaan tutkimusten motivaatiota, edeltäviä tutkimuksia ja metodologiaa, joka yhdistää tutkimukset.⁵⁰

Haastavampi tapa muodostaa käsitys tutkimusalueesta perustuu metodologian sekä perusmallien ja -oletusten tunnistamiselle. Tämän jälkeen etsitään mahdolliset perusoletusten muutokset, sekundaariset mallit ja muodostetaan niiden välinen verkosto.

⁴⁹ Mukaillen Ryan ym. 2002, 184.

⁵⁰ Ryan 2002, 188–187.

Analyysin tässä vaiheessa on kyse metodologisen viitekehyksen varassa tapahtuvasta ongelman restrukturoinnista. Analyysi voi paljastaa alueita, joita metodologia ei selitä.⁵¹ Soveltaen esitettyjä lähestymistapoja tutkielmassa esitetään pyhän ja profaanin jaottelu ja sille perustuva laskentatoimen tutkimussuunta.

1.7 Tutkielman kulku

Tutkielma on jaettu kuuteen päälukuun. Tämä pääluku eli johdanto on keskittynyt tehtävänasetteluun, ja siinä on kuvattu aihealuetta yleisluonteisesti luomalla lyhyt katsaus kirjallisuuteen. Johdannon jälkeen siirrytään tarkastelemaan uskontotiedettä. Toisessa pääluvussa luodaan tutkielmassa esitettävän analyysin edellyttämä uskontotieteen teoreettinen tietämys. Luvussa tutustutaan lyhyesti mannereurooppalaisen uskontotieteen tutkimusperinteisiin ja käsitellään kahta analysoitavan viitekehyksen kannalta merkityksellistä tutkimustraditiota. Tarkastelun kohteena on sekä uskontofenomenologinen että uskontososiologinen tutkimustraditio. Jos nämä teoriat ovat lukijalle tuttuja, hän voi hypätä suoraan tämän pääluvun ylitse.

Tutkielman kolmannen pääluvun tavoitteena on esitellä laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu. Luku alkaa viitekehyksen teoreettisen ytimen tarkastelulla. Tämän jälkeen esitellään viitekehyksen tarkentuminen ja laajentuminen. Lopuksi luodaan kokoava käsitys viitekehyksestä ja sille rakentuvasta tutkimussuunnasta. Viitekehyksestä erotetaan neljä perusoletusta, joiden esitetään muodostavan viitekehyksen perustan.

Neljäs ja viides pääluke käsittelevät viitekehyksestä tunnistettuja ongelma-alueita. Neljännessä pääluvussa tuodaan esiin viitekehyksen ja empiiristen tutkimustulosten vertailun paljastamat ongelma-alueet, ja viidennessä pääluvussa tarkastellaan kolmea teoreettista ongelma-aluetta. Tutkielman viimeinen eli kuudes pääluke sisältää päätelmät ja kokoaa esitetyn analyysin yhteen. Lisäksi luvussa arvioidaan tutkielman luotettavuutta ja esitellään jatkotutkimusaiheita.

⁵¹ Ryan 2002, 184, 186.

2 PYHÄ JA PROFAANI USKONTOTIETEESSÄ

2.1 Laskentatoimi ja uskontotiede

Uusklassinen taloustiede on vaikuttanut merkittävästi laskentatoimen kehitykseen. Viimeisen 30 vuoden aikana uusklassisen taloustieteen kritiikki on innostanut laskentatoimen tutkijoita kehittämään joukon vaihtoehtoisia lähestymistapoja, joiden perusta on rakennettu monien eri tieteenalojen tietämykselle. Laskentatoimen tutkimukseen on omaksuttu teorioita, malleja, käsitteitä ja metodeja esimerkiksi psykologiasta, organisaatioteoriasta ja yhteiskuntateoriasta.⁵²

Laskentatoimen tutkimukseen on lainattu viime vuosikymmeninä lukuisa joukko eri tieteenalojen teorioita. Yllätyksenä ei tule se, että tavoitellessaan syvällisempää ymmärrystä laskentatoimen järjestelmistä ja niiden käytöstä uskonnollisissa organisaatioissa laskentatoimen tutkijat ovat nojautuneet uskontotieteeseen. Uskontotiede on laskentatoimen tutkijan näkökulmasta varsin laaja ja vaikeaselkoinen tieteenala. Tämän luvun tavoitteena on esitellä uskontososiologinen ja uskontofenomenologinen tutkimustraditio, joiden kehittämien teorioiden avulla laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettista moitteettomuutta voidaan arvioida.

2.2 Uskontotieteen tutkimusperinteet

Siitä lähtien, kun uskontotiede vakiintui Euroopassa omaksi tieteenalaksi 1800-luvun lopulla, ovat sen rajat olleet jatkuvan keskustelun alaisena. Anttosen mukaan tieteenalaa on ollut määrittämässä useita tieteellisiä suuntauksia, joista keskeisimmät ovat etnologisesti, sosiologisesti ja kulttuuriantropologisesti suuntautunut vertaileva uskontotiede, filologisesti painottunut uskontohistoria, uskonnollisiksi tulkittujen ilmiöiden merkityksiin kohdistunut vertaileva fenomenologinen ja psykologinen tutkimus sekä länsimaiseen aatehistoriaan kytkeytynyt uskonnonfilosofia. Eri tutkimussuunnat käyvät edelleenkin vuoropuhelua siitä, miten uskonto tulisi

⁵² Chua 1988, 59; Ryan ym. 2002, 50–113.

käsitteellistä.⁵³

Tieteessä käytetään tarkkaan määriteltyjä käsitteitä. Uskonto on ilmiö, joka on osoittautunut erityisen vaikeaksi määritellä. Inhimillisellä kulttuurilla on taipumus versoa monimuotoiseksi ja mutkikkaaksi, ja määritelmien tekeminen ihmistieteissä on yleensäkin haastavaa. Yksi yleinen tapa jäsentää uskontoa ilmiönä on määritellä se pyhän ja profaanin käsitteiden avulla.⁵⁴ Länsimaisen uskontotieteen tutkimusperinteitä seuraten laskentatoimen akateemisessa tutkimuksessa uskontoa on lähestytty pyhän ja profaanin käsitteiden erottelun eli jaottelun avulla⁵⁵. Lukuisista yrityksistä huolimatta uskontotiede ei ole kyennyt luomaan tieteenalan yleisesti hyväksymää käsitteistöä, ja siksi pyhän ja profaanin jaottelua käyttää joukko uskontotieteen tutkimustraditioita, jotka määrittelevät jaottelulle erittäin keskeiset pyhän ja profaanin käsitteet eri tavoin⁵⁶. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu lainaa sekä uskontofenomenologista että uskontososiologista tutkimustraditiota edustavia näkemyksiä uskonnosta ja sen käsitteistä⁵⁷.

2.3 Pyhä uskontososiologian käsitteenä

Emile Durkheim (1858–1917) loi työnjakoa, itsemurhaa ja uskontoa käsittelevillä tutkimuksillaan yhden vaikutusvaltaisimmista teoreettisista koulukunnista, joka ohjasi sosiologian lisäksi vertailevan uskontotieteen kehitystä. Durkheim otti uskonnon teoreettisen ymmärtämisen lähtökohdaksi kaksi uskontotieteen akateemiseen profiiliin suuresti vaikuttaneen Robertson Smithin (1846–1894) pääajatusta. Niistä ensimmäisen mukaan jumalat ovat osa yhteiskuntaa. Toisen pääajatuksen mukaan uskonnolliset rituaalit symboloivat ihmisten ja jumalien keskinäistä yhteenkuuluvuutta. Sekä Durkheimille että Smithille uskonto oli yhteisöelämän syy ja seuraus.⁵⁸ Uskonto oli Durkheimille jotakin perin pohjin sosiaalista⁵⁹.

Durkheimin piti uskontoa koskevan ajattelun ydinkysymyksenä sitä, mikä saa ihmiset

⁵³ Anttonen 1996, 40.

⁵⁴ King 1987, 7693–7694.

⁵⁵ Ks. esim. Laughlin 1988, 24–26.

⁵⁶ King 1987, 7694.

⁵⁷ Ks. esim. Jacobs 2005, 190.

⁵⁸ Durkheim 1980, 30; ks. Anttonen 1996, 46.

⁵⁹ Durkheim 1980, 32.

ajattelemaan, että todellisuus muodostuu kahdenlaisista seikoista, jotka ovat jyrkästi erilaisia, ja joita ei voida verrata keskenään⁶⁰. Durkheim teki tutkimistaan etnografisista aineistoista päätelmän, jonka mukaan kaikissa uskonnollisissa uskomuksissa esiintyy yksi yhteinen piirre. Ne edellyttävät, että kaikki ajattelun kohteina olevat reaaliset ja ideaaliset seikat jakaantuvat kahdeksi luokaksi tai vastakkaiseksi ryhmittymäksi, jotka voidaan ilmaista sanoilla profaani ja pyhä. Tämä maailman jakaantuminen kahdeksi alueeksi, joista toinen sisältää kaiken mikä on pyhää ja toinen kaiken mikä on profaania, on Durkheimin mukaan uskonnolliselle ajattelulle luonteenomainen piirre.⁶¹

Pyhän tunnuspiirteeksi Durkheim määritteli kiellot, joiden tehtävänä on suojella sitä, mikä on erotettu arkisen käyttäytymisen piiristä eli profaanista. Pyhä on luokiteltu pidettäväksi tietyn etäisyyden päässä profaanista. Pyhää on se, mikä on profaanista arkielämästä erotettu. Profaanin Durkheim määritteli jokapäiväisen elämän alueeksi, johon pyhää koskevia kieltoja sovelletaan.⁶² Anttonen tulkitsee Durkheimin esittäneen sosiaalisen järjestyksen, joka sisältää kaksi kategoriaa. Profaanin kategoria sisältää arkiset toimintakäytännöt, joita ilman ei ole perheitä, tuotantoa tai arkielämää. Pyhän luokkaan kategorisoitujen asioiden, esineiden ja ilmiöiden merkitys on niiden yhteisöä integroivassa tehtävässä.⁶³

Durkheimin keskeinen tavoite oli selittää, miten sosiaalinen on rakentunut ja mikä luo yhteisöllisyyden⁶⁴. Anttonen selittää Durkheimin sosiologian metodisäännön rakentuvan profaanin maailmassa esiintyvälle uskomuksille, myyteille ja opeille tai niiden järjestelmille, jotka ilmentävät pyhien asioiden luonnetta, keskinäissuhteita ja suhteita profaaneihin asioihin. Uskonto perustuu metodisäännön mukaan ajattelun ja toiminnan kategorioihin, jotka muodostavat tietyn väestöryhmän tietoisuudelle yhteisen pohjan. Uskontososiologisena käsitteenä uskonnon ajatellaan olevan yhteneväinen yhteisön ajatuksen kanssa. Yhteisöt ovat luoneet historian kuluessa omat pyhien asioiden järjestelmänsä samassa prosessissa, jossa ne ovat luoneet sosiaalisen elämän muodostavat kategoriat.⁶⁵

⁶⁰ Durkheim 1980, 98.

⁶¹ Durkheim 1980, 55.

⁶² Durkheim 1980, 59.

⁶³ Anttonen 1996, 49, 51.

⁶⁴ Durkheim 1980, 32.

⁶⁵ Anttonen 1996, 49–52.

2.4 Pyhä uskontofenomenologian käsitteenä

Uskontofenomenologiasta on muodostunut eurooppalaisessa uskontotieteessä vaikutusvaltainen tutkimustraditio. Sen tehtäväksi on muodostunut tavoittaa se kaikkina aikoina ja kaikissa yhteiskunnissa läsnä oleva pyhä, josta uskontohistorioitsijat ja kulttuuriantropologit ovat antaneet monografioillaan kulttuuri- ja uskontokohtaista evidenssiä. Anttonen mukaan uskontofenomenologit pyrkivät paljastamaan uskonnon sisimmän olemuksen, joka on tutkimustradition sisällä määritelty ihmiskunnan uskontoperinteiden taustalla vaikuttavaksi ykseydeksi. Tutkimustradition tavoitteeksi on tullut erottaa se pyhä, uskonnollinen todellisuus, josta eri uskonnoille ominaiset muodot ja tunnuspiirteet riippuvat.⁶⁶

Olennaista fenomenologisessa lähestymistavassa on se, että kaikkea tietoa, jota ilmiöstä voidaan saada, ei voida palauttaa kokemukseen. Kokemuksen yksinomaisen korostus olisi myöntymistä empirismiin, jonka fenomenologit pyrkivät osoittamaan tietoteorian kannalta virheelliseksi lähtökohdaksi.⁶⁷ Kantilainen metafysiikka asettui vastustamaan empirismiin tukeutuvaa rationalismia. Tietojen jumalallisesta todellisuudesta, kuten Jumalasta, vapaudesta ja kuolemattomuudesta, ei uskota avautuvan ymmärtämisen kategorioiden avulla. Niiden ajatellaan olevan rationaalisen tiedon ulottumattomissa, mutta kokemuksellisesti mahdollisia, koska ihmisen mieli voi tuntea ne apriorisesti.⁶⁸

Mircea Eliadea (1907–1986) pidetään viime vuosisadan jälkipuoliskon kenties tunnetuimpana uskontotieteilijänä ja uskontofenomenologina. Hän tulkitsi uskontojen historiaa rekisteröimällä tapoja ja rakenteita, joilla pyhä on näyttäytynyt historian kuluessa eri kulttuureissa. Eliaden laaja tieteellinen ja kaunokirjallinen tuotanto ei ole systemaattisessa järjestyksessä, eikä hänen ajatuksiensa tulkinnasta vallitse yksimielisyyttä⁶⁹. Eliade voidaan lukea, ja on usein luettukin, siten, että hänen ajatellaan pitävän pyhää jonakin transsendenttina, todella olemassa olevana, asiana⁷⁰. Tämä tulkinta on mahdollinen, ja silloin Eliade näyttäytyy enemmän uskonnollisena kirjoittajana kuin tutkijana.

⁶⁶ Anttonen 1996, 52.

⁶⁷ Cobb-Stevens 1990, 162–163.

⁶⁸ Anttonen 1996, 53.

⁶⁹ Rennie 1996, 1–2.

⁷⁰ Transsendenssi eli transsendentaalisuus on filosofiassa käsite, jolla tarkoitetaan yleensä havaintokokemuksen ulkopuolelle jääviä ilmiöitä. Transsendentaalisuuden käsitteestä ks. Cobb-Stevens 1990, 162–181.

Studstill toteaa Eliaden lähestymistavan muistuttavan Husserlin esittelemää fenomenologista tiedonintressiä⁷¹. Fenomenologialla tarkoitetaan tutkimusasetelmaa, jossa ilmiö 'puhdistetaan' erilleen niistä empiirisistä yhteyksistä, joita sillä on maailmaan⁷². Fenomenologia tarkastelee muuttuvien asioiden ja ilmiöiden taustalle kätkeytyvää muuttumatonta olemusta. Fenomenologian näkökulmasta se, mikä ilmenee ihmisille, ei alistu ymmärrettäväksi suoraan, vaan edellyttää aina yksilön tulkinnan.

Eliaden laajasta tuotannosta on rakennettu mitä erilaisimpia rekonstruktioita⁷³. Eliadella oli taipumus profeetalliseen julistamiseen. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan omaksuta näkemystä, jonka mukaan Eliade olisi ollut ainoastaan uskonnollinen todistaja tutkijan kaavussa. Tämä käsitys perustuu mielestäni Eliaden väärinymmärtämiseen ja, luultavasti, siihen, ettei Eliade ole juuri missään esitelty lähestymistapaansa. Useissa tutkimuksissa Eliaden avainkäsitteitä on tulkittu väärin tai hänen fenomenologista lähestymistapaansa on tarkasteltu vain pinnallisesti⁷⁴. Eliaden tieteellisestä tuotannosta on tunnistettavissa tietty fenomenologinen teoreettinen lähestymistapa⁷⁵. Yhtenä tämän tutkielman kantavana voimana toimii uskontotieteen lähtökohtiin perustuva tulkinta, jonka mukaan Eliaden uskontofenomenologisen lähestymistavan tavoitteena oli ihmismielen uskonnollisten rakenteiden tutkiminen⁷⁶.

2.5 Uskontososiologisen ja uskontofenomenologisen tutkimustradition vastakkainasettelu

Tässä pääluvussa tutustuttiin kahteen uskontotieteen tutkimustraditioon. Ensimmäisenä esiteltiin uskontososiologiaksi nimetty tutkimustraditio ja tarkasteltiin Durkheimin uskontososiologista näkemystä pyhästä ja profaanista⁷⁷. Anttonen tähdentää, että juuri Durkheim on keskeisesti vaikuttanut siihen, että pyhän ja profaanin jaottelu on juurtunut uskontososiologiaan ja muodostanut perustan, jonka varaan yhteiskuntatieteelliset tulkinnat uskonnosta ovat ankkuroituneet⁷⁸.

⁷¹ Husserl 1995; Studstill 2000, 179.

⁷² Cobb-Stevens 1990, 165–170.

⁷³ Rennie 1996, 1.

⁷⁴ Studstill 2000, 177.

⁷⁵ Rennie 1996, 3.

⁷⁶ Allen 1972; Rennie 1996, 1, 192; Studstill 2000, 177, 179–180.

⁷⁷ Durkheim 1980.

⁷⁸ Anttonen 1996, 152.

Toinen esitelty uskontotieteen tutkimustraditio oli uskontofenomenologia. Tarkastelu kohdistui Eliaden yksilön kokemusta korostavaan uskontofenomenologiseen käsitykseen pyhästä ja profaanista. Uskontofenomenologisen ja uskontososiologisen tutkimustradition näkemykset uskonnosta eroavat jyrkästi toisistaan. Uskontososiologisesta tutkimustraditiosta poiketen uskontofenomenologia ei tarkastele sosiaalisen tai yhteiskunnallisen todellisuuden asioita. Uskontofenomenologit viittaavat pyhällä ja profaanilla yhteiskunnallisista olosuhteista riippumattomaan ja siitä ontologisesti erillään olevaan todellisuuteen⁷⁹. Tutkimustradition kehitykseen merkittävästi vaikuttanut Eliade karttoi uskonnon yhteiskuntatieteellistä analyysiä. Eliaden kuvaama pyhä ei ole sidoksissa siihen kontekstiin, jossa kokemus tai tulkinta tapahtuu, ja siksi hän hylkäsi kaikki yritykset kytkeä pyhän tulkinnat yhteiskuntaan ja sosiokulttuuriseen kontekstiin.⁸⁰ Eliade kieltäytyi olemasta yhteiskuntatieteilijä tai antropologi.

⁷⁹ Anttonen 1996, 69.

⁸⁰ Allen 1972; Anttonen 1996, 52–66.

3 PYHÄN JA PROFAANIN JAOTTELU LASKENTATOIMEN TUTKIMUKSESSA

3.1 Tulkitseva ja kriittinen laskentatoimen tutkimus

Sosiaali- tai yhteiskuntateorialle perustuva laskentatoimen tutkimus on jakautunut joukkoon erilaisia tutkimussuuntia. Niistä jokaiseen voidaan yhdistää ryhmä laskentatoimen tutkijoita, jotka perustavat tutkimuksensa tietyille sosiaali- tai yhteiskuntateorialle – tai tiettyjen tieteenalan teoreetikkojen ajatuksille. Tätä laajaa positivistiselle valtavirralla vaihtoehtoista laskentatoimen tutkimuksen kenttää voidaan luonnehtia jakamalla se tulkitsevaan lähestymistapaan ja kriittiseen teoriaan. Vaikka tämäntyyppiset luokittelut ovat hyödyllisiä muodostettaessa käsitystä laskentatoimen tutkimuksesta, ei tule kuitenkaan olettaa, että kaikki tieteenalan tutkimukset voitaisiin yksiselitteisesti lokeroida kuuluvaksi johonkin niistä. Laskentatoimen valtavirralla vaihtoehtoisten tutkimussuuntien sisältä voidaan silti tunnistaa merkittäviä eroja.⁸¹

Tulkitseva laskentatoimen tutkimus on ottanut lähtökohdakseen ajatuksen, jonka mukaan erilaiset laskentatoimen käytännöt ovat sosiaalisesti rakentuneita. Tätä lähestymistapaa edustavat tutkimukset eivät etsi luonnontieteelliselle tutkimukselle luonteenomaisia lakeja tai yleistyksiä. Niiden sijaan mielenkiinnon kohteena ovat säännöt ja normit, joille sosiaalisen elämän uskotaan rakentuvan. Siksi laskentatoimen käytäntöjen tutkimisen ajatellaan edellyttävän organisaatioiden jokapäiväisen sosiaalisen elämän ja sen rakenteiden tarkastelua. Tavoitteena on tunnistaa sääntöjä, jotka jäsentävät organisaatioiden jäsenten käyttäytymistä. Kriittinen teoria tarkastelee organisaatioiden ja yhteiskunnan sosiaalista todellisuutta hieman erilaisesta näkökulmasta. Kriittisen laskentatoimen tutkimuksen kohteena voi olla esimerkiksi se, miksi laskentatoimi näyttää olevan niin kiinteästi sidoksissa taloudellisen tehokkuuden tavoitteluun, ja miksi organisaatioiden valvonta käsitetään yleensä tekniseksi eikä sosiaaliseksi prosessiksi. Kun tulkitsevassa lähestymistavassa huomio on kohdistunut sosiaalisen elämän ymmärtämiseen, on kriittinen suuntaus keskittynyt muutoksen tavoitteluun. Nykyään kriittisellä teorialla viitataan laskentatoimen tutkimuksessa usein

⁸¹ Ryan ym. 2002, 41–44, 86.

mihin tahansa lähestymistapaan, joka suhtautuu skeptisesti havaintojen luonteeseen ja hyväksyy sen, että arvovapaita sosiaalisia tosiasioita ei ole olemassa. Suuntaus pyrkii kritisoimaan vallitsevaa sosiaalista järjestystä.⁸²

Pyhän ja profaanin välisestä jaottelusta on tullut merkittävä ja osin kiistanalainen apuväline tutkittaessa laskentatoimen käyttöä uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa⁸³. Laughlinin ja Boothin kehittämän viitekehyksen taustalla on ajatus, jonka mukaan erilaisia uskonnollisten organisaatioiden laskentatoimen käytäntöjä on hyödyllistä tutkia siinä ympäristössä, jossa niitä käytetään⁸⁴. Viitekehystä hyödyntävien tutkimusten joukosta voidaan tunnistaa sekä tulkitsevaa lähestymistapaa että kriittistä teoriaa edustavia artikkeleita⁸⁵. Pyhän ja profaanin jaottelu on käsitetty usein teoreettiseksi linssiksi, jonka avulla pyritään ymmärtämään uskonnollisissa organisaatioissa käytettyjä positivistiseen ja teknis-rationaaliseen ajattelutapaan nojautuvia johtamiskäytäntöjä, joihin kuuluviksi johdon laskentatoimen järjestelmät yleensä määritellään⁸⁶. Laskentatoimen sosiaalisesti ja institutionaaliseksi käytännöksi ymmärtävä tutkimus tarkastelee sekä sitä, mikä vaikutus laskentatoimella on sosiaaliseen elämään että sitä, miten sosiaaliset voimat vaikuttavat laskentatoimen käyttöön⁸⁷. Tämä tutkielma havainnollistaa osaltaan sitä, että pyhän ja profaanin jaottelun tapauksessa tarkastelu on rajoittunut lähinnä jälkimmäiseen seikkaan.

3.2 Viitekehyksen teoreettinen ydin

Laskentatoimen tieteellisessä kirjallisuudessa esiintyvän pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen ydin paikantuu Laughlinin artikkeliin⁸⁸. Artikkelin pinnallinenkin tarkastelu paljastaa, että viitekehyksen teoreettinen perusta ankkuroituu suppeaan joukkoon uskontotieteen tutkimuksia. Teoreettisen lähtökohdan viitekehykselle antavat Durkheimin *Uskontoelämän alkeismuodot* ja Eliaden *Pyhä ja profaani*⁸⁹. Eliaden uskontofenomenologinen ja Durkheimin uskontososiologinen lähestymistapa eroavat jyrkästi toisistaan. Kumpaakin tutkijaa pidetään yleisesti uskontotieteen kehitykseen

⁸² Ryan ym. 2002, 86–90.

⁸³ Jacobs & Walker 2004, 190–193; Hardy & Ballis 2005, 239; Jacobs 2005, 206.

⁸⁴ Laughlin 1988, 19–20; Booth 1993, 38.

⁸⁵ Ks. esim. Laughlin 1988; Abdul-Rahman & Goddard 1998.

⁸⁶ Hardy & Ballis 2005, 242.

⁸⁷ Burchell ym. 1985, 382.

⁸⁸ Laughlin 1988; ks. myös Booth 1993, 187–188.

⁸⁹ Durkheim 1980; Laughlin 1988, 24–26; Eliade 2003.

keskeisesti vaikuttaneena klassikkona.⁹⁰ Täysin erilaisten lähtökohtien tiedostaminen herättää mielenkiintoisen kysymyksen siitä, kuinka nämä kaksi tutkimustraditiota on laskentatoimen tutkimuksessa yhdistetty. Seuraavaksi tarkastelemme laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettista ydintä.

Laughlin aloittaa teoreettisen tarkastelunsa Durkheimin uskontososiologista tutkimustraditiota edustavalla näkemyksellä, jonka mukaan uskonnollisille uskomuksille on ominaista kaikkien asioiden jakautuminen pyhiin ja profaaneihin. Laughlin toteaa kuitenkin, että Durkheimin käsitys on suhteellisen kehittymätön uskonnollisten organisaatioiden ja niiden toiminnan tarkasteluun.⁹¹

Viitattuaan lyhyesti uskontososiologiseen ajatteluun Laughlin siirtyy tarkastelemaan Eliaden uskontofenomenologista käsitystä uskonnosta. Ymmärtääkseen pyhän ja profaanin jaottelua omien sanojensa mukaan syvällisemmin Laughlin tuo esiin Eliaden ajatuksen, jonka mukaan pyhä ilmenee jonakin profaanista täysin poikkeavana. Laughlinin mukaan Eliaden näkemyksessä on merkillepantavaa se, että pyhän ilmentymät esiintyvät meidän arkipäiväisessä elämässämme. Hän perustelee väitettään siteeraamalla Eliaden ajatusta, jonka mukaan pyhä paljastaa itsensä profaanista poikkeavan erilaisuuden avulla ja voi ilmentyä esineissä tai paikoissa, jotka ovat osa luonnollista maailmaa.⁹²

Laughlin uskoo, että ihmisillä on taipumus luoda uskonnollinen organisaatio Eliaden kuvaamien luonnollisessa maailmassa esiintyvien pyhän ilmentymien ympärille⁹³. Uskonnollinen organisaatio luodaan perustamalla pyhä keskus, kuten kirkko tai katedraali, pyhän ilmentymän ympärille. Laughlin jatkaa selitystään ajatuksella, jonka mukaan pyhä keskus on löydettävissä kaikista uskonnollisista organisaatioista.⁹⁴

Pyhillä keskuksilla Laughlin uskoo olevan kaksi tärkeää tehtävää. Niiden ensimmäinen tehtävä on toimia paikkana, jossa uskonnon kannattajat voivat oppia 'oikeaa'

⁹⁰ Anttonen 1996, 152–153.

⁹¹ Durkheim 1980, 55–56; Laughlin 1988, 24.

⁹² Laughlin 1988, 24; Eliade 2003, 32–34. Tässä tutkielmassa viitataan sekä ranskankielisestä alkuteoksesta käännettyyn englanninkieliseen versioon (1959) että saksankielisestä teoksesta käännettyyn suomenkieliseen versioon (2003) Eliaden pyhästä ja profaanista.

⁹³ Laughlin 1988, 24; Eliade 2003.

⁹⁴ Laughlin 1988, 24–25.

käyttäytymistä. Laughlin jatkaa tarkastelua toteamalla pyhän keskuksen perustamisen mahdollistavan ympäröivän tilan muuttamisen pyhäksi. Muutos tapahtuu käännättämällä profaaneja ihmisiä pyhään ja opettamalla heille vaihtoehtoisia käyttäytymismalleja. Pyhällä keskuksella ajatellaan olevan merkittävä osa tässä toiminnassa.⁹⁵

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettisen ytimen rakentaminen jatkuu pyhän keskuksen toisen tehtävän tarkastelulla. Laughlin uskoo, että pyhän keskuksen muodostavat yksilöt, joiden kutsumuksena on uuden maailman luominen muuttamalla ihmisten käyttäytymistä. Tämä tapahtuu vetämällä ihmisiä pyhään keskukseseen, initiaatiomenoin ja lopulta opettamalla heille käyttäytymisnormeja, jotka annetaan myyttien muodossa. Myytin käsitteen Laughlin lainaa Eliadelta.⁹⁶

Myytti kertoo Eliaden mukaan pyhän tarinan – se kertoo pyhästä todellisuudesta. Sen pääasiallinen tehtävä on antaa esikuva ihmisen kaikelle merkittävälle toiminnalle.⁹⁷ Laughlin uskoo, että yksi kaikkien uskonnollisten organisaatioiden ensimmäisistä myyteistä kytkeytyy pyhän keskuksen edellyttämien voimavarojen toimittamiseen. Selvää on, että pyhän keskuksen vaatimat voimavarat muodostavat ongelman jokaisessa uskonnollisessa organisaatiossa. Voimavarojen toimittamisesta vastaavat uskonnon kannattajat mahdollistaen täten sen, että kommunikointi transsendenttisen kanssa jatkuu keskeytymättä.⁹⁸

Pyhän keskuksen vaatimien voimavarojen toimittamisesta tulee Laughlinin kuvaamaa 'oikeaa' käyttäytymistä, ja se tapahtuu yleensä sekaantumatta pyhän keskuksen hengelliseen toimintaan. Tämän ajatuksen hän uskoo muodostavan keskeisen periaatteen työskentelylle kaikissa uskonnollisissa organisaatioissa. Laskentatoimen tehtävä on auttaa uskonnollisten organisaatioiden voimavarojen hallinnassa.⁹⁹ Yllätyksenä ei tule se, että pyhän ja profaanin jaottelun teoreettisen ytimen mukaan laskentatoimi kytkeytyy uskonnollisten organisaatioiden toimintaan juuri taloudellisten voimavarojen toimittamisen ja hallinnan kautta. Sen asema on viitekehyksen mukaan kuitenkin toisarvoinen, eikä se saa häiritä uskonnollisen organisaation pyhiä toimintoja

⁹⁵ Laughlin 1988, 25.

⁹⁶ Laughlin 1988, 25; vrt. Eliade 2003, 116.

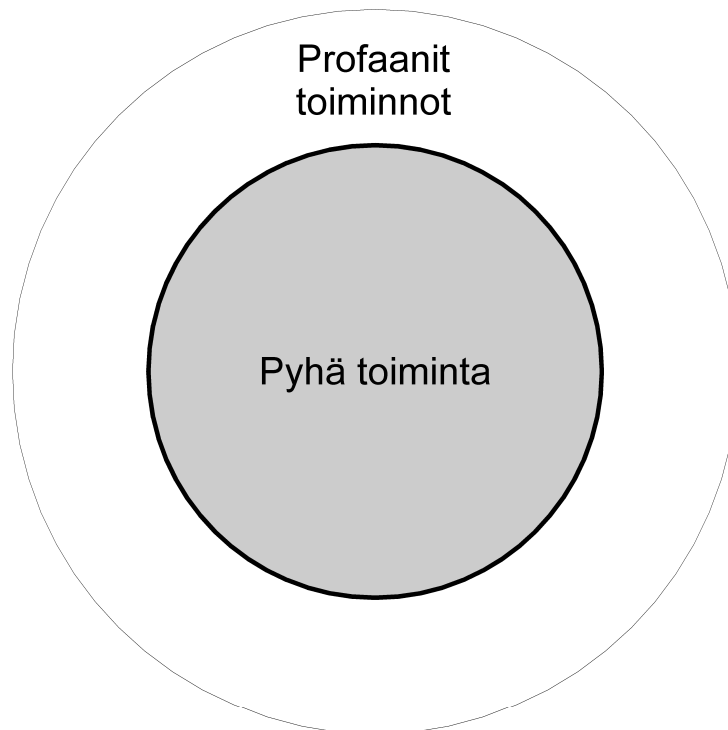
⁹⁷ Eliade 2003, 116–118.

⁹⁸ Laughlin 1988, 25.

⁹⁹ Laughlin 1988, 25–26.

ja niissä tehtävää hengellistä työtä. Sekä voimavarojen toimittamisen että niiden hallinnan tulee tapahtua pyhäksi luokiteltuja toimintoja häiritsemättä.

Kuvio 2 havainnollistaa laskentatoimen tutkimuksessa esiintyvää pyhän ja profaanin jaottelua yksinkertaisimmillaan. Uskonnollisen organisaation pyhät ja maalliset toiminnot erottava paksu viiva kuvaa pyhän ja profaanin välistä kategorista erilaisuutta. Hardy ja Ballis nimeävät pyhiksi toiminnoiksi esimerkiksi hengellisen opettamisen ja koulutuksen, jumalanpalveluksien pitämisen ja uskonnollisen organisaation hengellisestä hyvinvoinnista huolehtimisen. Rahoitus, hallinto, rahavarojen hoito ja kaupallinen toiminta ovat sen sijaan profaaneja eli maallisia toimintoja.¹⁰⁰ Pyhän ja profaanin jaottelun mukaan laskentatoimi kytkeytyy uskonnollisten organisaatioiden toimintaan sen jäsenten toimittamien taloudellisten voimavarojen hallinnan kautta. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen ydin luokittelee sekä voimavarojen toimittamisen että niiden hallintaan käytetyn laskentatoimen profaaneiksi tukitoiminnoiksi.

Kuvio 2 Pyhän ja profaanin jaottelu yksinkertaisimmillaan¹⁰¹

¹⁰⁰ Hardy ja Ballis 2005, 239.

¹⁰¹ Mukailleen Abdul-Rahman & Goddard 1998, 182.

3.3 Viitekehyksen tarkentuminen ja laajentuminen

Laughlinin esittämä pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen ydin on monilta osin suhteellisen kehittymätön, ja se jättää useita kysymyksiä avoimeksi¹⁰². Laajentaessaan teoreettista ydintä Booth seuraa läheisesti Laughlinin ajatuksia ja tarkentaa samalla avoimeksi jääneitä seikkoja. Hän täsmentää teoreettisessa artikkelissaan uskonnollisten uskomusten, uskonnollisten organisaatioiden jäsenten, ammattiryhmien toiminnan ja taloudellisten voimavarojen merkitystä. On hyvä tiedostaa, että kun Boothin artikkeli keskittyy kirkkojen toimintaan, niin Laughlin tutkii teoreettisessa tarkastelussaan kaikkien uskonnollisten organisaatioiden toimintaa.¹⁰³ Booth näyttää tosin ymmärtävän kirkon käsitteen varsin laajaksi ja tarkoittaa sillä kaikkia kristillisperäisiä uskonnollisia yhteisöjä¹⁰⁴.

Booth perustaa teoreettisen artikkelinsa Laughlinin esittämälle pyhän ja profaanin jaottelun teoreettiselle ytimelle¹⁰⁵. Tulkinta nojautuu siten sekä Durkheimin että Eliaden käsityksiin pyhästä ja profaanista. Booth tulkitsee pyhän ja profaanin jaottelun teoreettisen ytimen erottavan kirkon pyhäksi luokitellut toiminnot sen profaaneista tukitoiminnoista, joihin kuuluvaksi luetaan esimerkiksi laskentatoimi. Pyhät toiminnot ovat kirkoissa ensi sijalla ja kaikki muut eli profaanit toiminnot ovat niille alisteisia. Profaanina toimintona laskentatoimella on vain vähäinen merkitys organisaatiossa, ja sen olemassaolo sallitaan vain sen tukiessa pyhiä toimintoja. Laskentatoimea tarkastellaan kirkon johtamisen välineenä. Asioiden jaottelu pyhiin ja profaaneihin on Boothin mukaan pääasiallinen laskentatoimen vastustuksen lähde. Yksi viitekehyksen lähtökohdista on se, että laskentatoimen käyttö kirkkojen johtamisessa saa osakseen vastustusta.¹⁰⁶

3.3.1 Uskonnolliset uskomukset

Teoreettisessa tarkastelussaan Laughlin viittaa Durkheimin käsitykseen, jonka mukaan asioiden jaottelu pyhiin ja profaaneihin on kaikille uskonnollisille uskomuksille

¹⁰² Laughlin 1988, 24–26.

¹⁰³ Laughlin 1988, 24–26; Booth 1993.

¹⁰⁴ Booth 1993, 49.

¹⁰⁵ Laughlin 1988, 24–25; Booth 1993.

¹⁰⁶ Booth 1993, 46.

tyypillinen piirre, mutta toteaa käsityksen omiin tarpeisiinsa kehittymättömäksi¹⁰⁷. Uskonnollisten uskomusten merkitys jää hämärän peittoon. Artikkelissaan Booth tuo lisää valoa asiaan ja huomauttaa, että uskonnolliset uskomukset ovat tärkeä kirkkojen laskentatoimen käytäntöjä selittävä tekijä¹⁰⁸.

Booth uskoo kirkkojen laskentatoimen käytön ja uskonnollisten uskomusten järjestelmien olevan yhteydessä toisiinsa. Hän selittää, että uskonnolliset uskomukset vastustavat kirkkoihin kohdistuvia profaaneja tunkeutumisyriä. Laskentatoimi ja sen käyttö luokitellaan profaaniksi toiminnaksi. Siksi uskonnollisilla uskomuksilla on Boothin mukaan taipumus vastustaa laskentatoimen käyttöä kirkkojen johtamisessa.¹⁰⁹ Uskonnollisten uskomusten tarkka määrittely jää kuitenkin vajaaksi. Todennäköisesti niillä viitataan Durkheimin uskontososiologiseen näkemykseen, jonka mukaan uskonnolliset uskomukset jakavat kaikki asiat pyhiin ja profaaneihin¹¹⁰.

Johdon laskentatoimen vastustus voi Boothin mukaan olla sidoksissa kirkkojen voittoa tavoittelevista organisaatioista eroaviin tavoitteisiin. Kirkkojen tavoitteet ovat voittoa tavoittelevista organisaatioista poiketen transsendenteja, ja siksi niiden tavoitteiden saavuttamisen arviointi on laskentatoimen menetelmin usein mahdotonta. Johdon laskentatoimen käytäntöjen määrittely perustuvan rationaaliseen ajatteluun ja edellyttävän kirkon transsendenttien tavoitteiden korvaamista maallisilla. Tämä herättää kysymyksen siitä, hyväksytäänkö transsendenttien tavoitteiden korvaaminen maallisilla. Johdon laskentatoimen käytännöt voivat Boothin mukaan saada osakseen vastustusta, vaikka niiden tarkoitus olisi tukea kirkon transsendenteja tavoitteita. Näin käy silloin, kun transsendenttien tavoitteiden korvaamista maallisilla pidetään sopimattomana.¹¹¹

Booth uskoo, että uskonnollisilla uskomuksilla on yleinen taipumus vastustaa johdon laskentatoimen käyttöä kirkkoissa. Hän kuitenkin korostaa sitä, että uskonnollisten uskomusten ja laskentatoimen käytön välinen suhde on monimutkainen. Laskentatoimen vastustusta ei siksi tule ymmärtää yksinkertaisena syy–seuraus-suhdeena. Uskomukset ja niiden tulkinta vaihtelevat kirkkojen välillä ja jopa niiden sisällä. Joissakin tilanteissa uskonnolliset uskomukset voivat siksi vastustamisen sijaan tukea

¹⁰⁷ Durkheim 1980, 55–56; Laughlin 1988, 24.

¹⁰⁸ Booth 1993, 49.

¹⁰⁹ Booth 1993, 49–53.

¹¹⁰ Durkheim 1980, 55–56.

¹¹¹ Booth 1993, 50.

laskentatoimen käyttöä kirkkojen johtamisessa.¹¹²

Ajatus siitä, että uskonnollisilla uskomuksilla on taipumus vastustaa laskentatoimea, näyttää olevan ristiriidassa Weberin klassikkona pidetyn teoksen *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki* kanssa. Weber esitti, että kapitalismin syntyyn vaikutti kalvinismin ennaltamääräämisoppi, jonka mukaan taivaaseen pääsyyn ei voinut itse vaikuttaa. Calvinistit tarvitsivat varmuuden pelastumisestaan, ja he ajattelivat, että maallinen menestys oli osoitus kuulumisesta pelastuvien joukkoon. Tämä vaikutti Weberin mukaan kapitalistisen taloudellisen järjestelmän syntymiseen, mikä jatkoi myöhemmin olemassaoloaan uskontoon perustuneesta synnystään riippumatta.¹¹³

Weberin ajatuksia ei tule Boothin mukaan nähdä suoralta kädeltä ristiriitaisina laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun kanssa. Booth huomauttaa, että Weberin analyysi perustuu ajatukselle, jonka mukaan protestantismin ja kapitalismin suhde on anomalia, joka tulee selittää. Weber totesi, että taloudelliseen toimintaan keskittyneiden, voittoa tavoittelevien, ihmisten suhtautuminen uskontoon on yleensä välinpitämätöntä tai jopa vihamielistä, koska heidän huomionsa on suuntautunut 'materialistiseen' maailmaan, kun taas uskonto on keskittynyt 'immateriaaliseen'. Sen sijaan, että Weberin analyysin ajateltaisiin olevan ristiriidassa laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun kanssa, se korostaa Boothin mielestä sitä, että uskonnollisten uskomusten taipumusta vastustaa laskentatoimea ei tule tulkita liian deterministisesti. Booth tuo lisäksi esiin tarkastelutapojen välisen eron selittäessään, että Weber tarkasteli uskonnollisten uskomusten suhdetta taloudelliseen elämään, kun taas laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu tarkastelee uskonnollisten uskomusten merkitystä uskonnollisessa elämässä. Siksi Weberin analyysistä ei Boothin mukaan ole hyötyä tutkittaessa rationaalista ajattelua kirkkojen sisällä.¹¹⁴

3.3.2 Uskonnollinen johto, kirkon jäsenet ja taloushallinnon henkilöstö

Booth päätelee uskonnollisten uskomusten olemassaolon ja merkityksen ilmenevän ihmisten toiminnassa ja sisällyttää siksi artikkeliinsa ihmisten toiminnan tarkastelun.

¹¹² Booth 1993, 52.

¹¹³ Weber 1980.

¹¹⁴ Weber 1930; ks. Booth 1993, 51–53.

Hän käsittelee tutkimuksessaan pappeja, kirkon jäseniä ja kirkon taloushallinnon henkilöstöä.¹¹⁵ Sen sijaan, että viitekehys tarkastelisi yksilöiden toimintaa, se käsittelee erilaisten ryhmien toimintaa.

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun sisältämistä ryhmistä tärkeimpänä pidetään kirkon jäseniä. Vapaaehtoisuuteen perustuvana organisaationa kirkkojen on kiinnitettävä jäseniinsä erityistä huomiota. Booth uskoo kirkkojen koko olemassaolon olevan pohjimmiltaan sidoksissa jäsenten tarjoamaan tukeen. Kirkkojen toiminnan on siksi oltava sopuoinnussa jäsenten käsityksien kanssa. Viitekehysten mukaan kirkot oikeuttavat toimintansa ensisijaisesti uskonnollisten uskomusten avulla. Se, kuinka jäsenet suhteuttavat laskentatoimen uskonnollisiin uskomuksiinsa, ratkaisee laskentatoimen kohtaaman vastustuksen tason.¹¹⁶

Kirkon jäsenten lisäksi Booth suosittelee pappien toiminnan sisällyttämistä viitekehukseen. Papit – tai muut uskonnolliset johtajat – ovat päävastuussa kirkkojen transsendenttien tavoitteiden saavuttamisesta ja uskonnollisten uskomusten ylläpitämisestä. Booth olettaa papiston väheksyvän töitä, jotka ovat tekemisissä kirkon johtamisen tai johtamisen kanssa tekemisissä olevien ammattiryhmien kanssa. Laskentatoimi luokitellaan profaaniksi johtamiskäytännöksi, jonka käyttöä pappien ajatellaan väheksyvän.¹¹⁷ Viitekehys näyttää siten erottelevan kirkon johtotehtävät profaaniin ja pyhään luokkaan, joista jälkimmäinen sisältää esimerkiksi kirkon hengellisten toimitusten johtamisen. Taloushallinto kuuluu taas profaanien toimintojen luokkaan, jota papit viitekehysten mukaan väheksyvät.

Useissa kirkoissa on erillinen taloushallinnon yksikkö. Booth suosittelee taloushallinnon henkilöstön ottamista suoraan mukaan tarkasteluun ja uskoo, että he tukevat laskentatoimen käyttöä kirkon johtamisessa. Vaikka taloushallinnon henkilöstön oletetaan useimmiten tukevan laskentatoimen käyttöä kirkon johtamisessa, tiedostetaan viitekehyksessä mahdollisuus päinvastaiseenkin toimintaan. Boothin analyysi näyttää viittaavan siihen, että viitekehys on tarkoitettu laskentatoimen käytäntöjen tutkimiseen lähinnä suurissa kirkoissa, joissa on erillinen, palkattu, taloushallinto.¹¹⁸ Esimerkiksi papin työskentely kirkon taloushallinnossa olisi viitekehysten perusteella varsin

¹¹⁵ Booth 1993, 53.

¹¹⁶ Booth 1993, 53; ks. myös Irvine 2005, 226–229.

¹¹⁷ Booth 1993, 54.

¹¹⁸ Booth 1993, 54, 59.

vaikeasti tulkittava tilanne. Pienissä kirkoissa taloushallinnon tehtäviä hoitavat kuitenkin usein papit tai vapaaehtoiset kirkon jäsenet¹¹⁹.

3.3.3 Taloudelliset voimavarat ja jäsenten määrä

Laughlin tarkastelee tutkimuksensa empiirisessä osassa yksityiskohtaisesti Englannin kirkon taloudellisen kehityksen päälinjoja. Tutkimuksessa todetaan, että kirkko ajautui yhteiskunnan maallistuessa tilanteeseen, jossa sen oli huolehdittava toimintansa rahoituksesta itse. Kirkon sisälle rakennettiin siksi rahoitukseen erikoistuneita yksiköitä ja laskentajärjestelmiä. Kirkon pyhät toiminnot pidettiin – ja pidetään edelleen – erillään uusista, profaaneiksi luokitelluista, toiminnoista.¹²⁰ Taloudellinen paine ja laskentatoimen käyttö näyttävät kytkeytyvän Englannin kirkon tapauksessa toisiinsa.

Kirkon kohtaamien taloudellisten ongelmien ja laskentatoimen vastustuksen välisen suhteen tarkastelu ei sisälly Laughlinin esittämään pyhän ja profaanin jaottelun teoreettisen ytimeen, jossa todetaan ainoastaan se, että tarvittavien voimavarojen hankkiminen muodostaa ongelman jokaisessa uskonnollisessa organisaatiossa ja luo samalla paikan laskentatoimen käytölle¹²¹. Kyse on ennemminkin tutkimuksen empiirisen aineiston avulla tehdystä havainnosta.

Kehittäessään yleistä viitekehystä Booth tarkastelee kirkkojen voimavarojen merkitystä pyhän ja profaanin jaottelulle ja näyttää tarkentavan Laughlinin Englannin kirkossa tekemää huomiota, jonka mukaan kirkon taloudelliset voimavarat ja niissä tapahtuvat muutokset ovat yhteydessä laskentatoimen käytön kanssa¹²². Booth ottaa kirkkojen voimavaroja koskevan teoreettisen tarkastelunsa yhdeksi lähtökohdaksi juuri kirkon taloudelliset voimavarat. Hän uskoo kirkon taloudellisten voimavarojen määrän voivan vaikuttaa siihen, kuinka profaaniksi luokitellut johtamiskäytännöt, kuten laskentatoimi, ymmärretään ja niihin suhtaudutaan.¹²³

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun mukaan etenkin

¹¹⁹ Ks. esim. Irvine 2005.

¹²⁰ Laughlin 1988, 26–31.

¹²¹ Laughlin 1988, 24–26.

¹²² Laughlin 1988, 38; Booth 1993, 55.

¹²³ Booth 1993, 56–57.

kirkon taloudellisissa voimavaroissa tapahtuvat muutokset voivat vaikuttaa laskentatoimen käyttöön ja siihen suhtautumiseen kirkoissa. Booth toteaa, että runsaat taloudelliset voimavarat voivat aiheuttaa tilanteen, jossa uskonnollisten uskomusten asema vahvistuu ja laskentatoimen vastustus kasvaa. Johdon laskentatoimi tulkitaan silloin vähämerkityksiseksi kirkon toiminnalle. Taloudellisten voimavarojen niukkuus saatetaan tulkita kriisitilanteeksi. Mikäli ongelma tulkitaan profaaniksi kriisitilanteeksi, profaanit johtamiskäytännöt voidaan asettaa etusijalle, ja laskentatoimen käytön vastustus saattaa vähentyä. Jos tilanne tulkitaan pyhäksi kriisitilanteeksi, niin lopputulos voi olla päinvastainen. Ongelmaan etsitään silloin uskonnollista ratkaisua ja laskentatoimen vastustus saattaa kasvaa. Boothin tarkastelu jättää epäselväksi sen, minkä perusteella kriisi luokitellaan pyhäksi tai profaaniksi.¹²⁴

Pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen ydin ei sisällä uskonnollisen organisaation jäsenmäärää tai siinä tapahtuvia muutoksia koskevia oletuksia¹²⁵. Ottamalla kaksi edellistä tekijää huomioon Booth laajentaa viitekehysten teoreettista ydintä. Hän uskoo kirkon jäsenmäärän ja sen muutosten vaikuttavan siihen, miten kirkoissa suhtaudutaan laskentatoimeen. Jäsenmäärän muutosten tarkastelu on analoginen taloudellisten voimavarojen muutosten tarkastelun kanssa. Boothin mukaan vakaa tai kasvava jäsenmäärä voi vahvistaa uskonnollisten uskomusten asemaa ja pitää suhtautumisen laskentatoimeen ennallaan. Kirkon jäsenmäärän vähentyminen saatetaan tulkita organisatoriseksi kriisiksi. Kriisitilanteessa jopa uskonnollisen organisaation olemassaolon voidaan ajatella vaarantuvan. Mikäli uskonnollisten uskomusten asema vahvistuu ja tilanteeseen etsitään uskonnollista ratkaisua, laskentatoimen vastustus voi kasvaa. Uskonnollisten uskomusten merkityksen vähentyessä kriisitilanteen ratkaisuun saatetaan käyttää laskentatoimen käytäntöjä, joita ei muuten hyväksyttäisi. Siten kielteiseksi tulkitut trendit jäsenmäärässä voivat aiheuttaa laskentatoimeen suhtautumisen kannalta vaikeasti ennustettavan lopputuloksen.¹²⁶

Vaikka uskonnollisen organisaation jäsenmäärä ja taloudellisten voimavarojen taso määritellään Boothin teoreettisessa tarkastelussa analyttisesti toisistaan eroaviksi kategorioiksi, tilanne voi todellisuudessa olla toinen. Jäsenten antamat vapaaehtoiset lahjoitukset muodostavat merkittävän osan monien uskonnollisten organisaatioiden

¹²⁴ Booth 1993, 56–57.

¹²⁵ Laughlin 1988, 24–26.

¹²⁶ Booth 1993, 55–56.

toiminnan rahoituksesta. Jäsenmäärä saattaa siksi korreloida taloudellisten voimavarojen kanssa. On hyvä huomata, että Booth tiedostaa kirkon jäsenmäärän ja taloudellisten voimavarojen voivan olla yhteydessä toisiinsa. Hän toteaa profaaniksi ja pyhäksi määrittelemiensä kriisitilanteiden keskinäisen suhteen voivan samaan aikaan sekä vähentää että lisätä laskentatoimen vastustusta.¹²⁷ Kirkon taloudellisissa voimavaroissa ja jäsenmäärässä tapahtuvien muutoksien vaikutus johdon laskentatoimen vastustamiseen tai tukemiseen on viitekehyksen perusteella hyvin vaikeasti ennustettavissa.

3.3.4 Kytkeä kulttuurikontekstiin

Organisaatiokulttuuri määrittellään usein sosiaalisesti rakentuneeksi kontekstiksi, joka muodostaa perustan koko organisaation toiminnalle. Organisaatiokulttuuri kuvaa näin määriteltynä organisaation arvoja, normeja ja uskomuksia, jotka luovat jäsenten keskuuteen yhteisesti sovitun käsityksen siitä, mikä on organisaation tehtävä ja miten organisaatiossa tulisi käyttäytyä. Mikäli organisaatorakenne ja johtamisjärjestelmä ovat ristiriidassa organisaation arvojen kanssa, niiden ajatellaan saavan todennäköisesti osakseen vastustusta.¹²⁸

Organisaatioiden johtamisen ja valvonnan voidaan ajatella olevan joko epäsuoraa, esimerkiksi organisaatiokulttuurin välityksellä tapahtuvaa, tai eksplisiittistä ja suunniteltua organisaation sisäistä rationaalista valvontaa. Mitä suurempi merkitys organisaatiokulttuurilla on, sitä vähemmän käyttäytymistä ohjaa suora rationaalinen valvonta. Organisaatiokulttuurin vaikutuksen ollessa vähäinen on organisaation tuettava sitä ja rakennettava rationaalinen järjestelmä ohjamaan organisaation jäsenten toimintaa. Seurakunnissa epäsuoralla valvonnalla uskotaan olevan suurempi merkitys kuin rationaalisella valvonnalla.¹²⁹

Kluvers näyttää artikkelissaan ymmärtävän laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaaniin jaottelun kuvaavan kirkon organisaatiokulttuurin ja laskentatoimeen yhdistetyn rationaalisen kulttuurin välistä vuorovaikutusta. Kirkon organisaatiokulttuurin Kluvers määrittelee pyhäksi kulttuuriksi, joka sisältää erilaiset uskonnolliset

¹²⁷ Booth 1993, 56–57.

¹²⁸ Ks. esim. Abdul-Rahman & Goddard 1998, 184.

¹²⁹ Kluvers 2001, 44.

uskomukset, symboliset rituaalit ja kirkon arvot.¹³⁰ Ajattelumalli lienee peräisin Boothilta, joka on esittänyt idean kirkon transsendenttien tavoitteiden saavuttamiseen pyrkivän toiminnan ja laskentatoimeen yhdistetyn rationaalisen ajattelun välisestä vastakkainasettelusta¹³¹.

Kluversin tavoin Abdul-Rahman ja Goddard kytkevät laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun yhteiskuntaan ja kulttuurilliseen kontekstiin¹³². Islamilaisessa kulttuurissa kaikki on pohjimmiltaan keskittynyt uskonnollisiin asioihin – väheksymättä kuitenkaan millään tavoin maallisia asioita. Abdul-Rahman ja Goddard huomauttavat tutkimuksessaan, että islam ei näytä tunnustavan laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun olemassaoloa lainkaan.¹³³ Ajatus näyttää tukevan Boothin käsitystä, jonka mukaan viitekehys on tarkoitettu kristillisperäisten uskontojen tutkimukseen¹³⁴.

Sekä Abdul-Rahmanin ja Goddardin että Kluversin artikkelit asemoivat pyhän ja profaanin jaottelun kulttuurilliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin¹³⁵. Pyhällä ja profaanilla viitataan silloin johonkin yhteiskuntaan sidoksissa olevaan. Tämän kytkennän ja laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun uskontotieteestä löytyvien teoreettisten lähtökohtien muodostamaa problematiikkaa tarkastellaan tämän pro gradu -tutkielman luvussa viisi.

3.3.5 Vallan jakautuminen

Kluvers tarkastelee artikkelissaan organisaatiokulttuurin ja vallan jakautumisen merkitystä laskentatoimen tutkimuksessa käytetylle pyhän ja profaanin jaottelulle¹³⁶. Laskentatoimen yhdeksi tehtäväksi määrittellään usein taloudellisen informaation tuottaminen päätöksenteon tueksi. Markus ja Pfeffer näkevät vallan ja laskentatoimen järjestelmät toisiinsa kietoutuneina, koska laskentatoimea voidaan käyttää organisaation päätöksenteossa tarvittavan informaation hankkimiseen ja käsittelyyn. Heidän

¹³⁰ Kluvers 2001, 44.

¹³¹ Booth 1993, 50.

¹³² Abdul-Rahman & Goddard 1998; Kluvers 2001.

¹³³ Abdul-Rahman & Goddard 1998, 185, 189–190.

¹³⁴ Booth 1993, 49.

¹³⁵ Abdul-Rahman & Goddard 1998; Kluvers 2001.

¹³⁶ Kluvers 2001.

mukaansa laskentatoimea voidaan käyttää yksilöiden ja ryhmien toiminnan legitimointiin – riippumatta todellisista vaikutuksista organisaation suorituskykyyn. Laskentatoimen järjestelmien suunnittelu ja käyttö voidaan siksi ymmärtää vallan hankkimisen ja sen säilyttämisen välineenä.¹³⁷

Kluvers on erottanut Markuksen ja Pfefferin tutkimuksesta kaksi hypoteesia, joiden hän uskoo olevan laskentatoimessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun näkökulmasta relevantteja. Ensimmäisen hypoteesin mukaan laskentatoimen järjestelmien implementointi saa osakseen vastustusta, mikäli niiden heijastama vallan jakautuminen organisaation eri toimijoiden kesken ei vastaa muiden tekijöiden ilmentämää. Toisen hypoteesin mukaan laskentatoimella on oma kielensä ja symboliset merkityksensä. Jos ne eivät vastaa organisaatiossa vallitsevaa ajattelutapaa, laskentatoimi saa osakseen vastustusta. Markuksen ja Pfefferin mukaan laskentatoimen vastustus perustuu ennen kaikkea organisaation rakenteellisiin tekijöihin, kuten vallan jakautumiseen ja organisaatiokulttuuriin.¹³⁸

Tutkimuksessaan Kluvers toteaa pyhään kytkeytyneen vallan vastustavan johdon laskentatoimen käyttöä kirkoissa¹³⁹. Vaikka toteamus on varsin abstrakti ja artikkelissa esitellään vallan jakautumista käsitteleviä teorioita, lienee selvää, että ajatus on omaksuttu Boothilta, jonka mukaan uskonnollisella johdolla on taipumus vastustaa laskentatoimen käyttöä¹⁴⁰. Pyhään kytkeytynyt valta tarkoittaa silloin uskonnollisen johdon valtaa uskonnollisessa organisaatiossa.

Tutkimuksessaan Kluvers tarkastelee mahdollisuutta siihen, että Australian katolisen kirkon seurakuntien budjetointijärjestelmät toimivat vallan säilyttämisen ja hankkimisen välineinä. Hän ajattelee laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun kuvaavan kirkon organisaatiokulttuurin ja rationaalisen ajattelun vuorovaikutusta. Muutokset kirkon organisaatiokulttuurissa voivat vaikuttaa vallan jakautumiseen kirkossa. Laskentatoimen järjestelmien tarkastelu voi havainnollistaa sitä, miten valta on jakautunut uskonnollisen organisaation eri toimijoiden kesken.¹⁴¹

¹³⁷ Markus & Pfeffer 1983, 207.

¹³⁸ Markus & Pfeffer 1983; ks. Kluvers 2001, 45–47.

¹³⁹ Kluvers 2001, 46.

¹⁴⁰ Booth 1993, 53–55.

¹⁴¹ Kluvers 2001, 46–47.

Kehittäessään tutkimuksensa viitekehystä Kluvers tarkastelee organisaatiokulttuuria ja vallan jakautumista käsitteleviä teorioita rinnan laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun kanssa¹⁴². Vaikka tämä tarkastelu tuo mielenkiintoisen lisän viitekehukseen, kyse ei ole merkittävästä teoreettisesta edistysaskeleesta. Esimerkiksi teorioilla, joiden mukaan laskentatoimen järjestelmät ovat vallan hankkimisen ja säilyttämisen välineitä perustellaan lähinnä empiirisen aineiston analyysissä havaittua poikkeamaa oletuksesta, jonka mukaan papit vastustavat laskentatoimen käyttöä kirkoissa¹⁴³. Tutkimuksen teoreettinen perusta nojautuu vahvasti Laughlinin ja Boothin artikkeleihin¹⁴⁴. Ryanin ym. käyttämin termein voidaankin puhua laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun perustan luoneiden tutkimusten tyttärestä¹⁴⁵.

3.4 Kokoava käsitys viitekehystä

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen ydin voidaan löytää Laughlinin urauurtavana pidetystä artikkelista¹⁴⁶. Toisena viitekehysten syntyyn merkittävästi vaikuttaneena tutkijana pidetään Boothia, joka on teoreettisessa artikkelissaan systematisoinut, laajentanut ja tarkentanut viitekehysten teoreettista ydintä¹⁴⁷. Viitekehysten tarkoituksena on tarjota laskentatoimen tutkijoille työkalut erilaisissa uskonnollisissa organisaatioissa vallitsevien laskentatoimen käytäntöjen selittämiseen. Tarkastelu kohdistuu ensisijaisesti laskentatoimen käyttöön uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa¹⁴⁸. Kehitetty teoreettinen viitekehys näyttää sisältävän implisiittisen määritelmän, jonka mukaan pyhä ja profaani ovat rakenteellisia tekijöitä, jotka selittävät ja rajoittavat rationaaliselle ajattelulle perustuvien johdon laskentatoimen käytäntöjen ja järjestelmien käyttöä uskonnollisissa organisaatioissa.

Viitekehysten ydinajatuksien valaisemiseksi siitä erotetaan tässä tutkielmassa neljä

¹⁴² Kluvers 2001, 42–47.

¹⁴³ Kluvers 2001, 57.

¹⁴⁴ Laughlin 1988, Booth 1993.

¹⁴⁵ Ryan ym. 2002, 186–187.

¹⁴⁶ Laughlin 1988; ks. myös Hardy & Ballis 2005.

¹⁴⁷ Booth 1993; ks. myös Irvine 2005.

¹⁴⁸ Laughlin 1988, 25.

perusoleetusta, jotka muodostavat viitekehyyksen perustan. Laughlin toteaa Durkheimia lainaten, että kaikkien asioiden jaottelu pyhiin ja profaaneihin on keskeinen tunnuspiirre kaikissa uskonnoissa¹⁴⁹. Ensimmäinen tärkeä perusoleetus on seuraava:

- (1) Uskonnollisessa organisaatioissa kaikki asiat jakautuvat pyhiin tai profaaneihin.

Esimerkiksi kaikki uskonnollisen organisaation toiminnot ja yksiköt voidaan siten jakaa pyhiin tai profaaneihin¹⁵⁰.

Toinen perusoleetus määrittelee laskentatoimen aseman uskonnollisissa organisaatioissa. Laughlinin mukaan uskonnollisen organisaation taloudellinen tukeminen on profaania toimintaa, joka ei saa häiritä pyhiä toimintoja. Johdon laskentatoimen järjestelmien tehtävä on auttaa uskonnollisten organisaatioiden taloudellisten voimavarojen hallinnassa.¹⁵¹ Booth puolestaan toteaa suoraan, että johdon laskentatoimi on uskonnollisissa organisaatioissa profaani tukitoiminto¹⁵². Toinen perusoleetus on seuraava:

- (2) Laskentatoimi luokitellaan uskonnollisissa organisaatioissa profaaniksi johtamiskäytännöksi.

Kolmas perusoleetus määrittelee uskonnollisten organisaatioiden pyhien ja profaanien toimintojen välisen suhteen. Laughlinin mukaan taloudellisten voimavarojen hankkiminen ja hallinta eivät saa häiritä pyhiä asioita. Johdon laskentatoimi on profaani toiminto, jonka tehtävänä on auttaa taloudellisten voimavarojen hallinnassa.¹⁵³ Boothin mukaan pyhäksi luokitellut asiat ovat uskonnollisissa organisaatioissa hallitsevassa ja profaaniksi kategorisoidut toisarvoisessa asemassa¹⁵⁴. Kolmas perusoleetus on seuraava:

- (3) Uskonnollisen organisaation pyhät toiminnot ovat hallitsevassa ja profaanit toisarvoisessa asemassa.

Neljäs perusoleetus voidaan erottaa Boothin teoreettisesta artikkelista. Uskonnollisten

¹⁴⁹ Durkheim 1980, 55–56; Laughlin 1988, 24, 26.

¹⁵⁰ Ks. esim. Booth 1993, 46.

¹⁵¹ Laughlin 1988, 24–25.

¹⁵² Booth 1993, 46.

¹⁵³ Laughlin 1988, 26.

¹⁵⁴ Booth 1993, 58.

uskomusten ajatellaan vastustavan profaaniksi luokiteltujen käytäntöjen ja toimintojen tunkeutumista organisaatioon. Erilaiset tukitoiminnot ovat kuitenkin välttämättömiä uskonnollisen organisaation toiminnalle. Siksi niiden ja profaanien toimintojen välillä vallitsee vuorovaikutussuhde ja jatkuva jännite.¹⁵⁵ Johdon laskentatoimi luokiteltiin profaaniksi tukitoiminnoiksi, ja siksi neljäs perusoletus voidaan määritellä seuraavasti:

- (4) Pyhien toimintojen ja johdon laskentatoimen välillä vallitsee jatkuva jännite.

¹⁵⁵ Laughlin 1988, 26; Booth 1993, 58.

4 EMPIIRISTEN TUTKIMUSTEN OSOITTAMAT ONGELMA-ALUEET

4.1 Tutkimusten valinta

Yleistämisen tavoite on tavalla tai toisella mukana suuressa osassa case-tutkimuksia. Tavallisin case-metodia kohtaan esitetty argumentti on kuitenkin se, että yleistysten tekeminen yksittäisistä tapauksista on mahdotonta. Kritiikkiin on vastattu monella tavalla. Ongelmaa pohdittaessa on tärkeää tehdä ero tilastollisen ja teoreettisen yleistämisen välillä. Tilastollisella yleistämisellä tarkoitetaan otoksesta saatujen tutkimustulosten yleistämistä tiettyyn perusjoukkoon.¹⁵⁶

Case-tutkimukset tavoittelevat yleensä tilastollisen yleistämiseen sijaan teoreettista yleistämistä. Näin on useiden pyhän ja profaanin jaottelua hyödyntävien laskentatoimen tutkimuksien tapauksessa. Erilaisissa uskonnollisissa organisaatioissa tehtyjen tutkimusten avulla on pyritty laajentamaan alaa, johon viitekehyksen ajatellaan soveltuvan. Tässä pääluvussa tarkastellaan viitekehyksen ja empiiristen tutkimustulosten välisiä ongelma-alueita. Empiiristen tutkimustulosten vertaamista teoriaan pidetään yhtenä keinona arvioida teorioiden paikkansapitävyyttä¹⁵⁷.

Edellisessä luvussa esitetty tarkastelu havainnollisesti osaltaan sitä, että pyhän ja profaanin jaottelu on viitekehyksenä suhteellisen selkeästi määritelty. Siksi empiiristen tutkimusten joukosta on mahdollista valita kriittisiä tapauksia, jotka osoittavat siihen kohdistuvia spesifisiä ongelmia. Tämän tyyppisen tarkastelun tavoitteena voidaan pitää sitä, ovatko viitekehyksen tarjoamat selitykset riittäviä vai tarvitaanko tutkimusalueelle uusia, vaihtoehtoisia lähestymistapoja.¹⁵⁸ Erityisen tarkastelun kohteena ovat viitekehyksen perusoletukset ja -käsitteet. Ongelma-alueita paljastui kaikkiaan seitsemästä empiirisestä tutkimuksesta. Tarkastelussa on mukana sekä Laughlinin pidetty artikkeli että viitekehyksen muotoutumiseen vaikuttanut Boothin väitöskirja¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Ryan ym. 2002, 148–149.

¹⁵⁷ Chua 1988, 59.

¹⁵⁸ Ks. esim. Ryan ym. 2002, 152.

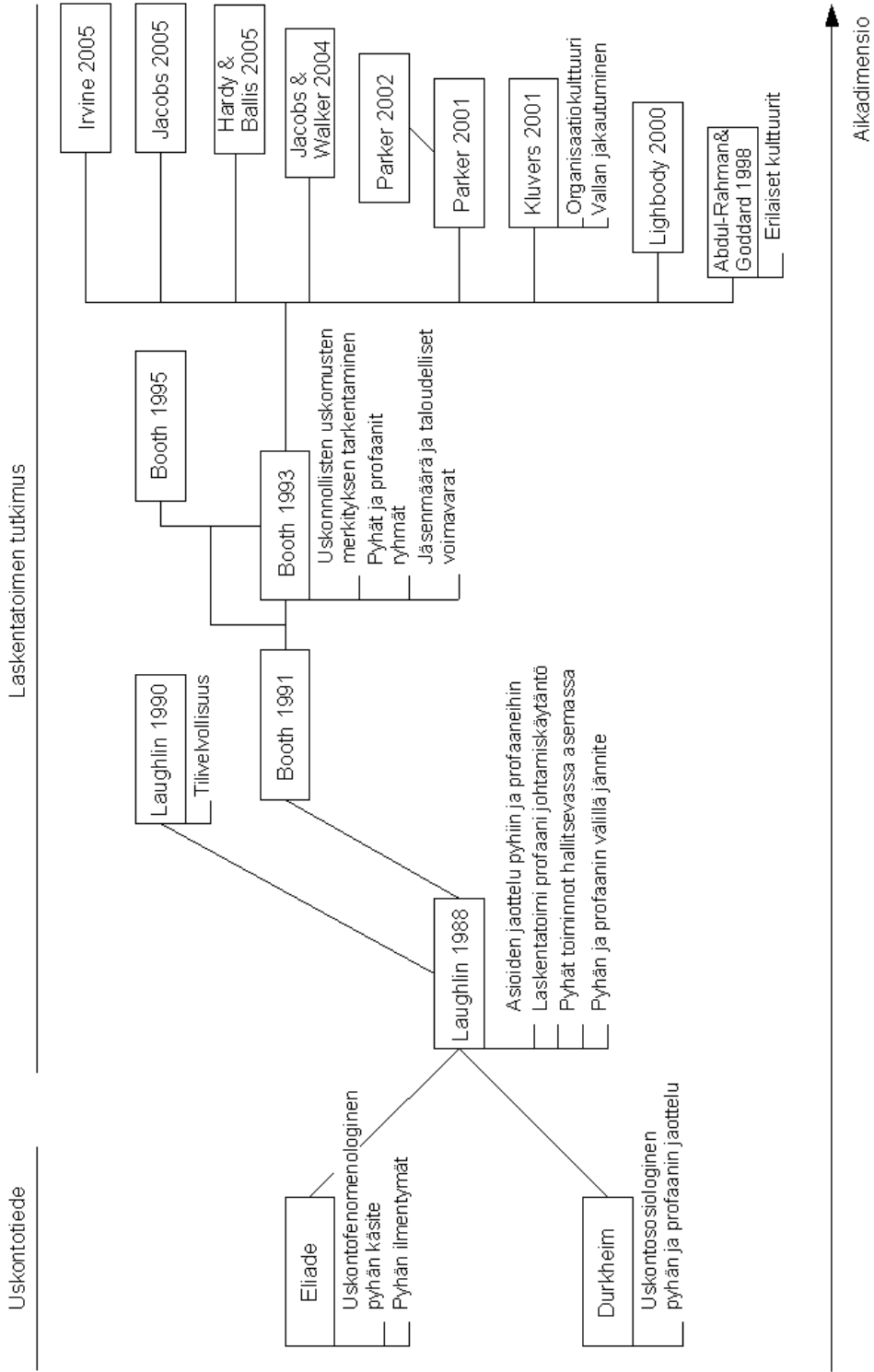
¹⁵⁹ Laughlin 1988; Booth 1991.

Kuvio 3 havainnollistaa laskentatoimen tutkimuksessa käytettyä pyhän ja profaanin jaottelua, ja sille perustuvien tutkimuksien muodostamaa verkostoa. Se listaa tutkimussuuntaan kuuluvat tieteelliset artikkelit, viitekehyksen perusoletukset ja osan sekundaarisista malleista. Kuvion 3 tarkoituksena on toimia lukijan tukena ja auttaa seuraavaksi esitettävän analyysin seuraamisessa. Tutkimussuuntaan kuuluvien tutkimusten löytämiseksi käytiin läpi arvovaltaisena pidettyjä laskentatoimen tieteellisiä aikakauskirjoja järjestelmällisesti läpi vuodesta 1988 lähtien¹⁶⁰. Tuona vuonna julkaistiin viitekehyksen teoreettinen ydin. Tutkielmaan valittiin vain ne tutkimukset, joiden teoreettisen perustan todettiin rakentuvan kokonaan tai merkittävältä osiltaan viitekehyksen varaan. Verkosto rakennettiin soveltaen tutkielman johdannossa esiteltyjä Ryanin ym. kuvaamia tieteellisen kirjallisuuden arviointiin tarkoitettuja menetelmiä¹⁶¹.

Yllätyksenä ei tule se, että analysoitavista artikkeleista neljä on julkaistu monitieteisestä linjastaan tunnetussa *Accounting, Auditing & Accountability Journalissa*. Kaksi artikkelia on julkaistu *Financial Accountability and Managementissa*. On hyvä tiedostaa, että muiden tieteenalojen tai vaihtoehtoisia teoreettisia lähestymistapoja käyttävät laskentatoimen tutkimukset voivat tuoda lisää valoa viitekehystä tunnistettuihin ongelmiin. Pyhän ja profaanin viitekehys muodostaa uskonnollisia organisaatioita tarkastelevan laskentatoimen tutkimuksen valtavirran, ja muita lähestymistapoja hyödyntävien tutkimuksien määrä on hyvin pieni.

¹⁶⁰ Laskentatoimen tieteellisten aikauskirjojen luokittelusta ks. Ryan ym. 2002, 168–175.

¹⁶¹ Ryan ym. 2002, 181–205.

Kuvio 3 Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun kehitys ja perusoletukset

4.2 Viitekehysten ala

4.2.1 Viitekehys ja sekularisaatio

Tässä alaluvussa syvennyttään artikkeliin, jonka ansiosta pyhän ja profaanin jaottelu juurtui laskentatoimen tutkimukseen. Laughlin on kuvannut case-tutkimuksen hedelmällisimmäksi tavaksi tutkia laskentatoimen käytäntöjen ja järjestelmien sosiaalisia ja teknisiä piirteitä. Hänen Englannin kirkkoa käsittelevän tutkimuksensa taustalta voidaan löytää ajatus, jonka mukaan laskentatoimen järjestelmiä ei voida tarkastella erillään siitä kontekstista, jossa niitä käytetään. Tutkimus tarkastelee laskentatoimen käyttöä Englannin kirkon johtamisessa.¹⁶² Tutkimus pitää usklossisen taloustieteen rationaalisen valinnan teoriaa ja homo economicuksen käsitettä kykenemättömänä selittämään taloudellista käyttäytymistä, mutta käsitys johdon laskentatoimesta on suhteellisen yksinkertainen¹⁶³. Johdon laskentatoimi ymmärretään lähinnä rationaaliseksi kalkyloinniksi. Artikkelissa keskitytään tarkastelemaan sitä, miten ja mitkä sosiaaliset voimat ja rakenteet vaikuttavat johdon laskentatoimen käytäntöjen ja järjestelmien käyttöön Englannin kirkon johtamisen välineenä.

Laughlin ilmaisee tutkimuksensa hyödyntävän kriittistä teoriaa, mikä tuo tarkastelun taustalle ajatuksen siitä, että lopullisena päämääränä pidetään muutosta.¹⁶⁴ Teoria, joka tavoittelee muutosta vaikuttaa vastakkaiselta perinteiselle yhteiskuntateorialle, joka pyrkii ainoastaan ymmärtämään tai selittämään. Kriittisellä teoriolla Laughlin näyttää viittaavan ennen kaikkea siihen, että muutokset uskonnollisten organisaatioiden laskentatoimen järjestelmissä ja niiden käytössä ovat mahdollisia vain tiettyjen rajojen sisällä¹⁶⁵. Nämä rajat ilmaistaan pyhän ja profaanin jaottelun avulla.

Englannin kirkko on anglikaanisen kirkkoyhteisön suurin jäsen. Se muodostuu nykyään 44 hiippakunnasta, jotka kattavat koko Englannin. Laughlin tarkastelee erittäin

¹⁶² Laughlin 1988, 19.

¹⁶³ Vrt. Burns & Scapens 2000, 4–5.

¹⁶⁴ Laughlin 1988, 20, 37; ks. myös Laughlin 1987.

¹⁶⁵ Laughlin 1988, 40.

yksityiskohtaisesti laskentatoimen järjestelmiä ja käyttöä Englannin kirkon paikallisseurakunnissa, hiippakunnissa ja keskushallinnossa.¹⁶⁶ Tutkimuksen erityisenä ansiona voidaan pitää Englannin kirkon taloudellisen kehityksen yksityiskohtaista tarkastelua.

Laughlin esittää artikkelissaan tarkan kuvauksen Englannin kirkon taloudellisen kehityksen päälinjoista vuodesta 597 ya. nykyaikaan saakka. Tarkasteluajanjakson kuluessa hiippakuntien taloudellisten voimavarojen toimittajina toimivat kuninkaat, muut hallitsijat ja valtio. Kirkko ajautui yhteiskunnan sekularisoituessa eli maallistuessa tilanteeseen, jossa sen oli huolehdittava toimintansa rahoituksesta yhä enenevässä määrin itse¹⁶⁷. Ongelman ratkaisemiseksi kirkko kehitti rahoitukseen erikoistuneita yksiköitä ja laskentajärjestelmiä. Laughlin uskoo, että kirkon pyhäksi kategorisoidut toiminnot on pidetty erillään uusista, profaaneiksi luokitelluista, toiminnoista.¹⁶⁸

Yhteiskunnan sekularisoituessa ja Englannin kirkon taloudellisten voimavarojen ehtyessä erilaiset johdon laskentatoimen järjestelmät ovat osoittautuneet välttämättömiksi. Laughlin korostaa, että ne eivät ole osa kirkon pyhäksi luokiteltua toimintaa. Laskentatoimen järjestelmät avustavat kirkon sisäisiä yksiköitä, mutta niiden asemaa on selvästi rajoitettu.¹⁶⁹ Seurakuntien käyttämällä laskentatoimen järjestelmillä on Laughlinin mukaan vain vähäinen merkitys. Osa seurakunnista laatii budjettejia, mutta niitä ei juuri hyödynnetä. Hiippakuntien käyttämät laskentatoimen järjestelmät ovat sidoksissa hiippakunnan talousosastoon. Ne kehitettiin vastaamaan kirkon entisten tulonlähteiden ehtymisen aiheuttamiin ongelmiin. Uusia ongelmia on synnyttänyt se, että osa puuttuvista tuloista on jouduttu hankkimaan seurakunnilta, joita laskentatoimen järjestelmien piti suojella profaaneilta asioilta. Englannin kirkon keskushallinnon käyttämät laskentajärjestelmät avustavat tulojen kerryttämisessä ja sen arvioimisessa, riittävätkö kirkon taloudelliset voimavarat asetettujen tavoitteiden saavuttamiseen. Pyhän ja profaanin jaottelu näyttää selittävän tilanteen, jossa Englannin kirkon pyhät toiminnot ja profaanit laskentatoimen järjestelmät toimivat vastentahtoisesti yhteistyössä toistensa kanssa. Tutkimuksen perusteella laskentatoimella on vain

¹⁶⁶ Laughlin 1988, 26–37; ks. myös Laughlin 1990, 98–110.

¹⁶⁷ Sekularisaation teoriasta ks. Chaves 1993a, 1993b.

¹⁶⁸ Laughlin 1988, 26–37.

¹⁶⁹ Laughlin 1988, 38.

vähäinen merkitys Englannin kirkon johtamisessa.¹⁷⁰

Pyhän ja profaanin jaottelu näyttää selittävän Englannin kirkossa nykyään vallitsevan tilanteen, jossa laskentatoimen järjestelmillä on toisarvoinen asema kirkon johtamisessa. Avoimeksi Laughlin jättää sen, miten pyhän ja profaanin jaottelu selittää laskentatoimen aseman kirkon historiassa¹⁷¹. Esimerkiksi Hardy ja Ballis kritisoivat Laughlinin tutkimusta siitä, että se ei selitä, miten pyhän ja profaanin jaottelu toimi kirkon ollessa vallitsevassa asemassa yhteiskunnassa¹⁷². Selvää on, että Englannin kirkolla oli kukoistuskautensa aikana laskentatoimen järjestelmiä, joilla hallittiin taloudellisia voimavaroja. Yhteiskunnan sekularisaation ja pyhän ja profaanin jaottelun kytkeminen toisiinsa viittaa viitekehyksen soveltuvan paremmin Englannin kirkon tilanteen selittämiseen sen yhteiskunnallisen vaikutuksen vähennyttä.¹⁷³ Laughlinin esittämässä pyhän ja profaanin jaottelun teoreettisessa ytimessä ei kuitenkaan rajata viitekehyksen alaa millään tavoin¹⁷⁴.

4.2.2 Viitekehyksen piiriin kuuluvat uskonnot

Laskentatoimen tutkijoiden keskuudessa näyttää vallitsevan osittainen epäselvyys siitä, mitkä uskonnot kuuluvat pyhän ja profaanin jaottelun piiriin. Kun Laughlin tutkii viitekehyksen teoreettisessa ytimessä kaikkien uskontojen taustalla vaikuttavia mekanismeja, niin Booth rajaa tarkastelunsa kristillisperäisiin uskontoihin ja organisaatioihin¹⁷⁵. Ongelmaa voidaan lähestyä kahdesta näkökulmasta. Durkheim tarjoaa seuraavaksi esitettävälle analyysille uskontotieteeseen perustuvan lähtökohdan¹⁷⁶. Laskentatoimen tieteellisestä kirjallisuudesta nostetaan esiin Abdul-Rahmanin ja Goddardin artikkeli, jossa tarkastellaan laskentatoimen käytäntöjä kahdessa islamilaisessa organisaatiossa Malesiassa. Tutkimus on ensimmäinen islamilaisessa kontekstissa tehty tulkitsevaa laskentatoimen tutkimustraditiota edustava työ.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Laughlin 1988, 26–37; ks. myös Booth 1993, 44.

¹⁷¹ Laughlin 1988, 1990.

¹⁷² Laughlin 1988; Hardy & Ballis 2005, 242.

¹⁷³ Hardy & Ballis 2005, 242.

¹⁷⁴ Laughlin 1988, 24–26.

¹⁷⁵ Laughlin 1988, 26; Booth 1993; 49.

¹⁷⁶ Durkheim 1980.

¹⁷⁷ Abdul-Rahman & Goddard 1998, 183.

Abdul-Rahman ja Goddard tutkivat artikkelissaan pyhän ja profaanin jaottelun mahdollista olemassaoloa ympäristössä, jossa vastaavaa tutkimusta ole aikaisemmin tehty. Sen sijaan, että johdon laskentatoimi tulkittaisiin pelkäksi rationaaliseksi työkaluksi, sitä tarkastellaan yhteydessä kulttuurisiin arvoihin ja uskomuksiin¹⁷⁸. Tulkitsevan tutkimustradition piirissä johdon laskentatoimen käytäntöjen uskotaan heijastavan organisaation sosiaalista todellisuutta ja kulttuuria¹⁷⁹. Abdul-Rahmanin ja Goddardin tutkimuksen erityisenä mielenkiinnon kohteena voidaan pitää Boothin kuvaamaa pyhän ja profaanin välistä jännitettä¹⁸⁰. Tutkimuksessa käytettiin sekä puolistrukturoituja että strukturoituja haastatteluja. Haastateltavat koostuivat organisaatioiden uskonnollisesta johdosta ja taloushallinnon henkilöstöstä. Haastatteluiden lisäksi tutkijat analysoivat organisaatioiden dokumentteja.¹⁸¹

Pyhän ja profaanin jaottelun soveltaminen islamilaisten uskonnollisten organisaatioiden laskentatoimen käytäntöjen tutkimiseen on vähintäänkin ongelmallista. Islamilainen maailmankatsomus kattaa sekä maalliset että uskonnolliset asiat. Vaikka islamilaisessa kulttuurissa uskonnollisilla asioilla on aina lopullinen ja ratkaiseva merkitys, maalliset asiat kietoutuvat erottamattomalla ja monimutkaisella tavalla uskonnollisiin asioihin. Maallinen elämän osa-alue nähdään valmistautumisena uskonnolliseen. Islam ei näytä ryhmittelevän asioita laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun esittämällä tavalla kahteen vastakkaiseen luokkaan. Siksi ajatus siitä, että laskentatoimen kaltaiset islamilaisen organisaation tukitoiminnot eivät ole pyhiä on vaikea ymmärtää.¹⁸²

Boothin tekemä rajausta kristillisperäisiin uskontoihin voidaan ymmärtää perusmalliin tehdyksi tarkentavaksi muutokseksi¹⁸³. Epäselväksi asian tekee se, että viitekehyksen teoreettinen ydin ei rajaa siihen kuuluvia uskontoja millään tavoin. Laughlinin mukaan asioiden jakautuminen pyhiin ja profaaneihin on tunnusomaista kaikille uskonnoille¹⁸⁴. Tämä muodostaa viitekehyksen ensimmäisen perusoletuksen, ja se perustellaan

¹⁷⁸ Abdul-Rahman & Goddard 1998, 184.

¹⁷⁹ Ryan ym. 2002, 42.

¹⁸⁰ Booth 1993, 58; Abdul-Rahman & Goddard 1998, 187.

¹⁸¹ Abdul-Rahman & Goddard 1998, 184–187.

¹⁸² Abdul-Rahman & Goddard 1998, 185, 189–190, 197–198.

¹⁸³ Booth 1993, 49.

¹⁸⁴ Laughlin 1988, 26.

Durkheimin uskontososiologista tutkimustraditiota edustavalla näkemyksellä¹⁸⁵. Durkheimin sosiologian klassikkona pidetty teos, *Uskontoelämän alkeismuodot*, kuvaa totemismia Australian aboriginaalien keskuudessa. Totemismilla tarkoitetaan yliluonnollista yhteyttä jonkin ihmisryhmän ja eläinlajin, harvemmin myös jonkin kasvilajin tai luonnonilmiön, välillä. Durkheim piti totemismia nykyisten uskontojen varhaisena esikuvana ja pyrki selittämään kaikkien uskontojen rakennetta Australian toteemiuskontojen pohjalta.¹⁸⁶ Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun uskontotieteeseen paikantuvan teoreettisen perustan valossa on epäselvää, miksi viitekehys rajataan kristillisperäisiin uskontoihin. Empiiriset tutkimustulokset näyttävät kuitenkin tukevan tehtyä rajausta¹⁸⁷. Ristiriitaista on se, että rajaus näyttää viitekehysten teoreettisen perustan valossa aiheettomalta, mutta se on empiiristen tutkimustulosten mukaan tarpeellinen.

4.3 Laskentatoimen luokittelu profaaniksi johtamiskäytännöksi

4.3.1 Pappien osallistuminen budjetointiin

Useat empiiriset tutkimukset näyttävät tukevan ajatusta, jonka mukaan laskentatoimi tulkitaan uskonnollisissa organisaatioissa profaaniksi johtamiskäytännöksi¹⁸⁸. Tässä alaluvussa perehdytään Kluversin Australian katolisten seurakuntien budjetointiprosesseja käsittelevään tutkimukseen, jonka tarkempi analyysi paljastaa tehdyn oletuksen problemaattiseksi¹⁸⁹. Tutkimus voidaan luokitella tyypiltään etsinnälliseksi. Sen tavoitteena on tutkia pyhän ja profaanin jaottelun olemassaoloa Australian katolisissa seurakunnissa ja arvioida sitä, mitkä tekijät vaikuttavat asioiden ryhmittelyyn pyhiksi tai profaaneiksi. Tutkimus on etsinnällinen lähinnä siinä mielessä, että kyse on aiemmin tutkimattomasta uskonnollisesta organisaatiosta. Empiriaa käytetään ennemminkin jo kehitetyn viitekehysten koetteluun kuin uusien ideoiden kehittämiseen.

Kluversin tutkimuksen teoreettinen perusta ankkuroituu Laughlinin ja Boothin artikkeleihin¹⁹⁰. Tutkimuksessa rakennettu viitekehys seuraa erittäin läheisesti niissä

¹⁸⁵ Durkheim 1980, 55.

¹⁸⁶ Durkheim 1980, 101, 104-105.

¹⁸⁷ Abdul-Rahman & Goddard 1998, 198.

¹⁸⁸ Ks. esim. Laughlin 1988, 1990; Booth 1991; Kluvers 2001.

¹⁸⁹ Kluvers 2001.

¹⁹⁰ Laughlin 1988; Booth 1993; Kluvers 2001.

esitettyä teoreettista tarkastelua¹⁹¹. Pyhän ja profaanin jaottelun lisäksi tarkasteluun sisällytetään ajatuksia organisaatiokulttuurista ja Markuksen ja Pfefferin teoria vallan jakautumisesta¹⁹². Kluversin esittämän ajatusmallin mukaan seurakuntien olemassaolo perustuu uskonnollisten uskomuksien vahvistamiseen ja levittämiseen, ja ne voidaan tulkita normatiivisiksi organisaatioiksi. Seurakuntien valvonnan ajatellaan tapahtuvan pääasiassa implisiittisesti organisaatiokulttuurin välityksellä. Sen lisäksi seurakunnissa käytetään rationaalista eksplisiittistä valvontaa, jonka välineeksi budjetointi tutkimuksessa määritellään.¹⁹³ Pyhän ja profaanin jaottelun tulkitaan kuvaavan implisiittisen ja eksplisiittisen valvonnan välistä vuorovaikutusta¹⁹⁴.

Tutkimusmenetelmänä Kluvers käytti seurakuntien papeille lähetettyä dikotomista kyselylomaketta. Kyseessä on etsinnällinen tutkimus, ja siksi Kluversin tarkoituksena oli kerätä tutkimusaineistoa niin monesta seurakunnasta kuin mahdollista. Kyselyitä palautui 143 ja vastausprosentiksi muodostui 63.¹⁹⁵ Tutkimus on selvästi staattinen, yhtä ajankohtaa kuvaava, poikkileikkaustutkimus. Se kuvaa seurakunnissa vallitsevaa tilannetta tarkasteluajankohtana. Havaintojen pysyvyyttä on pohdittava erikseen. Tutkimus ei sovellu laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun ajassa tapahtuvien prosessien tarkasteluun, eikä se anna lisää valoa Laughlinin tutkimuksen herättämään ongelmaan, jonka mukaan viitekehys näyttää toimivan vain nykyajan sekularisoituneissa yhteiskunnissa¹⁹⁶.

Pyhän ja profaanin jaottelua seuraten Kluvers tekee päätelmän, jonka mukaan budjetointi on Australian katolisissa seurakunnissa profaani tukitoiminto, ja sillä on toisarvoinen asema seurakuntien johtamisessa. Tutkimuksessa todetaan, että yksi pappien tärkeä tehtävä on estää ja vaimentaa seurakuntaan kohdistuvia profaaneja hyökkäyksiä.¹⁹⁷ Tutkimustulokset näyttävät tukevan laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun perusoletuksia, joiden mukaan asiat jakautuvat pyhiin ja profaaneihin ja laskentatoimi on profaani ja vähämerkityksinen johtamiskäytäntö.

¹⁹¹ Kluvers 2001, 43.

¹⁹² Markus & Pfeffer 1983; Kluvers 2001, 45–46.

¹⁹³ Kluvers 2001, 42; ks. myös Booth 1991, 118–119.

¹⁹⁴ Kluvers 2001, 44.

¹⁹⁵ Kluvers 2001, 49.

¹⁹⁶ Laughlin 1988, 38.

¹⁹⁷ Kluvers 2001, 54–57.

Australian katolisten seurakuntien papit muodostavat ammattiryhmän, joka osallistuu kaikista todennäköisimmin seurakuntien budjetointiin. On yllättävää havaita, että seurakuntien kirjanpitäjät ovat vasta toisella sijalla. Ilmiön selitykseksi Kluvers esittää näkemyksen, jonka mukaan papit toimivat seurakunnissa 'portinvartijoina' tai vaihtoehtoisesti käyttävät budjetointia hankkiakseen ja säilyttääkseen valtansa kirkossa. Pappien huomattava osallistuminen seurakuntien budjetointiin tuottaa selviä vaikeuksia pyhän ja profaanin jaottelua tarkasti seuraavalle Kluversille.¹⁹⁸ Havainto ja viitekehyyksen perusoletus, joka luokittelee laskentatoimen profaaniksi ja toisarvoiseksi ovat ristiriidassa keskenään. Se on selvästi vastakkainen Boothin väitteelle, jonka mukaan papit väheksyvät töitä, jotka ovat tekemisissä laskentatoimen tai sitä työkalunaan käyttävien ammattiryhmien kanssa¹⁹⁹.

Pappien huomattava osallistuminen Australian katolisten seurakuntien budjetointiin on selitetty laajentamalla pyhän ja profaanin jaottelua uusilla teorioilla. Huomioon ei oteta sitä, voiko laskentatoimen huomattavaa asemaa seurakuntien johtamisessa selittää pyhän ja profaanin jaottelun sijaan täysin toinen teoria. Esimerkiksi Skotlannin kirkossa tehdyt havainnot näyttävät olevan yhdenmukaisia ennemminkin pappien ja taloushallinnon henkilöstön keskinäisen valtaa koskevan konfliktin kuin pyhän ja profaanin jaottelun kanssa²⁰⁰.

4.3.2 Budjetointi seurakunnan johtamisessa

Akateemisessa tutkimuksessa on suhteellisen harvoin tarkasteltu sitä, voidaanko laskentatoimen käytäntöjen tulkita olevan sopusoinnussa uskonnollisen organisaation hengellisen agendan kanssa ja auttavan sen pyhien tavoitteiden saavuttamisessa. Näin ymmärrettyinä laskentatoimeja pidetään uskonnollisen organisaation kokonaisvaltaisena taloushoidon ilmentymänä.²⁰¹ Sen lisäksi, että pappien on havaittu osallistuvan merkittävässä määrin seurakuntien budjetointiin, empiiriset tutkimustulokset osoittavat heidän voivan pitää budjetointia tärkeänä johtamiskäytäntönä. Tässä alaluvussa tutustutaan tutkimukseen, jonka näkökulma laskentatoimeen on tavallista laajempi. Tutkimuksessaan Irvine tarkastelee kirkon laskentatoimen järjestelmien ja hengellisten

¹⁹⁸ Kluvers 2001, 50, 57.

¹⁹⁹ Booth 1993, 54, 58

²⁰⁰ Jacobs 2005, 197–203.

²⁰¹ Irvine 2005, 212.

tavoitteiden välistä yhteyttä²⁰². Tutkimustulokset näyttävät paljastavan jotakin uutta laskentatoimen luonteesta.

Irvine on tutkinut laskentatoimen käyttöä Sydneyn liepeillä sijaitsevassa Australian anglikaanisen kirkon paikallisseurakunnan johtamisessa. Artikkelit keskittyvät seurakunnan budjetointiin. Irvine tuo tutkimuksessaan esiin näkemyksen, jonka mukaan laskentatoimi ei ole vain objektiivista laskentaa. Laskentatoimea hyödyntävät aina organisaatioissa toimivat ihmiset, ja siksi sillä voi olla huomattava poliittinen rooli. Tämä laaja näkemys huomioi sen, että laskentatoimi voi vaikuttaa merkittävästi siihen, miten organisaation ulkoiset ja sisäiset sidosryhmät ajattelevat ja toimivat. Laskentatoimi voi vaikuttaa suunnitelmien muotoutumiseen, päätöksentekoon ja organisaation muuhun toimintaan.²⁰³ Tutkimuksen lähempi tarkastelu osoittaa, että huomio kohdistuu ennemminkin siihen, miten johdon laskentatoimi voi muotoutua seurakunnan päämäärien mukaiseksi. Lähestymistapa tuo mieleen Burns ja Scapensin esittämän johdon laskentatoimen institutionaalistumisen, jolla tarkoitetaan sitä, että johdon laskentatoimi voi muuntua organisaatioissa vallitsevien ajattelutapojen mukaiseksi²⁰⁴.

Kuuden kuukauden tarkasteluajanjakson kuluessa Irvine haastatteli seurakunnan henkilökuntaa, tutki taloudellisia raportteja ja teki havaintoja erilaisissa seurakunnan kokouksissa. Tutkimusajanjakson aikana seurakunnan palveluksessa ei ollut varsinaista palkattua taloushallinnon henkilöstöä. Seurakunnan budjetoinnista huolehtivat papit ja vapaaehtoiset seurakunnan jäsenet. Tutkimuksessa pyrittiin samaan selville se, miten haastateltavat asennoituivat budjetointia kohtaan, ja miten he ymmärsivät budjetoinnin käytön seurakunnan johtamisessa.²⁰⁵ Tutkimuksen erityisenä mielenkiinnon kohteena voidaan pitää Boothin kuvaamaa kirkon pyhien ja profaanien toimintojen välistä konfliktia²⁰⁶.

Australian anglikaanisen kirkon hiippakunnat eivät tue seurakuntia taloudellisesti. Siksi paikallisseurakuntien on vastattava itse rahoituksestaan. Seurakunnat huolehtivat esimerkiksi budjettiensa laatimisesta, henkilökuntansa palkkojen ja muiden kulujensa

²⁰² Irvine 2005.

²⁰³ Irvine 2005, 211–212.

²⁰⁴ Burns & Scapens 2000, 5.

²⁰⁵ Irvine 2005, 213–214.

²⁰⁶ Booth 1993.

maksamisesta ja hallinnostaan. Jos seurakunta noudattaa anglikaanisen kirkon sääntöjä ja täyttää hiippakunnan asettamat vaatimukset taloudellisen raportoinnin suhteen, sillä on varsin suuri taloudellinen vapaus. Irvinen tutkimassa seurakunnassa tilanne oli kuvatus kaltainen. Seurakunta vastasi itse henkilökuntansa palkkaamisesta, tavoitteidensa asettamisesta, ja se oli jopa kehittänyt omiin tarpeisiinsa soveltuvan sisäisen laskentajärjestelmän.²⁰⁷

Laughlinin ja Boothin kehittämä viitekehys luokittelee laskentatoimen kirkkoille profaaniksi ja vähämerkityksiseksi toiminnaksi ja määrittelee kirkon pyhien toimintojen ja laskentatoimen välille jatkuvan jänniteen²⁰⁸. Irvinen tutkimustulokset näyttävät kyseenalaistavan nämä viitekehysten perusoletukset. Sen sijaan, että budjetointi olisi tutkimuskohteena olleen seurakunnan uskonnollisen johdon toimesta tulkittu profaaniksi tunkeutumiseksi pyhäksi luokitellulle alueelle, budjetteja pidettiin erittäin tärkeinä dokumentteina. Niiden ajateltiin muodostavan yhdyssiteen seurakunnan seuraavan vuoden tavoitteiden ja niiden saavuttamiseksi tarvittavien voimavarojen välillä. Seurakunnan tavoitteet pyrittiin tiivistämään budjettiin, ja laaditun budjetin tulkittiin palvelevan pyhiä tavoitteita. Selvää on, että seurakunnan uskonnollisen johto käytti budjettien lisäksi muitakin keinoja seurakunnan johtamiseen.²⁰⁹ Tutkimustulokset ilmaisevat kuitenkin selvästi sen, että budjetoinnilla voi olla tärkeä osa uskonnollisen organisaation johtamisessa.

Boothin mukaan uskonnollisilla uskomuksilla on taipumus vastustaa laskentatoimen käyttöä kirkkojen johtamisessa²¹⁰. Irvinen tarkastelemassa Australian anglikaanisen kirkon seurakunnassa uskonnollisten uskomusten järjestelmä salli ilmeisen helposti budjettien käytön seurakunnan johtamisessa. Mielenkiintoista on se, että seurakunnan ja hiippakunnan uskonnollisten uskomusten havaittiin perustuvan kristittyjen pyhänä kirjana pitämään Raamattuun. Huomio on varsin tarkka, kun sitä verrataan useissa artikkeleissa esiintyvään uskontososiologiseen näkemykseen, jonka mukaan jokainen yhteisö määrittelee omat pyhät asiansa²¹¹. Raamattuun perustuvien uskonnollisten uskomusten ei havaittu sisältävän mitään viitteitä siitä, että raha ja laskentatoimi olisivat

²⁰⁷ Irvine 2005, 213–215.

²⁰⁸ Laughlin 1988, 24–25; Booth 1993, 46, 58.

²⁰⁹ Irvine 2005, 215–218, 223.

²¹⁰ Booth 1993, 49–53.

²¹¹ Ks. esim. Laughlin 1988, 26.

lähtökohtaisesti uskonnolliselle ajattelulle vastakkaisia.²¹²

4.4 Laskentatoimen ja uskonnollisten uskomusten vastakkainasettelu

Pyrkimyksenään ymmärtää kapitalismia Weber loi teorian protestanttisesta etiikasta. Keskeisimmäksi nousseessa teoksessaan Weber teoretisoi protestantismia, kapitalismia ja kirjanpidon suhdetta.²¹³ Tämän erittäin vaikutusvaltaiseksi osoittautuneen teorian julkaisemisen jälkeen taloustieteilijät ovat vain harvoin tutkineet kristinuskon ja laskentatoimen välistä suhdetta²¹⁴. Osasyyn tähän on se, laskentatoimen tutkimuksessa vallitsevassa asemassa oleva pyhän ja profaanin jaottelu määrittelee laskentatoimen suppeasti uskonnollisen organisaation taloudellisten voimavarojen hallinnan välineeksi²¹⁵. Tämän yksinkertaistavan rajauksen myötä tarkastelun ulkopuolelle jää se, mikä osa laskentatoimella voi olla kirkkojen muussa toiminnassa. Ahtaan näkökulman myötä viitekehyksen ulkopuolelle rajautuu ajatus siitä, että laskentatoimella voi olla osa uskonnollisen organisaation hengellisessä toiminnassa ja teologiassa²¹⁶.

Jacobs ja Walker tarkastelevat artikkelissaan laskentatoimen käytäntöjä ja tilivelvollisuutta Iona-yhteisössä, joka on Skotlannin länsirannikolla sijaitsevalla pienellä Ionan saarella toimiva ekumeeninen kristillinen yhteisö. Tutkimus laajentaa pyhän ja profaanin jaottelun näkökulmaa laskentatoimeen. Sen sijaan, että laskentatoimea tarkasteltaisiin yksinomaan yhteisön taloudellisten voimavarojen hallinnan rationaalisenä välineenä, tutkimuksessa perehdytään seikkaperäisesti Iona-yhteisön teologiaan kuuluviin taloudellisiin sääntöihin ja niiden noudattamiseen jäsenten jokapäiväisessä elämässä.²¹⁷ Tutkimus piirtää mielenkiintoisen kuvan yhteisön hengellisen toiminnan ja laskentatoimen käytäntöjen yhteydestä.

Jacobsin ja Walkerin tutkimuksen teoriaperusta on kaksijakoinen²¹⁸. Tämän tutkielman kannalta relevantti osa on laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun valossa tapahtuva laskentatoimen ja tilivelvollisuuden tarkastelu nykyajan

²¹² Irvine 2005, 222–223.

²¹³ Weber 1980.

²¹⁴ Jacobs & Walker 2004, 361.

²¹⁵ Ks. esim. Laughlin 1988, 25–26; Booth 1993, 52.

²¹⁶ Laajimmassa merkityksessään teologia tarkoittaa oppia jumalasta. Teologian käsitteestä ks. Congar 1987.

²¹⁷ Jacobs & Walker 2004.

²¹⁸ Jacobs & Walker 2004.

kristillisessä yhteisössä. Sen lisäksi artikkelissa hyödynnetään tilivelvollisuutta käsitteleviä teorioita. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun näkökulmasta yllättävää on se, että artikkelissa korostetaan laskentatoimen huomattavaa merkitystä yhteisön teologiassa ja sen jäsenten keskuudessa.

Jacobs ja Walker haastattelivat tutkimukseensa yhteisön jäseniä ja analysoivat sitä käsitteleviä dokumentteja. Vuoden pituisen tarkasteluajanjakson kuluessa tutkimuksessa haastateltiin yhteensä 32 Iona-yhteisön jäsentä. Analyysissä hyödynnettiin narratiivista lähestymistapaa. Tutkimusaineistoon kuuluvat dokumentit muodostuivat sekä Skotlannin pääkirjastossa että yhteisön pääkonttorissa säilytettävistä asiakirjoista, yhteisön omista julkaisuista ja yhteisön hengellisen johdon kirjoittamista kirjoista. Tutkimusaineisto sisälsi sekä yhteisön historiaa että sen nykyaikaa koskevia dokumentteja. Tutkimuksen lähestymistapa voidaan luokitella etnografiseksi.²¹⁹

Jacobsin ja Walkerin työ ja Laughlinin Englannin kirkkoa käsittelevä tutkimus muistuttavat toisiaan siinä, että kummassakin tarkastellaan yksityiskohtaisesti uskonnollisen organisaation historiallisia kehityslinjoja²²⁰. Tämä avaa mahdollisuuden selittää pyhän ja profaanin jaottelun avulla laskentatoimen aseman ajallista kehitystä yhteisössä. Iona-yhteisön osalta tarkastelua rajoittaa se, että yhteisö on suhteellisen nuori. Yhteisö perustettiin vuonna 1938.

Iona-yhteisön säännöt ovat olennainen osa yhteisön teologiaa ja ohjaavat sen jäsenten toimintaa. Säännöt sisältävät taloudellista elämää käsittelevät normit, joiden kehitystä Jacobs ja Walker tarkastelevat artikkelissaan yksityiskohtaisesti. Yhteisön ja yksilöiden kirjanpito on pitkään sisältynyt yhteisön sääntöihin. Jo vuonna 1940 yhteisön jäsenten tuli käyttää lomaketta, johon kirjattiin päivittäinen rahankäyttö. Yhteisön kokojäsenten tulee yhteisön taloudellisten sääntöjen mukaan pitää nykyäänkin henkilökohtaista kirjanpitoa. Erilaiset laskentatoimen menetelmät ja ajatukset ovat leimanneet Iona-yhteisön taloudellisia sääntöjä läpi yhteisön historian.²²¹

Iona-yhteisössä tehdyt havainnot ja laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun perusoletukset näyttävät keskenään ristiriitaisilta. Laskentatoimen

²¹⁹ Jacobs & Walker 2004, 363.

²²⁰ Laughlin 1988, 26–37; Jacobs & Walker 2004, 363–375.

²²¹ Jacobs & Walker 2004, 368–369, 372.

menetelmien sisältyminen yhteisön teologisiin sääntöihin kyseenalaistaa pyhän ja profaanin jaotteluun sisäänrakennetun ajatuksen, jonka mukaan laskentatoimeen yhdistetty rationaalinen ajattelu ja uskonnolliset uskomukset ovat jyrkästi vastakkaisia²²². Yllättävää on lisäksi se, että tutkimuksen mukaan Iona-yhteisön jäsenet kuvailivat uskonnollisia kokemuksiaan laskentatoimen käsitteiden avulla. Vaikka Iona-yhteisössä on ajoittain herännyt keskustelua siitä, miten jäsenten tulisi pitää kirjaa rahankäytöstään, vaatimuksia kirjanpidon lopettamisesta kokonaan ei Jacobsin ja Walkerin mukaan ole esiintynyt koskaan.²²³

Iona-yhteisön uudet jäsenet näyttävät pitävän henkilökohtaista kirjanpitoa yhtenä yhteisön kiehtovimmista piirteistä. Kokojäsenten pitämä henkilökohtainen kirjanpito on keskeinen sosiaalista asemaa määrittävä ero yhteisön ulkojäseniin verrattuna. Laskentatoimen menetelmillä on Iona-yhteisössä tärkeä tehtävä uskonnollisen identiteetin ja hengellisyyden rakentajana. Yhteisön luonne, taloudelliset säännöt ja käytännöt kyseenalaistavat pyhän ja profaanin jaottelun olemassaolon. Laskentatoimi näyttää olevan syvällä Iona-yhteisön säännöissä ja jäsenten ajattelussa.²²⁴

Laskentatoimen kuuluminen uskonnollisen organisaation hengelliseen toimintaan ja teologiaan on asia, jota viitekehystä kehitettäessä ei ole otettu huomioon. Laskentatoimen menetelmien sisältyminen uskonnollisen organisaation teologisiin sääntöihin on epäilemättä poikkeuksellista.

4.5 Asioiden suoraviivainen luokittelu pyhiin ja profaaneihin

4.5.1 Pyhyiden asteet

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu tulkitaan yleensä luonteeltaan dualistiseksi²²⁵. Tavallisimmin dualismista puhutaan dualistisen metafysiikan tapauksessa. Sen yleisin muoto on mielen ja aineen kahdeksi substanssiksi erottava metafysiikka. Laskentatoimen tutkimuksessa kaikkien asioiden oletetaan jakautuvan pyhään tai profaaniin kategoriaan, ja siksi kyse on toisenlaisesta kaksijakoisuuteen nojautuvasta näkemyksestä. Kahden viitekehystä tukevan empiirisen

²²² Booth 1993, 52.

²²³ Jacobs & Walker 2004, 372, 375.

²²⁴ Jacobs & Walker 2004, 372, 375, 379.

²²⁵ Jacobs 2005, 191.

tutkimuksen tarkempi analyysi näyttää osoittavan tämän perusoletuksen ongelmalliseksi.

Booth rakentaa väitöskirjassaan teoreettisen viitekehysten, joka nojaa voimakkaasti Laughlinin esittämään pyhän ja profaanin jaottelun teoreettiseen ytimeen²²⁶. Tämä perusolemukseltaan strukturalistinen viitekehys korostaa sitä, että vaikka organisaatiot ovat toteuttaneet toimintansa valvonnan erilaisin tavoin, yleisenä suuntauksena voidaan pitää rationalisoinnin lisääntymistä. Uusklassiselle taloustieteelle perustuvat johdon laskentatoimen käytännöt ovat tarjonneet tarkoituksenmukaisiksi tulkittuja rationaalisia menetelmiä valvonnan toteuttamiseen. Johdon laskentatoimen käytäntöjen kehitystä ja asemaa tarkastellaan ensisijaisesti organisaation valvontaprosesseihin kohdistuvien asenteiden välityksellä. Rationalisointiprosesseja ja johdon laskentatoimen käytäntöjä tarkastellaan siten rinnan organisaatioiden valvonnan kehittymisen kanssa. Booth uskoo, että organisaatioista voidaan tunnistaa ryhmiä, jotka suhtautuvat laskentatoimen käyttöön organisaation valvonnassa samalla tavoin²²⁷. Toiseksi laskentatoimen käyttöön vaikuttavaksi tekijäksi nostetaan erilaiset organisatoriset kriisit, joiden ajatellaan vaikuttavan siihen, mitä valvontamekanismeja organisaatioissa käytetään²²⁸. Avainasemassa viitekehys pitää laskentatoimen sosiaalista ja historiallista kontekstuaalisuutta – eli laskentatoimen ’maastouttamista’ organisaatioihin.²²⁹ Käsitys johdon laskentatoimesta on yksinkertainen, ja se kuvataan rationaaliseen ajatteluun perustuviksi käytännöiksi. Muodostettu teoreettinen viitekehys on selvästi dualistinen pyhän ja profaanin jaottelu²³⁰. Sama näkemys voidaan helposti tunnistaa Kluversin Australian katolista kirkkoa tarkastelevan tutkimuksen viitekehyksestä²³¹.

Booth tarkastelee väitöskirjansa empiirisessä osassa Australian yhdistyneen kirkon laskentatoimen järjestelmiä ja niiden käyttöä²³². Tutkimuksen kenttätyö tapahtui kahden vuoden aikana. Laaja tutkimusaineisto koostuu tutkijan omista havainnoista, haastatteluista ja kirkon virallisista dokumenteista.²³³ Tutkimusaineiston perusteella

²²⁶ Laughlin 1988, 24–26; Booth 1991, 119–126.

²²⁷ Vrt. Booth 1993, 53–55.

²²⁸ Vrt. Booth 1993, 56–57.

²²⁹ Booth 1991, 94, 102, 126.

²³⁰ Booth 1991, 120–121.

²³¹ Kluvers 2001, 43.

²³² Booth 1991, 153–304.

²³³ Booth 1991, 141, 143–144.

Booth tekee kolme propositionia. Ensimmäisen proposition mukaan kirkkojen uskonnollinen johto vastustaa profaanin laskentatoimen käyttöä kirkon johtamisessa, ja siksi laskentatoimen asema on kirkoissa toisarvoinen. Laskentatoimen käyttöä vastustetaan, vaikka taloudelliset ongelmat kasvattavat paineita rationalisoida kirkkojen toimintaa. Toinen propositio määrittelee kirkon hengellisen työn tekijöiden ja taloushallinnon henkilöstön välisen konfliktin. Papit esitetään laskentatoimen käytön pääasiallisiksi vastustajiksi ja taloushallinnon henkilöstö tukijoiksi. Kolmannen ja viimeisen proposition mukaan pyhäksi tai profaaniksi tulkitut kriisit asettavat etusijalle pyhät tai maalliset johtamiskäytännöt.²³⁴ Empiirisen tutkimusaineiston pohjalta esitetyt propositionit tukevat selvästi viitekehyksen perusoletuksia. Tutkimuksen mukaan johdon laskentatoimen käytännöillä on Australian yhdistyneessä kirkossa vain vähäinen merkitys, ja ne luokitellaan profaaniksi tunkeutumiseksi pyhiin toimintoihin.

Booth julkaisi väitöskirjansa pohjalta teoksen *Management Control in a Voluntary Organization: Accounting and Accountants in Organizational Context*²³⁵. Boothin empiirisiä tutkimustuloksia on kritisoitu siitä, että Australian yhdistyneen kirkon toimintoja luokitellaan erilaisten pyhyden asteiden mukaan²³⁶. Vaikka Booth määrittelee teoreettisessa viitekehyksessään uskonnolliset uskomukset tärkeäksi laskentatoimen käyttöä selittäväksi tekijäksi, hän ei kytke Australian yhdistyneessä kirkossa havaitsemiaan pyhyden asteita ja uskonnollisia uskomuksia millään tavoin toisiinsa²³⁷. Hardy ja Ballis toteavat tutkimuksessa kuvatut pyhydet asteet täysin mielivaltaisiksi²³⁸.

Ajatus pyhyden asteista ja dualistisesta pyhän ja profaanin jaottelusta vaikuttaa käsittämättömältä. Yhtä ongelmalliselta näyttää Kluversin Australian katolisen kirkon seurakuntia käsittelevässä tutkimuksessa esittämä ajatus, jonka mukaan pyhän ja profaanin jaottelu on selvästi havaittavissa, mutta osassa seurakuntia se on 'vahvempi' kuin muissa²³⁹. Avoimeksi jää se, mikä vaikuttaa jaottelun voimakkuudessa havaittuihin eroihin. Sekä Boothin määrittelemät pyhyden asteet että Kluversin tunnistamat erot

²³⁴ Booth 1991, 319–323.

²³⁵ Booth 1991, 1995.

²³⁶ Booth 1991, 1995; ks. Hardy & Ballis 2005, 242.

²³⁷ Booth 1993, 49–53.

²³⁸ Hardy & Ballis 2005, 242.

²³⁹ Kluvers 2001, 57.

jaottelun voimakkuudessa hämärtävät viitekehyksen ensimmäisen perusoletuksen, jonka mukaan kaikki asiat jakautuvat pyhiin tai profaaneihin²⁴⁰.

4.5.2 Liiallinen yksinkertaistaminen

Tässä luvussa jatketaan viitekehyksen ensimmäisen perusoletuksen paikkansapitävyyden arviointia. Tarkastelu kohdistuu Jacobsin artikkeliin, jonka tavoitteena on laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun kriittinen arviointi. Tutkimuksessa tarkastellaan laskentatoimen asemaa Skotlannin kirkossa ja kritisoidaan voimakkaasti viitekehyksen kykyä selittää uskonnollisissa organisaatioissa vallitsevia laskentatoimen käytäntöjä. Jacobs tulkitsee pyhän ja profaanin jaottelun kuvaavan uskonnollisten arvojen ja laskentatoimeen yhdistetyn rationaalisen ajattelun vastakkainasettelua. Pyhän ja profaanin jaottelun hän luonnehtii jyrkän jaottelun sijaan jatkumoksi.²⁴¹

Laughlin ja Booth näyttävät omaksuneen strukturalistisen lähestymistavan, ja siksi he tarkastelevat tutkimuksissaan käyttäytymistä määrittäviä sosiaalisia rakenteita, joiden uskotaan ohjaavan ja rajoittavan yksilöiden toimintaa²⁴². Yhteiskuntatieteissä tälle ajatussuunnalle vastakkaisena lähestymistapana pidetään metodologista individualismia, joka merkitsee sitä, että yhteisöjen sijasta varsinaisiksi toimijoiksi esitetään yksilöt. Individualistinen lähestymistapa korostaa sitä, että sosiaalinen toiminta on vapaaehtoista ja sosiaaliset rakenteet ovat vain yksilöiden toiminnan heijastumia.²⁴³ Individualistista lähestymistapaa seuraten Jacobsin tutkimuksessa on pyritty saamaan selville se, miten yksilöt ymmärtävät laskentatoimen käytön uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa. Tutkimuksessa hyödynnetään narratiivista analyysia, ja siksi pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyyttä arvioidaan tarkastelemalla kohdehenkilöiden kertomuksia. Jacobs määrittelee tutkimuksensa edustavan fenomenologista suuntausta.²⁴⁴ Ajatus siitä, että yksilöiden kertomukset luonnehtivat uskonnollista ajattelua on mielenkiintoinen, mutta sen perustelu uskontotieteen näkökulmasta jää vajaaksi.

²⁴⁰ Booth 1995, 113; ks. Hardy & Ballis 2005, 242; Kluvers 2001, 57.

²⁴¹ Jacobs 2005, 189–190, 206.

²⁴² Laughlin 1988, 1990; Booth 1991, 1993.

²⁴³ Ryan ym. 2002, 44.

²⁴⁴ Jacobs 2005, 193–195.

Sen lisäksi, että Jacobs tarkastelee laskentatoimea kirkon johtamisen välineenä, hän pohtii sitä, voiko laskentatoimella olla uskonnollisissa organisaatioissa laajempi, moraalinen tai jopa pyhä tehtävä. Jacobs pyrkii havainnollistamaan Iona-yhteisössä tehdyn tutkimuksen ja John Wesleyyn saarnojen avulla sitä, että laskentatoimella voi olla tärkeä osa kirkon jäsenten hengellisessä elämässä.²⁴⁵ John Wesley (1703–1791) oli anglikaaninen pappi ja teologi, jonka hengellisen toiminnan seurauksena syntyi metodismiksi kutsuttu herätyskristillinen liike²⁴⁶. Jacobsin mukaan Wesley kehotti seuraajiaan käyttämään taloudellisia voimavarojaan viisaasti. Tällä Wesley viittasi ilmeisesti sekä yksilöiden tilivelvollisuuteen Jumalalle että laskentatoimen käyttöön jokapäiväisenä taloudenpidon välineenä.²⁴⁷

Jacobsin artikkelin empiirinen osa alkaa Skotlannin kirkon pääkonttorin henkilöstön vuonna 2002 esittämillä kertomuksilla. Tutkimukseen haastateltiin kaikkia kirkon taloushallinnossa työskenteleviä ja osaa niistä henkilöistä, joilla ei ollut taloushallinnon nimikettä, mutta jotka olivat siitä huolimatta tekemisissä laskentatoimen kanssa. Heidän lisäksi tutkimukseen haastateltiin Skotlannin kirkon muuta henkilöstöä yleisen käsityksen saamiseksi taloushallinnon henkilöstöstä.²⁴⁸ Artikkelin keskittyy taloushallinnon henkilöstön käsityksien tarkasteluun.

Vaikuttaa siltä, että kohdehenkilöiden kertomukset ja havainnot ovat Skotlannin kirkon tapauksessa yhdenmukaisia ennemminkin papiston ja taloushallinnon henkilöstön keskinäisen valtaa koskevan konfliktin kuin pyhän ja profaanin jaottelun kanssa. Kirkon papisto ja taloushallinnon henkilöstö näyttävät kilpailevan toistensa kanssa taloudellisten voimavarojen hallinnasta. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että Skotlannin kirkon tapauksessa laskentatoimen kiistanalaista asemaa johtamisen välineenä selittää pyhän ja profaanin jaottelun sijaan kokonaan toinen teoreettinen lähestymistapa.²⁴⁹

Taloushallinnon henkilöstöllä ei ole Skotlannin kirkossa samanlaista valtaa, joka

²⁴⁵ Jacobs 2005, 193–195.

²⁴⁶ Baker 1987, 9715–9716.

²⁴⁷ Jacobs 2005, 190–191, 193–195.

²⁴⁸ Jacobs 2005, 195.

²⁴⁹ Jacobs 2005, 197–203.

yrityksissä toimivalla taloushallinnon henkilöstöllä yleensä on²⁵⁰. Vaikka taloushallinnon henkilöstö ja hengellisen työn tekijät muodostavat Skotlannin kirkossa kaksi erillistä ryhmää, Jacobs ei havainnut, että taloudellisten ja uskonnollisten asioiden välillä olisi tehty viitekehyksen kuvaama jaottelu²⁵¹. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu olettaa kaikkien asioiden jakaantuvan pyhään tai profaaniin kategoriaan ja määrittelee laskentatoimen aseman profaaniksi ja vähämerkityksiseksi²⁵². Skotlannin kirkon tilanne näyttää osoittavan nämä oletukset liian yksinkertaisiksi. Asioiden suoraviivaisen luokittelun pyhiin ja profaaneihin voidaan tulkita yksinkertaistavan liikaa Skotlannin kirkon sosiaalista todellisuutta²⁵³.

Jacobsin esittämä kritiikki kompastuu samaan ongelmaan, josta se kritisoi pyhän ja profaanin jaottelua. Artikkelissa tunnustetaan pappien ja taloushallinnon henkilöstön välinen konflikti. Vaikka kaikkia asioita ei luokitella pyhiin ja profaaneihin, artikkelissa tehdään dualistinen pappien ja taloushallinnon henkilöstön jaottelu. Näyttää siltä, että Jacobs torpedoi ajatuksen pyhän ja profaanin jyrkästä kahtiajaosta, mutta korvaa todellisuudessa yhden jaottelun toisella.²⁵⁴ Tutkimuksessa tiedostetaan se, että laskentatoimi voi palvella sekä pyhiä että profaaneja päämääriä, mutta ei huomioida sitä, että papit voivat työskennellä kirkon taloushallinnossa. Useissa empiirisissä tutkimuksissa on osoitettu, että papit voivat olla vastuussa kirkon taloushallinnosta²⁵⁵.

²⁵⁰ Jacobs 2005, 199.

²⁵¹ Jacobs 2005, 201.

²⁵² Laughlin 1988, 26; Booth 1993, 46.

²⁵³ Jacobs 2005, 206–207.

²⁵⁴ Jacobs 2005, 192–193.

²⁵⁵ Ks. esim. Kluvers 2001, 50–51; Irvine 2005, 215.

5 TEOREETTISET ONGELMA-ALUEET

Laskentatoimen tutkimuksessa käytettyyn pyhän ja profaanin jaotteluun on omaksuttu käsitteitä ja teorioita uskontotieteestä. Selkeimpänä esimerkkinä teorioiden lainaamisesta uskontotieteestä voidaan pitää Laughlinin esittämää pyhän ja profaanin jaottelun teoreettista ydintä, jonka pinnallinenkin tarkastelu paljastaa sen, että ajatuksia on omaksuttu sekä uskontososiologiasta että uskontofenomenologiasta²⁵⁶. Koska Boothin esittämä systematisoitu pyhän ja profaanin jaottelu perustuu Laughlinin analyysille, viitekehysten teoreettista moitteettomuutta on perusteltua tarkastella uskontotieteen teorioiden valossa²⁵⁷.

Selvää on, että teorioiden ongelma-alueita käsittelevä, mutta kaikista metodologisista taustaoletuksista vapaa kritiikki on mahdotonta²⁵⁸. Kriittinen analyysi edellyttää tarkasteltavan tutkimuksen tai tutkimussuuntauksen metodologisten lähtökohtien tunnistamista. Suurin osa Laughlinin teoreettisesta tarkastelusta tapahtuu Eliadelta lainattujen ajatusten varassa²⁵⁹. Voimme siksi päätellä, että laskentatoimen tutkimukseen tuoneella Laughlinilla on viitekehystä rakentaessaan ollut voimakas teoreettinen mielenkiinto uskontofenomenologista tutkimustraditiota kohtaan²⁶⁰. Seuraavassa alaluvussa syvennytään laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun teoreettis-metodologiseen taustaan. Tämän jälkeen arvioidaan viitekehysten tapaa käyttää Eliadelta lainattuja käsitteitä ja näkemyksiä.

5.1 Teoreettis-metodologinen epäselvyys

5.1.1 Uskontososiologiset lähtökohdat

Durkheimin käsityksen mukaan uskonnollisille uskomuksille on luonteenomaista kaikkien asioiden jaottelu pyhiin ja profaaneihin²⁶¹. Aloittaessaan teoreettisen tarkastelunsa Laughlin tuo esiin tämän uskontososiologista tutkimustraditiota edustavan

²⁵⁶ Laughlin 1988, 24–26.

²⁵⁷ Booth 1993, 47.

²⁵⁸ Ryan 2002, 182–183.

²⁵⁹ Eliade 1959; Laughlin 1988, 24–26.

²⁶⁰ Laughlin 1988, 1990.

²⁶¹ Durkheim 1980, 55.

näkemyksen, mutta toteaa sen kehittymättömäksi uskonnollisten organisaatioiden toiminnan tarkasteluun²⁶². Siksi on vähintäänkin yllättävää, että teoreettisen analyysinä lopuksi Laughlin toteaa Durkheimin kuvaaman asioiden jaottelun pyhiin ja profaaneihin olevan kaikkien uskontojen keskeinen tunnuspiirre²⁶³.

Viitekehyyksen muotoutumiseen voimakkaasti vaikuttanut Booth seuraa tutkimuksissaan läheisesti Laughlinin ajatuksia²⁶⁴. Teoreettisessa artikkelissaan hän mainitsee Durkheimin kuvaaman pyhän ja profaanin erottelun olevan yksi kirkkojen sosiaalista toimintaa selittävä tekijä²⁶⁵. Sekä Booth että Laughlin esittävät teoreettisten tarkastelujensa tuloksena luokituksen, jonka mukaan laskentatoimi ryhmitellään uskonnollisissa organisaatioissa profaaniksi tukitoiminnoksi, ja sen käyttö uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa saa osakseen vastustusta²⁶⁶. Vaikka laskentatoimen viitekehys näyttää nojautuvan osittain Durkheimin uskontososiologiseen näkemykseen, se ei pidä sisällään kuvausta siitä, miten pyhän ja profaanin jaottelu tämän tutkimustradition mukaan toimii.

Durkheimin mukaan kaikkien uskonnollisten ilmiöiden luonteeseen kuuluu ajatus kaksinaisuudesta. Kaikkien ajattelun kohteina olevien reaalisten ja ideaalisten seikkojen uskotaan jakaantuvan kahdeksi vastakkaiseksi luokaksi, pyhäksi ja profaaniksi, joilla ei ole mitään yhteistä keskenään. Pyhää on se, mitä kiellot suojelevat. Profaani kategoria sisältää jokapäiväisen arkielämän alueen, johon pyhään kohdistuvia kieltoja sovelletaan.²⁶⁷ Keskeistä Durkheimin uskontoa koskevassa ajattelussa on pyhän ja profaanin välinen jyrkkä vastakkainasettelu. Tämän perusmekanismin hän oletti esiintyvän kaikissa uskonnollisissa uskomuksissa. Durkheimin esittämän teorian ydinkysymyksenä pidetään sitä, mikä saa ihmiset ajattelemaan todellisuuden muodostuvan kahdenlaisista seikoista, jotka ovat jyrkästi erilaisia, ja joita ei voi verrata keskenään.²⁶⁸

Mikäli Laughlin ja Booth tarkoittavat Durkheimin näkemyksien selittävän kirkkojen ja muiden uskonnollisten organisaatioiden toimintaa, he perustavat ajatuksensa

²⁶² Laughlin 1988, 24.

²⁶³ Durkheim 1980, 55; Laughlin 1988, 26.

²⁶⁴ Laughlin 1988; Booth 1991, 1993.

²⁶⁵ Durkheim 1980; Booth 1993, 46.

²⁶⁶ Laughlin 1988; Booth 1993.

²⁶⁷ Durkheim 1980, 55.

²⁶⁸ Anttonen 1996, 47, 51, 55–56.

uskontososiologiselle tutkimustraditiolle²⁶⁹. Silloin laskentatoimi ryhmitellään profaaniksi johtamiskäytännöksi uskontososiologisen ajattelun kuvaamien mekanismien tavalla; laskentatoimi luokitellaan jokapäiväisen arkielämän alueeksi, ja se pidetään loitolla uskonnollisen organisaation pyhäksi luokitelluista toiminnoista.

Uskontososiologisen tutkimustradition mukaan uskonto on luonteeltaan sosiaalinen järjestelmä. Jokaisen uskonnollisen yhteisön uskotaan muodostavan omat pyhien asioiden kategoriansa. Niiden luomisen esitetään tapahtuvan samassa prosessissa, jossa yhteisö on muodostanut kategoriat, joista sen sosiaalinen elämä muodostuu.²⁷⁰ Jokainen uskonnollinen organisaatio tai yhteisö ratkaisee profaanista pyhäksi erottamansa asiat itse, ja siksi yhdessä yhteisössä pyhäksi luokiteltu asia voi kuulua toisessa yhteisössä profaaniin kategoriaan ja päinvastoin. Siten yksi uskonnollinen organisaatio voi luokitella laskentatoimen pyhäksi toisen luokittellessa sen profaaniksi. Oletus laskentatoimen suoraviivaisesta luokittelusta profaaniin kategoriaan ei ole sopuinnussa uskontososiologisen ajattelun kanssa.

5.1.2 Uskontososiologisen ja uskontofenomenologisen tutkimustradition yhdistäminen

Uskontotieteen tutkijoiden keskuudessa näyttää nykyään vallitsevan jonkinasteinen konsensus siitä, että Eliade käsitti uskontotieteen fenomenologiseksi tieteeksi²⁷¹. Lainattuaan Durkheimin uskontososiologisia ajatuksia Laughlin jatkaa teoreettisen viitekehjensä rakentamista Eliadelta omaksuttujen uskontofenomenologista tutkimustraditiota edustavien käsitteiden varassa. Tarkastelunsa lähtökohdaksi hän esittää kaksi Eliaden pyhää koskevaa ajatusta.²⁷² Ensimmäisenä Laughlin tuo esiin Eliaden näkemyksen, jonka mukaan pyhä ilmenee jonakin profaanista täysin poikkeavana²⁷³. Tämän jälkeen Laughlin tukeutuu ajatukseen, jonka mukaan pyhä paljastaa itsensä profaanista poikkeavan erilaisuuden avulla ja voi ilmentyä esineissä tai paikoissa, jotka ovat osa Eliaden luonnolliseksi kutsumaa maailmaa²⁷⁴. Sen lisäksi, että Laughlin tarkastelee uskonnollisten organisaatioiden toimintaa Eliadelta lainattujen

²⁶⁹ Durkheim 1980; Laughlin 1988; 1990; Booth 1993.

²⁷⁰ Anttonen 1996, 51–52.

²⁷¹ Ks. esim. Allen 1972; Anttonen 1996, 62–63; Rennie 1996; Studstill 2000.

²⁷² Laughlin 1988, 24–26.

²⁷³ Laughlin 1988, 24; Eliade 2003, 33.

²⁷⁴ Laughlin 1988, 24; Eliade 2003, 34.

käsitteiden valossa, hän toteaa teoreettisen tarkastelunsa lopuksi, että Eliaden analyysi selittää uskonnollisten organisaatioiden toimintaa²⁷⁵.

Pyhän ja profaanin jaottelun teoreettinen ydin jättää tarkentamatta sen, onko laskentatoimen tutkimukseen valittu Eliaden uskontofenomenologinen vai Durkheimin uskontososiologinen käsitys uskonnosta. On epäselvää, miksi kummankin tutkimustradition todetaan selittävän uskontoja ja uskonnollisia organisaatioita. Valinta on merkityksellinen, koska nämä kaksi uskontotieteen tutkimustraditiota ovat toisistaan poikkeavat ja vastakkaiset. Uskontososiologista tutkimustraditiota edustanut Durkheim tarkasteli yhteisöllisyyden perustana olevia kategorioita ja periaatteita. Jokaisen yhteisön hän uskoi luovan omat pyhien asioiden järjestelmänsä. Uskontofenomenologian kuuluisimpana edustajana pidetty Eliade karttoi yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ja torpedoi kaikki pyhän ilmentymien kytkennät profaaniin yhteiskuntaan ja sosiokulttuuriseen kontekstiin. Hän ei ollut kiinnostunut löytämään sellaista teoriaa, joka asemoisi uskonnon sosiokulttuurisen elämän osaksi. Pyhä viittaa Eliaden tapauksessa johonkin yhteiskunnasta riippumattomaan.²⁷⁶ Eliade ei integroinut tutkimustaan muiden uskontotieteilijöiden tai yhteiskuntatieteilijöiden tuottamaan tietoon ihmisestä ja yhteiskunnasta. Esimerkiksi sosiologian klassikkona pidetyn Durkheimin hän jätti täysin huomiotta.

Uskontotieteellisessä tutkimusperinteessä uskontososiologisen ja uskontofenomenologisen tutkimustradition luokitellaan edustavan kahta vastakkaista teoreettis-metodologista lähestymistapaa²⁷⁷. Laskentatoimen tutkimuksessa käytettyä pyhän ja profaanin jaottelua vaivaa uskontotieteen lähtökohtiin perustuvan teoreettis-metodologisen lähestymistavan epäselvyys. Viitekehykseen on omaksuttu ajatuksia sekä uskontososiologiasta että uskontofenomenologiasta. Sen perusteella ei voida päätellä, kumpi kahdesta vastakkaisesta uskontotieteen tutkimustraditiosta on valittu tarkastelun lähtökohdaksi. Kaksi eri uskontotieteen tutkimustraditiota on integroitu toisiinsa hyvin liberaalisti. Se, että tutkimustraditiot ovat määritelleet keskeiset pyhän ja profaanin käsitteet eri tavoin, on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Sekavan teoreettis-metodologisen lähestymistavan seurauksena laskentatoimen

²⁷⁵ Eliade 1959; Laughlin 1988, 26.

²⁷⁶ Anttonen 1996, 41, 47, 63.

²⁷⁷ Anttonen 1996, 152.

tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun peruskäsitteiden ontologinen eli perimmäinen status on epäselvä. Uskontofenomenologinen näkemys pyhän ja profaanin käsitteistä poikkeaa perustavasti uskontososiologian vastaavasta, ja siksi viitekehyksen peruskäsitteiden määrittely jää vajaaksi. Teoreettis-metodologisen lähestymistavan täsmällinen valinta on merkityksellistä, mikäli laskentatoimen tutkimukseen halutaan omaksua uskontotieteessä vallalla oleva käsitys uskonnosta. Toinen vaihtoehto on se, että laskentatoimen tutkimuksessa halutaan antaa pyhän ja profaanin käsitteille uskontotieteestä poikkeava merkitys. Tässä tapauksessa on harhaanjohtavaa esittää käsitteiden olevan lähtöisin uskontotieteestä.

5.2 Laskentatoimi pyhän ilmentymänä

Eliaden ajatuksia voidaan systemoida myyttien, symbolien, rituaalien, hierofanioiden, pyhän ja profaanin, arkkityyppien, coincidentia oppositorumin, illud temousin ja homo religiosusin käsitteiden avulla. Nämä keskeiset käsitteet tai teemat ovat kytkeytyneet erottamattomalla tavalla toinen toisiinsa, ja siksi kukin niistä voidaan ymmärtää täysin vasta sen jälkeen, kun muitakin käsitteitä on tarkasteltu.²⁷⁸ Rakentaessaan viitekehyksen teoreettista ydintä Laughlin lainaa Eliadelta sekä pyhän että pyhän ilmentymän eli hierofanian käsitettä²⁷⁹. Perehdymme seuraavaksi niiden sisältöön tarkemmin. Koska pyhän käsitettä on erittäin vaikeaa tutkia viittaamatta hierofaniaan, tarkastelu on perusteltua aloittaa hierofanian käsitteestä²⁸⁰.

Vaikka Laughlin ei viitekehystä rakentaessaan käytä itse termiä hierofania, hän viittaa Eliaden kuvaamiin pyhän ilmentymiin, joiden ympärille uskonnollisten organisaatioiden ajatellaan rakentuvan²⁸¹. Eliade kutsui esineitä, kohteita ja paikkoja, joissa pyhä manifestoituu hierofanioiksi. Hierofania ja pyhän ilmentymä olivat Eliadelle sama asia. Hän määritteli hierofanian näennäisen yksinkertaisesti siten, että jokin pyhä näyttäytyy uskonnolliselle ihmiselle.²⁸²

Termi hierofania on muodostettu kreikan sanasta *hierō*, joka tarkoittaa pyhää ja sanasta *phanein*, joka tarkoittaa näyttää. Eliade toteaa hierofanian tarkoittavan laajimmassa

²⁷⁸ Rennie 1996, 7.

²⁷⁹ Laughlin 1988, 24–26.

²⁸⁰ Rennie 1996, 7.

²⁸¹ Laughlin 1988, 24.

²⁸² Eliade 2003, 33–34.

merkityksessään mitä tahansa, mikä ilmentää pyhää²⁸³. Vaikka hierofania vaikuttaa pinnallisen tarkastelun perusteella suhteellisen yksinkertaiselta käsitteeltä, käsitteeseen syventyminen paljastaa todellisen tilanteen.

Vaikka pyhän käsitteen mukanaan tuoma problematiikka jätettäisiin tarkastelun ulkopuolelle, hierofanian käsite näyttää sellaisenaankin monitulkintaiselta. Kreikan kielen verbin *phanein* passiivimuoto *phainesthai* tarkoittaa näyttäytyä. Näyttäytyä on intransitiivinen verbi, joka ei kohdistu tunnettuun objektiin. Tämä herättää kysymyksen siitä, ilmentääkö pyhä itseään vai ilmentääkö jokin pyhää.²⁸⁴ Toisen ongelman muodostaa tapa, jolla Eliade käyttää pyhän käsitettä.

Eliaden mukaan mikä tahansa voi muuttua – ja todennäköisesti on jo ihmiskunnan historian kuluessa muuttunut – hierofaniaksi. Hän kirjoittaa:

“We must get used to the idea of recognizing hierophanies *absolutely everywhere*...we cannot be sure that there is *anything*...that has not at some time in human history been somewhere transformed into a hierophany...But it is quite certain that *anything* man has ever handled, felt, come in contact with or loved can become a hierophany.”²⁸⁵

Eliade ei näytä rajaavan asioita, jotka voivat olla hierofanioita ja on todennut, että ”ihmisille, joilla on uskonnollisia kokemuksia, koko luonto voi ilmetä kosmisena ilmestyksenä. Maailmankaikkeus...kokonaisuudessaan muuttuu silloin hierofaniaksi [pyhän ilmentymäksi].”²⁸⁶ Lisäksi hyvin monenlaisella inhimillisellä toiminnalla voi Eliaden mukaan olla yli-inhimillinen esikuva, ja siksi jumalallinen esikuva saattaa olla esimerkiksi avioitumisriiteillä, sukupuoliaktilla, tanssilla, sodilla ja taiteella²⁸⁷.

Allen huomauttaa, että hierofanioita ei ole helppo tunnistaa. Saatamme ymmärtää taivaan tai maailmankaikkeuden voivan paljastaa itsensä uskonnolliselle ihmiselle tuonpuoleisena tai äärettömyytenä, mutta pyhän ilmeneminen yksinkertaisessa eleessä tai ankeassa maisemassa voi tuntua käsittämättömältä. Tästä subjektiiviseen ajatteluun

²⁸³ Eliade & Sullivan 1987, 3970.

²⁸⁴ Rennie 1996, 8.

²⁸⁵ Eliade 1996, 11. Oma kursivointi.

²⁸⁶ Eliade 2003, 35.

²⁸⁷ Eliade 1993, 24–34.

perustuvasta harhasta huolimatta kaikki ilmiöt olivat Eliadelle potentiaalisia hierofanioita, ja niitä voidaan tunnistaa jokaisella psykologisen, taloudellisen, hengellisen ja sosiaalisen elämän alueella.²⁸⁸ Mikä tahansa havaittavissa oleva kohde voi Eliaden näkemyksen mukaan ilmentää pyhää²⁸⁹.

Laskentatoimen tutkimuksessa esiintyvä pyhän ja profaanin jaottelu luokittelee laskentatoimen uskonnollisissa organisaatioissa suoraviivaisesti profaaniksi toiminnoksi²⁹⁰. Tätä perusoletusta ja Eliadelta lainattua pyhän ilmentymän eli hierofanian käsitettä on mahdoton sovittaa toisiinsa. Eliaden mukaan mikä tahansa olemassa oleva asia voi muuttua pyhän ilmentymäksi, ja siksi taloudellisen elämän alueelle olennaisesti kuuluva laskentatoimi voi ilmentää pyhää ja muuttua hierofaniaksi.

5.3 Pyhän käsite laskentatoimen tutkimuksessa

Pyhä muodostaa yhden tärkeimmistä ja ongelmallisimmista piirteistä Eliaden uskontoa koskevassa ajattelussa. Sen avulla määräytyy suuri osa muista keskeisistä käsitteistä.²⁹¹ Laughlin hyödyntää viitekehysessään uskontofenomenologista pyhän käsitettä. Hän toteaa Eliaden kuvaamien pyhän ilmentymien olevan laskentatoimen tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia. Lisäksi Laughlin uskoo Eliaden näkemyksen pyhästä ja profaanista tarjoavan merkityksellisen lähtökohdan uskonnollisten organisaatioiden toiminnan ymmärtämiseen ja hänen oman viitekehyksensä rakentamiselle.²⁹²

On hyvä tiedostaa, että Laughlinin artikkeliinsa valitsema Eliaden tuotanto on hyvin suppea; tarkastelun kohteena on yksinomaan Eliaden *Pyhä ja profaani*²⁹³. Vaikka teosta pidetään usein Eliaden järjestelmällisimpänä esityksenä, sen perusteella on vaikea ymmärtää uskontofenomenologisen pyhän käsitteen sisältöä²⁹⁴. Suppea lähdeaineisto kasvattaa riskiä väärinymmärryksiin. Eliaden muun tieteellisen tuotannon lisäksi Laughlin jättää huomiotta uskontotieteen kirjallisuudessa esitetyt Eliaden tulkinnat²⁹⁵.

²⁸⁸ Allen 1972, 180.

²⁸⁹ Rennie 1996, 20.

²⁹⁰ Booth 1993, 46.

²⁹¹ Rennie 1996, 17.

²⁹² Laughlin 1988, 24.

²⁹³ Eliade 1959; Laughlin 1988.

²⁹⁴ Rennie 1996, 18–19.

²⁹⁵ Laughlin 1988.

Eliaden mukaan asiat ja esineet, jotka ovat olennainen osa meidän luonnollista maailmaamme, voivat ilmentää pyhää²⁹⁶. Laughlin ottaa tämän ajatuksen tarkastelunsa yhdeksi lähtökohdaksi ja toteaa, että erilaiset uskonnolliset organisaatiot perustetaan Eliaden kuvailemien pyhän ilmentymien ympärille²⁹⁷. Määritelmä herättää ongelman siitä, saako pyhän ilmentymän aikaan esineen tai asian olemassaolo vai kenties joku muu, kuin siihen luonnostaan kuuluva ominaisuus. Ongelmaan vastaaminen edellyttää Eliaden ajatuksien syvällisempää tarkastelua.

Eliaden mukaan pyhän ilmentyminen on paradoksaalinen ilmiö. Pyhä näyttää ilmentyvän transsendenttisena, mutta se luonnolliseen maailmaamme kuuluva asia, jossa pyhä ilmentyy, pysyy samaan aikaan profaanina.²⁹⁸ Pyhä manifestoi itsensä eli 'ruumillistuu' jonkun muun välityksellä. Toisin sanoen asia tai esine, joka tulee pyhäksi, pysyy silti samana. Allenin mukaan paradoksista on se, että tavallinen, historiallinen asia voi pysyä samana ja ilmentää silti jotakin transsendenttista, ja toisaalta se, että transsendenttinen, rajaton ja historian ulkopuolella oleva ilmiö voi ilmentyä jossakin relatiivisessa, äärellisessä ja historiallisessa²⁹⁹.

Eliade on esittänyt pyhän käsitteestä seuraavan tarkennuksen:

”Pyhä ilmenee aina todellisuutena, joka on luonteeltaan aivan toisenlainen kuin 'luonnollinen' todellisuus. Tosin luonnon piiristä tai ihmisen henkisen elämän maalliselta alueelta lainatut käsitteet pukevut naiivisti sanoiksi sen mitä *tremendum* tai *majestas* tai *mysterium fascinans* on. Tästä analogisesta ilmaisutavasta johtuu myös kielen kyvyttömyys edes nimetä *das Ganz andre*, sillä kielen täytyy pukea normaalikokemuksesta lainattuihin sanoihin kaikki sekkin, mikä ylittää normaalin inhimillisen kokemuksen.”³⁰⁰

Eliaden tarkennus ei ratkaise ongelmaa siitä, onko monitulkintainen ganz andre autonominen entiteetti, pyhän kohteen ominaisuus vai kenties pyhän havaintoon

²⁹⁶ Eliade 2003, 34.

²⁹⁷ Laughlin 1988, 24–25.

²⁹⁸ Eliade 1996, 29.

²⁹⁹ Allen 1972, 181–182.

³⁰⁰ Eliade 2003, 32.

kuuluva piirre. Lisää selvyyttä asiaan ei tuo Eliaden usein lainattu ajatus, jonka mukaan ”Pyhän ensimmäinen määritelmä on, *että se on maallisen vastakohta*.”³⁰¹ Määritelmä näyttää kehäpäätelmältä. Ymmärtääkseen pyhän ja profaanin käsitteitä syvällisemmin Laughlin tukeutuu Eliaden ajatukseen, jonka mukaan ”Ihminen saa tietoa pyhästä, koska se *ilmenee*, koska se osoittaa olevansa jotain täysin maallisesta poikkeavaa.”³⁰² Siksi on perusteltua ottaa tämä ajatus lähtökohdaksi laskentatoimessa käytetyn pyhän käsitteen tulkinnalle.

Eliade kirjoitti Pyhän ja profaanin ranskaksi. Se kuitenkin käännettiin julkaisua varten saksaksi. Suomennos on tehty saksankielisestä versiosta, mutta Laughlinin käyttämä englanninkielinen versio on käännetty ranskankielisestä teoksesta³⁰³. Suomenkielistä käännöstä käyttävän lukijan on siksi on tiedostettava, että Laughlin siteeraa artikkelissaan seuraavia Eliaden Pyhän ja profaanin englanninkielisen version sanoja: “Man becomes aware of the sacred because it manifests itself, shows itself as something wholly different from profane”³⁰⁴. Ilmaus *the sacred manifests itself* on alkuperin ilmaistu ranskaksi ilmauksella *le sacre se manifeste*.

Rennie huomauttaa, että Pyhän ja profaanin englanninkielisen version kääntäjä ei näytä tiedostaneen ranskan kielessä esiintyvää tapaa käyttää refleksiiviä passiivin välttämiseksi. Englanninkielisen käännöksen ilmaus *the sacred manifests itself* voidaan kääntää vaihtoehtoisesti *the sacred is manifested*. Tämä vaihtoehtoinen käännös mahdollistaa tulkinnan, jonka mukaan pyhä on lauseen objekti eikä aktiivinen subjekti. Siten Eliade näyttää painottaneen enemmän ihmisen tietoisuutta, kuin englanninkielinen käännös antaa ymmärtää.³⁰⁵ Uskontotieteen piirissä pienikin epätarkkuus voi aiheuttaa riskin merkittäviin väärinymmärryksiin.

Eliade kirjoittaa pyhän ilmentymistä seuraavasti:

”Kun jokin esine ilmentää pyhää, siitä tulee jotakin muuta, ilman että se

³⁰¹ Eliade 2003, 33.

³⁰² Laughlin 1988, 24; Eliade 2003, 33.

³⁰³ Laughlin 1988.

³⁰⁴ Eliade 1959, 11; Laughlin 1988, 24.

³⁰⁵ Rennie 1996, 19.

lakkaa olemasta oma itsensä; sillä se on edelleen osa omaa maailmansa. Pyhä kivi pysyy kivenä. Näennäisesti...mikään ei erota sitä muista kivistä. Kuitenkin niille, joille kivi ilmentää pyhää, sen suoraan havaittava todellisuus muuttuu yliluonnolliseksi todellisuudeksi.”³⁰⁶

Eliadea luetaan usein siten, että hänen oletetaan pitävän pyhää ihmisestä riippumattomana ontologisena tilana. Edellinen siteeraus havainnollistaa sitä, että esine, joka ilmentää pyhää ei tosiasiallisesti muutu; profaanista näkökulmasta mikään ei erota sitä muista kohteista. Siksi kyse täytyy olla ihmisen tietoisuudessa kohteen pyhyydestä ja hänen havainnostaan pyhän ilmentymisestä siinä³⁰⁷.

Vaikka Eliade määrittelee pyhän toistuvasti todelliseksi, sen ei tule ymmärtää olevan väistämättä jotakin ihmisen tajunnasta ja kokemuksesta erillistä. Eliaden pyhä ei ollut ihmismielen ulkopuolinen ontologinen käsite. Termillä todellinen hän viittaa käsitteellisiin todellisuuksiin. Siksi Eliadea lukiessa ja tulkittaessa kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, ettei sekoita omaa todellisuuttaan Eliaden tarkoittamiin käsitteellisiin kategorioihin.³⁰⁸

Intentionaalisuuden käsite on tärkeä osa nykyajan filosofiaa³⁰⁹. Se tulee esiin lukuisissa eri yhteyksissä, ja sillä pyritään valottamaan hyvin erilaisia ongelmia. Tästä on ollut seurauksena, että useasti on vaikea hahmottaa, millä tavoin käsitettä käytetään eri yhteyksissä. Husserlin filosofian mukaan tietoisuuden olennainen piirre on suuntautuneisuus eli suhde itsensä ulkopuolelle.³¹⁰ Eliaden lähestymistapa on osin rinnastettavissa Husserlin filosofisiin pyrkimyksiin, joita hän esittelee esimerkiksi fenomenologian ideaa etsivissä luonnoissaan³¹¹. Eliaden kuvaama pyhä on näin tulkittuna intentionaalinen objekti ihmisen kokemuksessa, ja se ilmentyy todellisena subjektille, joka kokee sen. Pyhän tavoin todellinen on intentionaalinen objekti. Uskontofenomenologisen tutkimuksen kohteena ovat siten rakenteet uskonnollisen

³⁰⁶ Eliade 2003, 34.

³⁰⁷ Rennie 1996, 19.

³⁰⁸ Rennie 1996, 20.

³⁰⁹ Intentionaalisuuden käsitteestä ks. Varto 1996.

³¹⁰ Varto 1996, 38, 40–41.

³¹¹ Husserl 1995; Studstill 2000, 179.

inhimillisessä tietoisuudessa ja ihmisen historiassa.³¹² Eliaden fenomenologinen lähestymistapa tarkastelee uskonnollisen ihmisen tietoisuutta niiden rakenteiden kokonaisuutena, joiden avulla todellisuuden kokemuksellinen jäsentyminen tulee mahdolliseksi³¹³.

Yhteenvetona voidaan todeta, että uskontofenomenologisen tutkimustradition merkittävimpänä edustajana pidetyn Eliaden tavoitteena oli löytää inhimillisestä tietoisuudesta rakenteita, jotka muodostavat uskonnollisen kokemuksen. Tarkastelun kohteena on silloin uskojan ja pyhän välinen yhteys. Eliaden kuvaama pyhä muodostuu uskonnollisen ihmisen mielessä kategoriasta kohteita, jotka ovat yksilölle todellisia ja erillään profaanista maailmasta. Pyhä on näin ymmärrettynä intentionaalinen objekti ihmisen tietoisuudessa – se mikä ymmärretään todelliseksi.

Tässä alaluvussa esitetyn pyhän käsitteen tulkinnan tavoitteena oli osoittaa se, että vaikka laskentatoimen tutkimuksessa käytetty viitekehys näyttää soveltavan Eliaden uskontofenomenologista lähestymistapaa, näin ei todellisuudessa ole. Vaikka viitekehysten muotoutumiseen voimakkaasti vaikuttanut Booth esittää, että pyhän ja profaanin jaottelua ei tule ymmärtää yksinkertaisena syy-seuraussuhteena, juuri näin laskentatoimen tutkimuksessa on tapahtunut³¹⁴. Viitekehys tulkitaan rakenteelliseksi jaotteluksi, jossa kaikkia asioita jakaa kaksi toisilleen vastakkaista tekijää³¹⁵. Eliaden fenomenologista filosofista suuntausta edustava näkemys pyhästä ei tue laskentatoimen tutkimuksessa vallitsevaa käsitystä strukturalistisesta ja suoraviivaisesta asioiden jaottelusta pyhään ja profaaniin luokkaan. Ajatus siitä, että pyhä ja profaani olisivat toisensa poissulkevat ja loogisesti vastakkaiset hämärtää Eliaden kuvaamien pyhän ilmentymien monimutkaisen luonteen ja aiheuttaa uskontofenomenologisen lähestymistavan vääristymisen ja liiallisen yksinkertaistumisen.

³¹² Rennie 1996, 20.

³¹³ Studstill 2000, 179.

³¹⁴ Booth 1993, 49.

³¹⁵ Jacobs 2005, 191, ks. myös Abdul-Rahman 1998, 187–188; Kluvers 2001, 43; Jacobs & Walker 2004, 362.

6 PÄÄTELMÄT

6.1 Viitekehyksen paikkansapitävyys

6.1.1 Epäselvyys, ristiriitaisuus ja epävarmuus

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu on rakennettu Laughlinin maineikkaan artikkelin varaan³¹⁶. Siinä esitetty uskontotieteeseen pohjautuva tarkastelu muodostaa jaottelun teoreettisen ytimen. Toinen viitekehyksen syntymiseen voimakkaasti vaikuttanut tutkija on Booth, joka on teoreettisessa artikkelissaan systematisoinut, laajentanut ja tarkentanut viitekehyksen teoreettista ydintä³¹⁷. Viitekehyksen todettiin muodostuvan neljästä perusoletuksesta.

Ensimmäinen perusoletus määrittelee kaikkien asioiden jakautuvan pyhään tai profaaniin kategoriaan³¹⁸. Tämän oletuksen perusteella uskonnollisen organisaation toiminnot ja yksiköt voidaan luokitella pyhiksi tai profaaneiksi³¹⁹. Toisen perusoletuksen mukaan laskentatoimen käyttö uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa on profaania ja vähämerkityksistä toimintaa³²⁰. Kolmas perusoletus määrittää uskonnollisten organisaatioiden pyhien ja profaanien toimintojen välisen suhteen. Sen mukaan pyhät toiminnot ovat vallitsevassa ja profaanit toisarvoisessa asemassa. Neljännen ja viimeisen perusoletuksen mukaan uskonnollisten organisaatioiden pyhien toimintojen ja profaanin laskentatoimen välillä vallitsee aina jännite.³²¹

Esitän seuraavaksi ajatuksen, jonka mukaan epävarmuuteen, joka kohdistuu laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun paikkansapitävyyteen, vaikuttaa kaksi tekijää – epäselvyys ja ristiriitaisuus. Se, että epäselvyys aiheuttaa epävarmuutta vaikuttaa itsestään selvältä asialta, mutta ei vastaa kysymykseen siitä, mikä erottaa epäselvyyden ja ristiriitaisuuden toisistaan. Nämä kaksi käsitettä voidaan

³¹⁶ Laughlin 1988.

³¹⁷ Booth 1993; ks. myös Irvine 2005.

³¹⁸ Laughlin 1988, 24, 26.

³¹⁹ Booth 1993, 46.

³²⁰ Laughlin 1988, 24–25; Booth 1993, 46.

³²¹ Laughlin 1988, 26; Booth 1993, 58.

erottaa määrittelemällä tilanteen olevan epäselvä silloin, kun päätöksentekijä tunnistaa yhden tilanteen virheellisesti toiseksi. Silloin päätöksen tueksi saatavilla olevat tiedot tukevat toisistaan poikkeavia vastauksia, mutta vain yksi niistä on oikea. Ristiriitaisen todistusaineiston tapauksessa ongelmaan ei ole olemassa yhtä ja oikeaa vastausta. Ainoa 'rationaalinen' ratkaisu on kompromissi. Seuraavassa alaluvussa tarkastellaan tämän ajattelumallin avulla viitekehyksen paikkansapitävyyden ensimmäistä arviointikriteeriä, joka on empiiristen tutkimustulosten ja viitekehyksen yhdenmukaisuus.

6.1.2 Empiiristen tutkimustulosten ja viitekehyksen yhdenmukaisuus

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelun ydin perustuu suurelta osin Eliaden uskontofenomenologisiin käsityksiin³²². Eliaden ajatuksia on tulkittu monin eri tavoin, ja hänen laajasta tuotannostaan on tehty lukuisia rekonstruktioita³²³. Siksi on helppo yhtyä Eliaden pyhän ja profaanin suomenkielisen version esipuheen kirjoittaneen Laitilan näkemykseen, jonka mukaan jatkuva väittely siitä, mitä Eliade todella tarkoitti, ei ole loputtomasti mielenkiintoista. Laitila uskoo, että Eliaden todellinen merkitys punnitaan siinä, miten hänen ajatuksiaan onnistutaan käyttämään uskonnollisten ilmiöiden tutkimuksessa.³²⁴ Ajatus on rinnastettavissa taloustieteilijän näkökulmasta houkuttelevaan instrumentalistiseen tieteenfilosofiseen näkemykseen, jonka mukaan teoriat ja käsitteet ovat vain hyödyllisiä instrumentteja, joiden arvoa mitataan sillä, kuinka tehokkaasti ne selittävät ja ennustavat taloudellisia ilmiöitä. Tutkielmassa arvioitiin laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun ennuste- ja selitysvoimaa vertaamalla sitä empiirisiin tutkimustuloksiin, ja tunnistettiin viitekehystä useita ongelma-alueita.

Strukturalismilla tarkoitetaan lähestymistapaa, joka korostaa rakenteiden merkitystä kokonaisuuden ymmärtämisessä. Yhteiskuntatieteissä strukturalistinen lähestymistapa tarkastelee peruselementtejä, joista ihmisten käyttäytymistä ohjaavien sosiaalisten tai kulttuuristen rakenteiden uskotaan muodostuvan.³²⁵ Laughlinin ja Boothin tutkimuksien perusteella pyhä ja profaani on helppo tulkita uskonnollisten organisaatioiden

³²² Ks. esim. Hardy & Ballis 2005, 244–245.

³²³ Rennie 1996, 1.

³²⁴ Eliade 2003, 17.

³²⁵ Ryan ym. 2002, 44.

rakenteellisiksi piirteiksi³²⁶. Näin ymmärrettynä viitekehys luonnehtii rationaaliseksi määriteltyjen johdon laskentatoimen käytäntöjen ja järjestelmien käyttöön vaikuttavia sosiaalisia voimia ja rakenteita. Merkille pantavaa on, että pyhän ja profaanin jaottelun laskentatoimen tutkimukseen tuoneen Laughlinin omat empiiriset tutkimustulokset tuovat kuitenkin esiin seikkoja, joita viitekehys ei selitä. Laughlinin Englannin kirkko tarkasteleva tutkimus jättää avoimeksi sen, soveltuuko viitekehys laskentatoimen tutkimukseen vain nykyajan sekularisoituneissa eli maallistuneissa yhteiskunnissa.³²⁷ Toinen viitekehysten alaa koskeva ongelma kohdistuu sen piiriin kuuluviin uskontoihin. Kun Booth rajaa viitekehysten soveltamisen kristillisperäisiin uskontoihin, Laughlinin esittämässä viitekehysten teoreettisessa ytimessä pyhän ja profaanin jaottelun todetaan selittävän kaikkien uskonnollisten organisaatioiden toimintaa³²⁸. Ongelmallista on se, että jaottelu nojautuu Durkheimin uskontososiologiseen näkemykseen, jonka mukaan asioiden jakautuminen pyhiin ja profaaneihin on tunnusomaista kaikille uskonnollisille uskomuksille, mutta empiiriset tutkimustulokset näyttävät tukevan rajausta kristillisperäisiin uskontoihin³²⁹.

Vaikka pyhän ja profaanin jaottelu tarkastelee johdon laskentatoimea sosiaalisessa ja institutionaalisessa kontekstissaan, monet viitekehystä hyödyntävät empiiriset tutkimukset kuvaavat johdon laskentatoimen menetelmät lähinnä teknis-rationaaliseksi käytännöiksi³³⁰. Viitekehys esittää uusklassiselle taloustieteelle tunnusomaisen rationaalisen ja omaa hyötyä maksimoivan ajattelutavan uskonnolliselle ajattelulle vastakkaiseksi³³¹. Tarkasteltaessa empiirisiä tutkimuksia on hyvä huomata, että laskentatoimen teoreetikot ovat esittäneet johdon laskentatoimesta lukuisia määritelmiä. Esimerkiksi Burns ja Scapens ovat hylänneet uusklassiselle taloustieteelle nojautuvat määritelmät ja luonnehtineet johdon laskentatoimen organisatorisiksi rutiineiksi ja – potentiaalisesti – institutionaalituneeksi käytännöksi. Institutionaalistumisella viitataan siihen, että johdon laskentatoimi voi muuntua organisaatiossa vallitsevien ajattelu- ja toimintatapojen mukaiseksi.³³² Johdon laskentatoimi voi näin ymmärrettynä vahvistaa uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa dominantteja toimintatapoja,

³²⁶ Laughlin 1988, 1990; Booth 1991.

³²⁷ Laughlin 1988, 38.

³²⁸ Laughlin 1988, 24, 26; Booth 1993, 49.

³²⁹ Durkheim 1980, 55; ks. myös Abdul-Rahman 1998, 185.

³³⁰ Ks. esim. Kluvers 2001.

³³¹ Booth 1993, 50.

³³² Burns & Scapens 2000, 4–5.

jotka viitekehyksessä määritellään pyhiksi. Merkkejä johdon laskentatoimen käsitteen laajemmasta tulkinnasta voidaan tunnistaa esimerkiksi Irvine tutkimuksesta, jossa budjetoinnin todetaan tukevan seurakunnan pyhien tavoitteiden saavuttamiseen pyrkivää toimintaa. Irvine havaitsi, että budjetit muodostivat tärkeän yhdyssiteen seurakunnan seuraavan vuoden tavoitteiden ja niiden saavuttamisen edellyttämien voimavarojen välille. Seurakunnan hengelliset tavoitteet pyrittiin tiivistämään budjettiin, ja laaditun budjetin tulkittiin palvelevan seurakunnan pyhiä tavoitteita.³³³ Laskentatoimen laajempia tulkintoja käytettäessä on tiedostettava se, että uudet määritelmät eivät vastaa alkuperäisessä viitekehyksessä esitettyä ajattelumallia.

Booth arvioi, että taloudelliset ongelmat ja kasvava paine rationalisoida kirkkojen toimintaa ovat tärkeimpiä syitä sille, että positivistisille teorioille perustuvien johdon laskentatoimen menetelmien käyttö kirkkojen toiminnan valvonnassa ja seurannassa on lisääntynyt³³⁴. Tutkimuksissaan Booth tarkastelee strukturalistisen pyhän ja profaanin viitekehyksen varassa johdon laskentatoimen käytäntöjä Australian yhdistyneessä kirkossa, mutta toteaa välttämättömäksi luokitella kirkon toimintoja pyhyiden asteiden mukaan³³⁵. Vaikka Booth korostaa teoreettisessa artikkelissaan uskonnollisten uskomusten merkitystä laskentatoimen tutkimuksessa käytetyille pyhän ja profaanin jaottelulle, hän ei omassa empiirisessä tutkimuksessaan kytke pyhyiden asteita ja uskonnollisia uskomuksia millään tavoin toisiinsa³³⁶. Sama epämääräisyys vaivaa Kluversin Australian katolista kirkkoa käsittelevää tutkimusta, jonka mukaan pyhän ja profaanin jaottelu on selvästi tunnistettavissa, mutta osassa seurakuntia se on 'vahvempi' kuin muissa³³⁷. Pyhyiden asteet ja seurakuntien väliset erot pyhän ja profaanin jaottelun voimakkuudessa näyttävät hämärtävän viitekehyksen ensimmäisen perusoletuksen, joka luokittelee kaikkien asioiden kuuluvan pyhään tai profaaniin kategoriaan.

Strukturalismille vastakkaisena lähestymistapana pidetään individualismia eli yksilökeskeisyyttä, joka merkitsee sitä, että yksilöiden otaksutaan olevan kollektiivien

³³³ Irvine 2005, 215–218.

³³⁴ Booth 1991; 119–120, 123.

³³⁵ Booth 1991, 1995; ks. Hardy & Ballis 2005, 242–243.

³³⁶ Booth 1991, 1993, 49–53, 1995.

³³⁷ Kluvers 2001, 57.

sijaan varsinaisia toimijoita³³⁸. Viimeaikaisissa pyhän ja profaanin jaottelua tarkastelevissa laskentatoimen tutkimuksissa näyttää tapahtuneen jonkinasteinen muutos juuri yksilökeskeiseen lähestymistapaan. Tämän lähestymistavan kenties selkeimpänä edustajana voidaan pitää Jacobsin Skotlannin kirkkoa tarkastelevaa tutkimusta. Tarkastellessaan johdon laskentatoimen käytäntöjä Skotlannin kirkossa Jacobs ei havainnut, että taloudellisten ja uskonnollisten asioiden välillä olisi tehty viitekehysten kuvaamaa asioiden suoraviivaista luokittelua pyhään ja profaaniin kategoriaan.³³⁹ Pyhän ja profaanin vastakkainasettelu näyttää joissakin tapauksissa yksinkertaistavan liikaa kirkkojen monimutkaista sosiaalista todellisuutta.

Weber teoretisoi keskeisimmässä teoksessaan protestantismin, kapitalismin ja kirjanpidon välistä yhteyttä³⁴⁰. Tämän erittäin vaikutusvaltaiseksi osoittautuneen teoksen julkaisun jälkeen akateeminen tutkimus on vain harvoin sivunnut laskentatoimen ja kristinuskon suhdetta. Vaikka pyhän ja profaanin jaottelu on laajentanut laskentatoimen tutkimusperinnettä merkittävästi, näkökulma laskentatoimeen on pysynyt ahtaana. Viitekehys rajaa tarkastelun laskentatoimen käyttöön uskonnollisten organisaatioiden johtamisessa³⁴¹. Jacobsin ja Walkerin tutkimus tarkastelee laskentatoimen käytäntöjen ja uskonnollisen organisaation jäsenten hengellisen toiminnan suhdetta ja poikkeaa siten kirkkoja käsittelevän tutkimuksen valtavirrasta. Iona-yhteisön teologiaan kuuluvat taloudelliset säännöt edellyttävät esimerkiksi henkilökohtaisen kirjanpidon pitämistä. Jacobs ja Walker toteavat, että laskentatoimesta lähtöisin olevat ideat toimivat Iona-yhteisön jäsenten uskonnollisen identiteetin ja hengellisyyden rakentajina.³⁴² Päätelmä ja Boothin väite, jonka mukaan uskonnollisilla uskomuksilla on yleinen taipumus vastustaa rationaaliselle ajattelulle perustuvia laskentatoimen käytäntöjä, ovat jyrkästi vastakkaisia. Silti on syytä nostaa esiin Boothin ajatus, jonka mukaan uskonnollisten uskomusten aiheuttamaa laskentatoimen vastustusta ei tule tulkita yksinkertaiseksi syy–seuraus-suhteeksi. Hän korostaa sitä, että uskonnolliset uskomukset ja niiden tulkinta vaihtelevat.³⁴³

Mihin päätelmiin tarkastellut empiiriset tutkimustulokset oikeuttavat? Tutkielmassa on

³³⁸ Ryan ym. 2002, 44.

³³⁹ Jacobs 2005, 206.

³⁴⁰ Weber 1980.

³⁴¹ Ks. esim. Laughlin 1988, 26.

³⁴² Jacobs & Walker 2004, 368–369, 378.

³⁴³ Booth 1993, 52–53.

osoitettu, että laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu on saanut osakseen sekä empiiristä tukea että voimakasta arvostelua. Vaikka empiirisissä tutkimuksissa tehdyt viitekehyksen tulkinnat ja niissä esitetyt laskentatoimen määritelmät poikkeavat toisistaan, jaotteluun suunnatussa kritiikissä on eittämättä pohjaa. Tämän pääluvun alussa epäselvyyden ja ristiriitaisuuden käsitteet erotettiin toisistaan. Käsitteideni mukaan viitekehystä koskevat empiiriset tutkimustulokset ovat ristiriitaisia, ja siksi ne lisäävät epävarmuutta siitä, onko viitekehys paikkansapitävä vai ei. Koska tutkimustulokset ovat ristiriitaisia, niiden perustella ei voida tehdä lopullista päätelmää siitä, onko viitekehys paikkansapitävä vai ei. Tulevat empiiriset tutkimukset voivat vähentää viitekehyksen paikkansapitävyyteen kohdistuvaa epävarmuutta, mutta eivät poistaa sitä kokonaan.

6.1.3 Teoreettinen moitteettomuus

Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun toiseksi arviointikriteeriksi asetettiin viitekehyksen teoreettinen moitteettomuus. Tutkielmassa esitetty tarkastelu tapahtui viitekehyksen uskontotieteeseen paikantuvan teoreettis-metodologisen taustan valossa. Uraauurtavana pidetyssä artikkelissaan Laughlin vierittää lukijan eteen joukon uskontotieteen käsitteitä, jotka ovat suurimmalle osalle laskentatoimen tutkijoista vieraita³⁴⁴. Käsitteiden määrittely jää artikkelissa vajaaksi. Ongelma aiheutuu pääasiassa siitä, että tutkimuksen teoreettis-metodologista taustaa ei määritellä täsmällisesti. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun rakentamiseen on lainattu teorioita sekä uskontofenomenologiasta että uskontososiologiasta – kahdesta vastakkaisesta uskontotieteen tutkimustraditiosta. Kumpikin uskontotieteen tutkimustraditio käyttää pyhän ja profaanin käsitteitä, mutta on antanut niille oman merkityksensä. Durkheimin perustama uskontososiologinen tutkimustraditio käsittää uskonnon sosiaalisesti järjestelmäksi, kun taas uskontofenomenologista tutkimustraditiota edustaneen Eliaden tulkitaan määritelleen jaottelulle erittäin keskeisen pyhän käsitteen intentionaaliseksi objektiksi, joka ilmenee sen kokevalle yksilölle todellisena³⁴⁵. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu yhdistää uskontofenomenologisen ja uskontososiologisen tutkimustradition toisiinsa puutteellisesti, ja siksi viitekehyksen peruskäsitteiden eli pyhän ja profaanin perimmäinen merkitys jää epäselväksi

³⁴⁴ Laughlin 1988, 24–26.

³⁴⁵ Anttonen 1996, 51–52; Studstill 2000, 178–180.

Tutkielmassa todettiin, että Laughlinilla on viitekehystä rakentaessaan ollut voimakas teoreettinen mielenkiinto Eliaden uskontofenomenologiseen näkemykseen uskonnosta. Yhden perusteen päätelmälle antaa se, että Laughlin käyttää viitekehyksessään Eliadelta lainattua pyhän ilmentymän eli hierofanian käsitettä.³⁴⁶ Viitekehystä rakentaessaan hän ei kuitenkaan tiedosta sitä, että Eliadelle kaikki asiat ja esineet olivat potentiaalisia hierofanioita, ja siksi niitä voidaan tunnistaa jokaisella psykologisen, taloudellisen, hengellisen ja sosiaalisen elämän alueella³⁴⁷. Mikä tahansa asia tai esine voi Eliaden mukaan manifestoida pyhää³⁴⁸. Laskentatoimi voi ilmentää pyhää ja muuttua Eliaden kuvaamaksi hierofaniaksi. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu luokittelee laskentatoimen suoraviivaisesti profaaniksi johtamiskäytännöksi, ja siksi se on ristiriidassa uskontofenomenologiasta lainaamansa käsitteistön kanssa.

Hierofanian käsitteen lisäksi Laughlin lainaa viitekehukseensä Eliaden uskontofenomenologisen pyhän käsitteen. Laughlin uskoo Eliaden näkemyksen pyhästä ja profaanista tarjoavan uskontososiologista tutkimustraditiota merkityksellisemmän lähtökohdan uskonnollisten organisaatioiden toiminnan ymmärtämiseen ja hänen oman viitekehyksensä rakentamiseen.³⁴⁹ Uskontofenomenologinen analyysi ei tue laskentatoimen tutkimuksessa vallitsevaa käsitystä jyrkästä ja strukturalistisesta asioiden luokittelusta pyhään ja profaaniin kategoriaan. Eliaden tavoitteena oli tunnistaa inhimillisestä tietoisuudesta rakenteita, jotka muodostavat uskonnollisen kokemuksen. Siten Eliaden kuvaama pyhä muodostuu uskonnollisen ihmisen mielessä kategoriasta kohteita, jotka ovat todellisia ne kokevalle ihmiselle. Uskontofenomenologisen käsityksen mukaan pyhä on intentionaalinen objekti ihmisen tietoisuudessa.³⁵⁰ Pinnallisen tarkastelun perusteella laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu näyttää lainaavan pyhän käsitteen uskontofenomenologisen tutkimustradition piiristä, mutta todellisuudessa se vääristää tämän lähestymistavan monimutkaisen luonteen.

Onko laskentatoimen tutkimuksessa käytetty pyhän ja profaanin jaottelu teoreettisesti moitteeton? Tukeutuessaan uskontotieteeseen laskentatoimen tutkijat ovat etsineet

³⁴⁶ Laughlin 1988, 25.

³⁴⁷ Allen 1972, 180.

³⁴⁸ Rennie 1996, 20.

³⁴⁹ Laughlin 1988, 24; ks. myös Eliade 2003, 33–36.

³⁵⁰ Rennie 1996, 20–21.

vastauksia sieltä, missä valo on kirkkainta. Sekä uskontofenomenologisella että uskontososiologisella tutkimustraditiolla on pitkät perinteet uskonnollisten ilmiöiden tutkimuksessa. Laskentatoimi on joko tietoisesti tai tiedostamattaan lainannut teorioita vastakkaisista uskontotieteen tutkimustraditioista. Voimakkaimmin viitekehys näyttää nojautuvan uskontofenomenologiaan. Vaikka jaottelua ei uskontofenomenologisten lähtökohtien valossa tule ymmärtää jäykäksi rakenteelliseksi kahtiajaoksi, se on laskentatoimen tutkimuksessa tulkittu juuri näin. Tämän pääluvun alussa todettiin, että viitekehysten paikkansapitävyyteen kohdistuvaa epävarmuutta voi lisätä sekä epäselvyys että ristiriitaisuus. Käsitteiseni mukaan epävarmuutta viitekehysten paikkansapitävyydestä lisää merkittävästi se, että sen teoreettis-metodologinen perusta on epäselvä. Mikäli laskentatoimen tutkimukseen halutaan omaksua uskontotieteessä vallalla oleva käsitys uskonnosta, viitekehyksessä on tehtävä selkeä valinta siitä, mille teorialle se rakentuu. Uskontofenomenologisen analyysin perusteella uskonnollisia organisaatioita tarkastelemaan laskentatoimen tutkimukseen tarvitaan nykyistä laajempi ja kehittyneempi lähestymistapa.

6.2 Tutkielman luotettavuus

Tässä tutkielmassa käsitellyt kysymykset koskettavat laskentatoimen lisäksi uskontotiedettä, ja siksi on luonnollista, että tutkielma sisältää uskontotieteen lähtökohtiin perustuvaa analyysiä. Koska kyseessä on laskentatoimen alaan kuuluva opinnäytetyö, joidenkin aiheiden käsittely ei välttämättä täytä uskontotieteen asiantuntijoiden vaatimuksia. Ongelma on erityisen merkittävä, koska uskonto ilmiönä on maailmankatsomuksellisesti räjähdysaltis. Olen silti uskaltanut ottaa riskin ja kirjoittaa tämän tutkielman.

Perinteisesti tutkielmista on arvioitu niiden reliabiliteetti ja validiteetti. Tämä tutkielma on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Siksi reliabiliteetin ja validiteetin käsitteille on annettava kvantitatiivisesta tutkimuksesta poikkeava merkitys. Kvantitatiivisen tutkimuksen tapauksessa reliabiliteetti edellyttää tutkijalta riippumatonta ja neutraalia roolia. Tämän tutkielman reliabiliteettia arvioitaessa nousee esiin kysymys siitä, ovatko käytetyt menetelmät sopivia ja luotettavia.³⁵¹ Korkea reliabiliteetti on pyrittävä varmistamaan muotoilemalla tutkielman tavoite, tutkimusongelma ja rakenne selkeiksi ja keräämällä kaikki tarpeellinen tutkimusaineisto. Tutkielmaan pyrittiin ottamaan

³⁵¹ Ryan ym. 2002, 155–156.

mukaan kaikki tarkasteltavan tutkimussuunnan piiriin kuuluvat artikkelit, jotka on julkaistu arvovaltaisissa laskentatoimen tieteellisissä julkaisuissa. Näin toimimalla on tavoiteltu tutkimustulosten luotettavuutta ja sitä, että asiaan perehtynyt lukija voi päätyä samoihin päätelmiin.

Tässä tutkielmassa validiteetilla viitataan tutkimusaineiston ja sen perusteella tehtyjen päätelmien uskottavuuteen. Tutkimusaineisto muodostuu uskontotieteen ja laskentatoimen tieteellisestä kirjallisuudesta. Tutkielman validiteetti on pyritty varmistamaan neljällä tavalla. Ensinnäkin tutkielmassa hyödynnetään useita uskontotieteen tulkintoja ja uskonnollisiin organisaatioihin kohdistuvia empiirisiä laskentatoimen tutkimuksia. Tämä on mahdollistanut tutkimusprosessin kuluessa tapahtuvan vertailun eri lähteiden kesken. Toiseksi lähteet valittiin siten, että osa empiirisistä laskentatoimen tutkimuksista kohdistui samoihin organisaatioihin, mutta niissä käytetyt menetelmät ja metodit poikkesivat toisistaan. Empiiristen tutkimusten analyysissä oli siksi käytettävissä eri tavoin hankittua aineistoa. Kolmanneksi tutkielmassa tehtyjä päätelmiä verrattiin tutkimusprosessin kuluessa muihin tutkimuksiin. Tutkielmassa on esitelty useita tutkimustuloksia, jotka esittävät osin samoja ongelmia, mitä tutkielmassa kuvattiin. Neljänneksi viitekehyksen paikkansapitävyyden arvioimisessa hyödynnettiin kahta metodologialtaan toisistaan poikkeavaa kriteeriä. Empiristisen ja instrumentalistisen tieteenfilosofisen suuntauksen piirissä annetaan suuri arvo empiirisille tutkimustuloksille. Toisaalta tutkielman yhtenä kantavana voimana toimi fenomenologinen suuntaus, johon pohjautuen analysoitiin viitekehyksen teoreettista perustaa.

6.3 Jatkotutkimusaiheita

Uskonnollisia organisaatioita käsittelevä laskentatoimen tutkimus on niukkaa³⁵². Käsitteiseni mukaan tämä pro gradu -tutkielma on ensimmäinen suomenkielinen pyhän ja profaanin jaottelua tarkasteleva laskentatoimen tutkimus. Aihepiiri tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet jatkotutkimukseen. Sekä teoreettinen että empiirinen laskentatoimen jatkotutkimus on mahdollinen. Se, että viitekehyksen teoreettinen pohja nojautuu uskontotieteeseen, avaa lähes loputtomat mahdollisuudet teoreettiseen pohdintaan, mutta muodostaa samalla ongelman. Uskontotieteen kenttä on suunnattoman laaja ja mutkikas. Jokaista tutkimuskohdetta voidaan tutkia tarkastella

³⁵² Irvine 2005, 212.

jokaisen teoreettisen erityisalan näkökulmasta. Mahdollisia tutkimusasetelmia on käytännössä rajaton määrä.

Laughlinin esittelemä pyhän ja profaanin jaottelu näyttää soveltuvan vain sekularisoituneissa yhteiskunnissa tapahtuvaan laskentatoimen tutkimukseen³⁵³. Havainto tarjoaa mielenkiintoisen aiheen teoreettiselle tarkastelulle. Sekularisaation ja uskonnon ilmiöiden ja käsitteiden kytkeä pyhän ja profaanin jaottelun kuvaamalla tavalla on kuitenkin erittäin monimutkaista ja tuo tullessaan loputtoman väittelyn teoreettisten lähtökohtien oikeellisuudesta. Mielenkiintoisen näkökulman tarkasteluun voi tarjota Chavesin teoria, jonka mukaan sisäinen sekularisaatio aiheutuu uskonnollisen vallan vähentymisestä uskonnollisissa organisaatioissa. Tämä sosiologinen näkemys erottaa sekularisaation käsitteen ongelmalliseksi osoittautuneesta uskonnon käsitteestä.³⁵⁴ Mikäli se valitaan tutkimuksen lähtökohdaksi, teoreettinen tarkastelu yksinkertaistuu huomattavasti.

Väitöskirjatutkimukseksi lienee luonnollisempi empiirisen tarkastelun sisältävä tutkimus. Käsitteiseni mukaan empiirinen tutkimus edellyttää viitekehyksen tarkentamista vastaamaan sen teoreettis-metodologisia lähtökohtia. Laskentatoimen tutkimuksessa käytetyn pyhän ja profaanin jaottelun avulla ei ole tutkittu suomalaisia uskonnollisia organisaatioita. Tämä on seikka, joka jo sinänsä tarjoaa oivalliset lähtökohdat jatkotutkimukselle. Luterilaisuutta, joka on yksi protestanttinen kristillisperäinen suuntaus, ei ole ilmeisesti tutkittu viitekehyksen avulla. Suomea pidetään perinteisesti yhtenä luterilaisuuden vankimmista kannatusalueista. Tutkielmassa esitetty analyysi osoitti, että empiiristen tutkimusten kohteena on yleensä ollut yksittäinen uskonnollinen organisaatio. Siksi olisi mielenkiintoista laajentaa tarkastelua käsittämään useita uskonnollisia organisaatioita. Tämyntyyppinen tutkimus tarjoaa Boothin mukaan hedelmällisimmän lähtökohdan teorian täydentämiseen empirialla³⁵⁵.

³⁵³ Laughlin 1988; ks. Hardy & Ballis 2005, 242.

³⁵⁴ Chaves 1993a, 1993b.

³⁵⁵ Booth 1993, 61.

LÄHTEET

- Allen, D., 1972. Mircea Eliade's Phenomenological Analysis of Religious Experience. *The Journal of Religion*, 52, 2, 170–186.
- Abdul-Rahman, A. R., & Goddard, A., 1998. An Interpretive Inquiry of Accounting Practices in Religious Organizations. *Financial Accountability and Management*, 14, 3, 183–201.
- Anttonen, V., 1996. *Ihmisen ja maan rajat: 'pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Baker, F., 1987. Wesley Brothers. Teoksessa Jones L. (toim.) *The Encyclopedia of Religion vol. 14 2nd ed.* Detroit: Macmillan Reference USA, 9715–9717.
- Booth, P., 1991. *Accounting and Accountants in Organizational Context: A Case Study of a Voluntary Organization*. Griffith University. Väitöskirja. [Viitattu 20.5.2008]. Saatavissa: <http://www4.gu.edu.au:8080/adt-root/public/adt-QGU20051129.170307/index.html>.
- Booth, P., 1993. Accounting in Churches: A Research Framework and Agenda. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 6, 4, 37–67.
- Booth, P., 1995. *Management Control in a Voluntary Organization: Accounting and Accountants in Organizational Control*. New York: Garland.
- Burchell, S., Clubb, C., & Hopwood A., 1985. Accounting in its social context: Towards a history of value added in the United Kingdom. *Accounting, Organizations and Society*, 10, 4, 381–413.
- Burns, J., & Scapens, R., 2000. Conceptualizing management accounting change: an institutional framework. *Management Accounting Research*, 11, 1, 3–25.
- Chaves, M., 1993a. Denominations as Dual Structures: An organizational analysis. *Sociology of religion*, 54, 2, 147–169.
- Chaves, M., 1993b. Intraorganizational Power and Internal Secularization in Protestant Denominations. *The American Journal of Sociology*, 99, 1, 1–48.
- Chua, W. F., 1988. Interpretive Sociology and Management Accounting. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 1, 2, 59–79.
- Cobb-Stevens, R., 1990. *Husserl and analytic philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Durkheim, E., 1980. *Uskontoelämän alkeismuodot: australialainen toteemijärjestelmä*. Trans. Seppo Randell. Helsinki: Tammi. (Ranskankielinen alkuteos *Les formes élémentaires de la vie religieuse* 1912.)

- Eliade, M., 1959. *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. Trans. Willard Task. New York: Harcourt, Brace and World.
- Eliade, M., & Sullivan, L., 1987. Hierophany. Teoksessa Jones L. (toim.) *The Encyclopedia of Religion vol. 6 2nd ed.* Detroit: Macmillan Reference USA, 3970–3974.
- Eliade, M., 1993. *Ikuisen paluun myytti: kosmos ja historia*. Trans. Teuvo Laitila. Helsinki: Loki-Kirjat. (Ranskankielinen alkuteos *Le mythe de l'éternel retour. Archétypes et répétition* 1949.)
- Eliade, M., 1996. *Patterns in Comparative Religion*. Trans. Rosemary Sheed. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Eliade, M., 2003. *Pyhä ja profaani*. Trans. Teuvo Laitila. Helsinki: Loki-Kirjat. (Saksankielinen alkuteos *Das Heilige und das Profane* 1957.)
- Hardy, L., & Ballis, H., 2005. Does one size fit all? The sacred and secular divide revisited with insights from Niebuhr's typology of social action. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 18, 2, 238–254.
- Himanka, J., 1996. Vanhan ajan filosofiaa uudessa kuosissa, lukuvihje Fenomenologian ideaan. *niin & näin*, 2/1996, 46–48.
- Husserl, E., 1995. *Fenomenologian idea: viisi luentoa*. Trans. Juha Himanka, Janita Hämäläinen & Hannu Sivenius. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Irvine, H., 2005. Balancing money and mission in a local church budget. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 18, 2, 211–237.
- Jacobs, K., & Walker, S., 2004. Accounting and accountability in the Iowa community. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 17, 3, 361–381.
- Jacobs, K., 2005. The Sacred and the secular: examining the role of accounting in the religious context. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 18, 2, 189–210.
- Jylhä, K., 1996. Edmund Husserl ja fenomenologian idea. *niin & näin*, 2/1996, 42–45.
- Kasanen, E., Lukka, K., & Siitonen A., 1991. Konstruktiivinen tutkimusote liiketaloustieteessä. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 3, 301–329.
- King, W., 1987. Religion [First Edition]. Teoksessa Jones L. (toim.) *The Encyclopedia of Religion vol. 11 2nd ed.* Detroit: Macmillan Reference USA, 7692–7701.
- Kluvers, R., 2001. Budgeting in catholic parishes: an exploratory study. *Financial Accountability and Management*, 17, 1, 41–58.
- Laughlin, R., 1987. Accounting systems in organisational contexts: A case for critical theory. *Accounting, Organizations and Society*, 12, 5, 479–502.

- Laughlin, R., 1988. Accounting in its social context: an analysis of the accounting systems of the Church of England. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 1, 2, 19–42.
- Laughlin, R., 1990. A model of financial accountability in the Church of England. *Financial Accountability and Management*, 6, 2, 93–114.
- Lighbody, M., 2000. Storing and shielding: financial management behaviour in a church organization. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 13, 2, 156–174.
- Lukka, K., 1999. Case/field-tutkimuksen erilaiset lähestymistavat laskentatoimessa. Teoksessa Hookana-Turunen, H. (toim) *Tutkija, opettaja, akateeminen vaikuttaja ja käytännön toimija. Professori Reino Majala 65 vuotta*. Turku: Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, C-1:1999, 129–150.
- Markus, M., & Pfeffer, J., 1983. Power and the Design and Implementation of Accounting and Control Systems. *Accounting, Organizations & Society*, 8, 2/3, 208–218.
- Miller, P., 1994. Accounting as social and institutional practice: an introduction. Teoksessa Hopwood, A. & Miller, P. (toim.) *Accounting as social and institutional practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–39.
- Neilimo, K., & Näsi, J., 1980. *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede. Tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Tampere: Tampereen yliopisto, Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitokset julkaisuja, A:2-12.
- Parker, L., 2001. Reactive planning in a christian bureaucracy. *Management Accounting Research*, 12, 3, 321–356.
- Parker, L., 2002. Budgetary incrementalism in a christian bureaucracy. *Management Accounting Research*, 13, 1, 71–100.
- Pyhä Raamattu 1992: Vanha testamentti ja Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Piipiseura.
- Rennie, B., 1996. *Reconstructing Eliade*. Albany: State University of New York Press.
- Ryan, B., Scapens, R., & Theobald, M., 2002. *Research method and methodology in finance and accounting*. London: Thomson.
- Samuelson, P., 1952. Economic theory and mathematics – An appraisal. *American Economic Review*, 42, 2, 56–69.
- Studstill, R., 2000. Eliade, phenomenology, and the sacred. *Religious Studies*, 36, 177–194.
- Tamminen, R., 1993. *Tiedettä tekemään*. Jyväskylä: Atena.

- Varto, J., 1996. Intentionaalisuus-käsitteen merkitys ja vaikutus länsimaisessa filosofiassa, erityisesti logiikan historiassa. *niin & näin*, 2/1996, 38–41.
- Weber, M., 1930. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: Scribner's.
- Weber, M., 1980. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Helsinki: WSOY.
- Congar, Y., 1987. Theology: Christian Theology. Teoksessa Jones L. (toim.) *The Encyclopedia of Religion vol. 13 2nd ed.* Detroit: Macmillan Reference USA, 9134–9142.